

પ્રકાશક
દિવ્ય-જ્ઞાન સંઘ
૧૩૭, નેતાજી સુભાષ રોડ
મુંબઈ-૧

*

પ્રથમ આવૃત્તિ
નકલ ૧૦૦૦
ફાલ્ગુન-પૂર્ણિમા
તા૦ ૧૭-૩-૬૫

*

સપ્રેમ ભેટ

*

મુદ્રક
સાધના મુદ્રણાલય
દાણાપીઠ
ભાવનગર

જેમના અમૃતતુલ્ય વચનોએ

અમને સંસ્કારસંપન્ન કર્યાં!

જેમના ત્યાગમય સંયમી જીવને

અમારામાં સંયમની ભાવના જગાડી,

જેમના ત્યાગે ગગનને પગાસ્ત કરી

અમને સ્વસ્વભાવનું દર્શન કરાવ્યું,

તે

પરમોપકારી... જન્મદાતા... ધર્મદાતા

પૂજ્ય ગુરુવર્ય શ્રી રંજનવિજયજી મહારાજના

પવિત્ર સ્મરણમાં આ પુસ્તક

શતશત વંદનાપૂર્વક અંજલિરૂપે ધરીએ છીએ.

—સાધ્વી લાવણ્યશ્રી

—સાધ્વી વસંતશ્રી

અનુક્રમ

• • •

*	પરિચય-પરાગ	૭
૧	લક્ષ્મીના ભાગ્ય દાનથી જાગે છે	૧
૨	વિદ્યા સુકૃતથી ધન્ય બને	૧૫
૩	ચિંતન એ પરમ તત્ત્વના વિનિશ્ચય માટે છે	૨૫
૪	વાણી પરોપકાર માટે છે	૪૦
૫	માનવધર્મ	૫૦
૬	ભક્તિનુ માધુર્ય	૬૦
૭	યોગ પ્રાપ્તિ માટે	૬૯
૮	પ્રભુ મહાવીર	૮૩
૯	સિદ્ધાંતો ભૂલીને માત્ર પૂજા જ કરતા રહીશુ ?	૯૪
૧૦	આજના યુગમા માનવીનુ સ્થાન	૧૦૮
૧૧	વેશને વફાદાર રહે તે જ સાચો સાધુ	૧૨૨
૧૨	સિંહણના પુત્ર છો સિંહ બનજો	૧૩૬
૧૩	મહોત્સવ-ઉત્સવનુ રહસ્ય	૧૪૦
૧૪	મૈત્રીની મંગળ ભાવના	૧૪૫

પરિચય–પરાગ

આત્મામા અનત શક્તિઓ છે એમ આપણે જાણીએ છીએ પણ આત્મા અરૂપી હોઈ એને આપણે ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકતા નથી કે દર્શન કરી શકતા નથી પણ જ્યારે વિવિધ શક્તિઓથી ભરેલી કોઈ વિશિષ્ટ વ્યક્તિના દર્શન થાય છે ત્યારે આપણને પ્રતીતિ થાય છે કે આત્મા અનત શક્તિઓનો સ્વામી છે

એવી જ અનુભૂતિ મને પૂ૦ મુનિરાજશ્રી ચદ્રપ્રભસાગરજી(ચિત્રભાનુ)મહારાજના દર્શને થઈ વિદ્વત્તા, પ્રતિભા, વક્તૃત્વ, ચિન્તન, લેખન અને આધ્યાત્મિક સાધનાથી નીતરતુ માધુર્ય—આ બધી શક્તિઓને સ્પષ્ટપણે એકસાથે પૂજ્ય મુનિશ્રીમા વસેલી જોઈ મારુ મસ્તક શક્તિઓના આ સ્વામીને નમી પડયુ

એમણે પોતાના પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વથી અમારા જેવા લાખો યુવક–યુવતીઓને પ્રેરણા આપી જાગૃતિના પ્રભાતમા ખેચ્યા છે મુબઈની વિદ્યાપીઠો, કૉલેજો, મહાવિદ્યાલયો અને શાળાઓમા એમના શબ્દો ગુજી રહ્યા છે એમને સાભળવા યુવકવર્ગ આતુરતાથી રાહ જુએ છે

મુબઈની પચરગી પ્રજાના આચારમા અહિંસા અને વિચારમા અનેકાન્તની ઉજ્જ્વળતા લાવવા એમણે જે ગૌરવભર્યું કાર્ય કર્યું છે તેનુ આલેખન આજ નહિ પણ આવતી કાલનો ઇતિહાસ જ કરી શકશે

અનુક્રમ

• • •

[illegible]

૧ [illegible]

૨ [illegible]

૩ [illegible] તત્ત્વના [illegible]

૪ [illegible]

૫ [illegible]

૬ [illegible]

૭ [illegible]

૮ [illegible]

૯ [illegible]

૧૦ [illegible] માનવીનું સ્થાન

૧૧ [illegible] સાથે

૧૨ [illegible]

૧૩ [illegible]

૧૪ [illegible]

• •

અને સાદી ભાષામા મૂકે છે એમના વિચારોમા ગહનના છે અને ભાષામા સરળતા છે, અને એવુ કઈક એ વાણીમા છે જે માણસના હ્રદયને સ્પર્શી જાય છે આ વાણીની અસર વિદ્વાનો પર પણ પડી રહી છે આજે આપણે ત્યા ભાગ્યે જ એવો કોઈ વક્તા કે ચિન્તક હશે જે એમના વિચારો અને પુસ્તકોથી પરિચિત નહિ હોય આગળ વધીને કહુ તો કેટલાકના વક્તવ્ય અને લખાણોમા પણ એમની સ્પષ્ટ છાપ જણાઈ આવે છે

આ પ્રવચનો 'દિવ્યદીપ'મા છપાયેલ હતા વાચકોની માગણી વધતા અને 'દિવ્યદીપ'ના અકો અત્યારે અપ્રાપ્ય થતા એમા પ્રગટ થયેલા પૂજ્યશ્રીના પ્રવચનોને આ સગ્રહરૂપે બહાર પાડવામા આવે છે મારા જેવા કેટલાય વાચકોને આ પુસ્તક એક સ્મરણબોધના સગ્રહરૂપે ગમી જશે તેમા મને શકા નથી

પૂ૦ મુનિશ્રી યુગયુગ જીવો અને અહિંસાનો સદેશ વિશ્વના ખૂણે ખૂણે પહોચાડો એવી હુ પ્રભુ ચરણે પ્રાર્થના કરુ છુ

O Lord ! Let my head bow unto him
Who hath kindled the flame of religion
in my heart !

ડૉ૦ વીરેન્દ્ર પી શાહ
M Com Ph D

પૂ૦ તપોમૂર્તિ રંજનવિજય મહારાજની

જીવનઝરમર

કાદવમાંથી કમળ પાકે તેમ સંસારમાંથી સંતો પાકે છે મુનિરાજશ્રી રંજનવિજયજી મહારાજનું જીવન પણ એવું જ એક કમળજીવન છે

પાટડીમાં ન્યાય અને નીતિથી વ્યવહાર અને વ્યવસાય ચલાવવા જાણીતા શેઠ કેવળચંદ અને માતા ઝબકબેનને ખોળે વિક્રમ સંવત ૧૯૪૩ના સુપ્રભાતે એક તેજસ્વી બાળકનો જન્મ થયો સુંદર આકૃતિ અને શાંત પ્રકૃતિવાળા એ બાળકનું નામ પાડયું રૂગનાથ ફૂલની જેમ ખીલતા એકના એક એ લાડકવાયા બાળકે જ્યારે નવ વર્ષની ઉમ્મરે નવપદની ઓળી કરી ત્યારથી સૌ એને 'ભગત' કહી હુલામણા નામે બોલાવવા લાગ્યા લોકોએ તો એ નામ સહજ આપ્યું, પણ રૂગનાથે એ નામને સફળ અને સાર્થક કર્યું

રૂગનાથભાઈના લગ્ન ઝીંઝુવાડાના સંસ્કારમૂર્તિ શેઠ પોપટલાલના સુપુત્રી કેવળીબેન સાથે થયા કેવળીબેન તો એક નારીરત્ન હતું એમની વાણીમાં અમૃત અને વર્તનમાં મર્યાદા હતી આવી ગુણસંપન્ન નારીના સંગે ભગતના જીવનમાં ધર્મનો રંગ ઓર ખીલ્યો મુક્તિનગર જતા રથના બે ચક્ર જેવા આ બંને નરનારી સંસારમાં રહ્યા છતા પોતાથી થાય તેટલી ધર્મારાધના કરવા લાગ્યા કેવળીબેનના પગલે કમળા તો આવી જ હતી, પણ ભગત એનો સદુપયોગ કરવા લાગ્યા

પૂ. તપસ્વી મુનિરાજશ્રી રંજનવિજયજી મહારાજ

જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૪૬ • દીક્ષા ૧૯૮૩ના અષાઢ સુદ ૧૪

સ્વર્ગવાસ ૧૯૯૨ આસો વદ ૩

છૂટે હાથે સાત ક્ષેત્રમાં લક્ષ્મીને વાવવા લાગ્યા ત્રણવાર પોતે ઉપધાન કર્યા, ઉજમણું કર્યું

સાથે સાધર્મિક ભક્તિ આદરી સ્વામિવાત્સલ્ય કર્યાં અને ત્રણેય જેટલા ભાઈ-બહેનોને લઈ સિદ્ધાચલનો સંઘ કાઢ્યો એમની ઉદારતા જોઈ લોકો પ્રશંસાના ફૂલ [illegible] લાગ્યા ભગતના જીવનનું આશ્ચર્ય લોકો [illegible] ભગત લક્ષ્મી વાપરતા ન થાકે અને લક્ષ્મી [illegible] ઊભરાતા ન થાકે

ભગત જેમ ધનનો વ્યય સુકૃત માટે [illegible] તનથી તપશ્ચર્યા અને આરાધના પણ [illegible] વર્ષીતપ, માસખમણ, ઉપધાન, [illegible] અઠ્ઠાઈઓ, વર્ધમાન તપની ૫૫ ઓળી [illegible] તો પાર નહિ. જાણે કે એમને તપનું [illegible]

આચાર અને વિચારની [illegible] પર પગલા વિના રહેતી નથી [illegible] એમની બે સુંદર ફૂલ જેવી પુત્રીઓ [illegible] કોમળ અને નિર્દોષ હૃદય [illegible] અખંડ શાન્તિની પરોઢ [illegible] સંસારના જીવનના [illegible] તરીકે [illegible] જગતને આપવાની છે?

આમ ધર્મ [illegible]

[illegible]

એમની આરાધના સંસારી અવસ્થામાં પણ આવી ઉત્કટ હોય તેના ત્યાગી જીવનનું તો પૂછવું જ શું ? એમના તપ-ત્યાગની છાયા અદ્ભુત હતી. એમની પ્રેરણા અને પ્રયત્નથી સુપ્રસિદ્ધ સિદ્ધક્ષેત્ર ભોજનશાળા નામની સંસ્થાની સ્થાપના થઈ. એ વખતે એ સંસ્થાનો વિરોધ કરનારા આજ એમની ભૂરી ભૂરી પ્રશંસા કરી રહ્યા છે. એવી જ રીતે શ્રી શંખેશ્વરમાં પણ ભોજનશાળાની સ્થાપના કરવામાં આવી. આ બંને સંસ્થાઓ આજે યાત્રિકો અને ભાવિકો માટે આશીર્વાદ સમી ઊભી છે.

એમના ઉપદેશ અને પ્રેરણાથી કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના કેટલાય ગામોમાં આયંબિલ ખાતાની સ્થાપના થઈ જેમાં આજ હજારો તપસ્વીઓ આયંબિલની તપશ્ચર્યાનો લાભ લઈ રહ્યા છે.

એમનું સંયમી જીવન કેટકેટલાય આત્માઓના ઉદ્ધારમાં પ્રેરણાદાયી બન્યું છે. જે જે એમના સમાગમમાં આવ્યા તેમને સંયમનો રંગ લાગ્યો. *એમના માતુભાઈ અને તેમના પુત્ર એમની જ પ્રેરણાથી સંયમના રંગે રંગાયા અને દીક્ષા લીધી. તેમ જ ભગતના ×જમાઈ અને તેમના પુત્રને પણ એમણે પ્રભુ મહાવીરના પંથે વાળ્યા.

ભગતના ધર્મપત્નીના મોટા બહેન સાધ્વી-સમાજમાં સાધ્વીશ્રી લાભશ્રીના નામે તપસ્વિની અને સંયમી આત્મા તરીકે પ્રખ્યાત હતા, એમના જ શિષ્યા કેવળીબેન થયા

---

*સ્વ૦ પૂ૦ મુનિરાજશ્રી ભુવનવિજયજી મહારાજ તથા વિદ્વાન તાર્કિક નયચક્રના સંશોધક મુનિરાજશ્રી જમ્બૂવિજયજી મહારાજ

×સ્વ૦ મુનિરાજશ્રી વિદ્યાસલિજયજી મહારાજ તથા આચાર્ય શ્રી ૐકારસૂરિજી મહારાજ

જેમનુ નામ પાડયુ સાધ્વીશ્રી કચનશ્રી અને એમના જ શિષ્યા થયા ભગતના બને પુત્રીઓ જે આજે સા૦ શ્રી લાવણ્યશ્રીજી અને સા૦ શ્રી વસતશ્રીજીના નામે આરાધક અને તપસ્વિની તરીકે સર્વત્ર જાણીતા છે

પુત્રી તો પિતાથી પણ એક પગલુ આગળ વધે એ કહેવત આ પુત્રીઓએ સાચી પાડી છે

પૂ૦ સાધ્વીજી વસતશ્રીજીને મુબઈ જેવી આ નગરીમા અત્યારે વર્ધમાનતપની ૯૨મી ઓળી ચાલે છે અને આ પહેલા તો એક ઉપવાસથી વર્ષીતપ, છઠ્ઠ છઠ્ઠથી વર્ષીતપ, માસક્ષમણ, વીશ ઉપવાસ, સોળ ઉપવાસ, નવ્વાણી અટ્ઠ, સિદ્ધિતપ, મોટા પખવાસો, કલ્યાણક, બાવન જિનાલય, ૧થી ૨૦ના ૧૦ ઉપવાસ, છમાસી, દોમાસી, વીશ સ્થાનક અને ૫૦૦ સળગ આયબિલ—આ બધી તપશ્ચર્યા કરનાર આ મહાન સાધ્વીને એના મસ્તક ભાવથી એમના ચરણોમા નમી પડે છે

આજના કાળમા થતી આવી તપશ્ચર્યા જોઈને ભૂતકાળમા થતા મહાન તપો વિશે કોઈના મનમા શકા હોય તો તે શકા ઊડી જાય છે

વિશિષ્ટતા તો એ છે કે આવી ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરતા હોવા છતા એમના મુખ પર પ્રસન્નતા છે, મનમા શાન્તિ છે, ચિત્તમા સમજણ છે, જીવનમા જ્ઞાનની આરાધના છે અને પોતાના વિશાળ સાધ્વી-સમુદાયને જ્ઞાનદાન આપવા સદા તત્પર છે

બાલ્યકાળથી સયમમા મસ્ત અને બ્રહ્મતેજથી ઓપતા સાધ્વીઓના દર્શન કરતા આપણને બ્રાહ્મી અને સુદરી સાભરી આવે છે

ફૂલનુ આયુષ્ય જાણે થોડુ જ હોય છે! એવુ પૂ૦ મુનિશ્રી રજનવિજયજીના જીવન અને સયમનુ બન્યુ દીક્ષાના છ વર્ષના કાળમા તો એ ઘણી ઘણી સાધના કરી ગયા પાટણના છેલ્લા ચાતુર્માસમા તો એમણે કર્મોને બાળવા તપની ભઠ્ઠી પ્રગટાવી

તેમણે ૧૦૮ આયબિલ કરી ઉપર ૨૧ ઉપવાસની તપશ્ચર્યા કરી શાન્તિપૂર્વક પારણુ કર્યુ એ પછી મન સ્વસ્થ હતુ, પણ શરીર ક્ષીણ થઈ ગયુ હતુ એમને પોતાનો અન્તિમ સમય નજીક જણાયો, એટલે ૧૯૯૨ના આસો વદ ૬ની વહેલી પરોઢથી જ નમસ્કારમત્રની આરાધનામા લાગી ગયા હાથમા માળા છે, મુખમા અરિહતનુ અખડ રટણ છે, મનમા દેવાધિદેવનુ સ્મરણ છે એ રીતે એમણે આ ક્ષણભગુર દેહનો ત્યાગ કર્યો અને સ્વર્ગવાસ પામ્યા

ધન્ય ધન્ય હો આવા તપસ્વીને

दानाय लक्ष्मी सुकृताय विद्या चिंता परब्रह्म विनिश्चयाय ।
परोपकाराय वचांसि यस्य वद्य त्रिलोकीतिलक स एव ॥

લક્ષ્મીનાં ભાગ્ય દાનથી ખીલે છે!

આજથી આપણી પ્રવચનમાળા શરૂ થાય છે આ પ્રવચનમાળામા, મનુષ્યને મળેલા સાધનોનો વિચાર કરવાનો છે સાધનોનો સદુપયોગ થાય, તો એ માનવ જાત માટે આશીર્વાદ રૂપ બની જાય છે, એનો દુરુપયોગ થાય તો એ અભિશાપ બની જાય છે

માનવીએ સાધનોનો સદુપયોગ ન કર્યો, તેથી એ ભવોભવ ભટકતો આવ્યો છે એને સાધન મળ્યા, પણ એ સાધક ન બન્યો જેનાથી તરવુ જોઇએ, શક્તિ મેળવવી જોઇએ, તેને બદલે તેનાથી એણે વિનાશ સર્જ્યો જે સાધનોથી એણે તરવાનુ હતુ, તેનાથી જ એ ડૂબ્યો

આ સાધનોનો ઉપયોગ કેમ કરવો, તેની ખબર હોવી જોઇએ ખેતરની સુરક્ષા માટે ચોતરફ વાડ બાધો, એમા જો

કપડું ભરાઈ જાય ને તમે ખેંચો તો કાં તો કપડું ફાટે, કાં તો વાડ તૂટી પડે, પણ સંભાળીને કાઢશો તો કપડું પણ નહીં ફાટે ને વાડ પણ રહેશે તેમ જિંદગી-જીવન કાંટામાં ફસાય નહીં ને સુરક્ષિત સ્થાને પહોંચે, એ માટે આ સાધનો બતાવવામાં આવ્યાં છે

આ લોકમાં માનવને ચાર શક્તિઓની ભેટ મળી છે, એમ કહેવામાં આવ્યું છે એ શક્તિઓનો-સાધનોનો જે સદુપયોગ કરે છે એ માનવી ત્રણે લોકમાં, જગતરૂપી કપાળમાં તિલક સમાન શોભે છે એ ચાર ભેદો છે લક્ષ્મી, વિદ્યા, મન અને વચન

આજે આપણે લક્ષ્મીનો વિચાર કરીએ સંસારમાં પૈસાની ઘણી જરૂરીઆત છે માનવી પાસે પૈસા ન હોય, તો તેની સમાજમાં કિંમત નથી જ્યારે સાધુ-સંતો પાસે પૈસા હોય તો એની કિંમત કંઈ નથી! સાધુપણામાં અર્થના ત્યાગની ભાવના મુખ્ય ભાગ ભજવે છે સંતો કહે છે-કે આ લક્ષ્મી ભોગ માટે, વિલાસ માટે, વિનાશ માટે કે વ્યભિચાર માટે નથી આવા દુરુપયોગથી તો માનવ, માનવ મટી પશુ જેવો બને છે પણ એનો જો સદુપયોગ થાય, તો એ આશીર્વાદ રૂપ થઈ જાય

જેને લક્ષ્મી મળી છે, તે પુણ્યશાળી છે-પણ કોણ? જે પવિત્ર માર્ગે પોતાની પ્રવૃત્તિ ચલાવે છે તે જો એ પ્રવૃત્તિ ચાલુ ન રહે, તો લક્ષ્મી સ્થગિત બને છે અર્થાત્ આવેલી લક્ષ્મી, લોકોની દરિદ્રતા દૂર કરવાને બદલે શાપ કે મુસીબત રૂપ બની જાય છે

જીવનમા લક્ષ્મીની ઘણી ઉપયોગિતા છે, એ સત્ય છે દિવાળીના શુભ દિવસોમા, તેરસને દિવસે તમે કોની પૂજા કરો છો? લક્ષ્મીની, ધનની, ચૌદસને દહાડે શક્તિની અને દિવાળીના દિવસે વિદ્યાદેવીની પૂજા થાય છે ને? આમ ત્રણે વરદા છે, ધનદા, શક્તિદા ને વિદ્યાદા છે

અહીં પણ બધી શક્તિમા પહેલુ સ્થાન 'લક્ષ્મી'ને મળ્યુ છે તેને માન્ય ગણવામા આવી છે ત્યારે તે લક્ષ્મીને, વખોડવા લાયક ને હલકી છે, એમ કેમ કહેવાય? એનો ઉપયોગ ખરાબ ન થાય તો એમ કહેવાય

લક્ષ્મી દાન માટે વપરાય, તો તે પ્રશસનીય બને છે, સગ્રહ માટે બને તો તે શાપ રૂપ બને છે એટલે જ આજે આપણે વિચાર કરવાનો છે, કે એ લક્ષ્મીને કેવી રીતે વાપરવી દાનમા વાપરશો, તો દાન વડે એ તમારી, તમારા ઘરની, તમારા દેશની શોભા વધારશે અને પરિગ્રહમાથી મુક્ત કરશે, ચિંતાના ભારથી હલકા કરશે

શાસ્ત્રમા પરિગ્રહ-પરિમાણવ્રત જે બતાવવામા આવ્યુ છે, તેમા તમારી શોભા છૂપાઈ છે માનવી પાસે મર્યાદિત ધન હોય, તો તેને કોઈ ટેન્શન ન રહે તેના સતાનો પણ કુસસ્કારી ન થાય જેમ વધારે પડતો ખોરાક મળે, તો શરીરમા રોગો ઉત્પન્ન થાય ને પ્રમાણસર મળે, તો તેનુ જીવન તદુરસ્ત અને સ્વસ્થ થાય તેમ ધન માટે પણ સમજવુ

માથા ઉપરના વાળની જ વાત યાદ કરો ને! વધારે રાખો તો એ ગરમી કરે, તેલ વધારે ખાય ને આખની આડા પણ આવે એટલા માટે જ તો તમે પૈસા આપીને

પણ વાળને કપાપો છો ધન પણ વાળ જેવુ છે તે તમારી પાસે વાળની જેરા પ્રમાણ પૂરતુ હોય તો જ સારુ, નહિતર નુકસાન કરવાનુ

લક્ષ્મી આવ્યા પછી માણસ ત્રણ જાતના બની જાય છે લક્ષ્મીદાસ, લક્ષ્મીનદન અને લક્ષ્મીપતિ કેટલાક, ધન આવતા તેના દાસ બની જાય છે, તેના તાબેદાર તરીકે રહે છે જીવન સુધી તેની સેવા જ કર્યા કરે બીજા, લક્ષ્મીના દીકરા હોય છે લક્ષ્મી જેમ આજ્ઞા કરે, તેમ તે આચરે નન્દન એટલે પુત્ર એ આજ્ઞા બહાર કેમ જાય? પણ ત્રીજો, જે લક્ષ્મીનો સ્વામી હોય છે, એ જીવનભર એને છૂટે હાથે વાપર્યા જ કરે છે અત સમયે એને એમ ન થાય કે હુ બધુ જ વાપર્યા વિના મૂકીને જાઉં છુ એનો આત્મા તો સાક્ષી પૂરે કે મે જીવનને જીવી જાણ્યુ છે, લક્ષ્મીને વાપરી જાણી છે, પતિ બની લક્ષ્મીને સદ્ઉપયોગમા ખરચી લહાનો લીધો છે

તમે લક્ષ્મીને વાપરો નહીં, સારા માર્ગે ખર્ચો નહીં, તમારા ઘરમા પ્રસગો આવે ત્યારે પણ દિલના ઉદાર બનો નહિ, તો છેવટે યાદ રાખજો કે જતા જતા હાથ ઘસવા પડશે

વિશ્વનો એ અફર નિયમ છે કે માનવી બધુ જ ભેગુ કરે છે, પણ અતે એ બધુ અહીં જ મૂકીને જાય છે જો બધુ સાથે લઈ જવાતુ હોત તો માણસ પોતાના પ્રાણથી પ્યારા, પુત્ર-પુત્રીઓને અને પ્રાણપ્રિયાઓને મૂકીને જાત?

સસારમા અર્થની જરૂર છે, એ વાત સત્ય છે પણ તેની મર્યાદા તો જોઈએ તમારા બૂટની જ વાત વિચારોને! બૂટ પગના માપથી મોટા હોય તો ગબડી જવાય, નાનો હોય તો પગ ડોલાઈ જાય, બરાબર હોય તો જ મુસાફરી

થાય તેમ લક્ષ્મી પણ વધારે હોય તો માણસને ગભડાવી મૂકે છે, અને સાવ અલ્પ હોય તો કંગાલ કરી મૂકે છે એ મર્યાદિત જ જોઇએ

ઘણા માણસોને તો છેલ્લી ઘડી સુધી જીવની વ્યવસ્થા કેમ કરવી, તેનો જ વિચાર ચાલતો હોય છે આ શું બતાવે છે? ધનની પકડ, માણસના મન પર કેવી તીવ્ર છે! જેને વસુંધરાના તિલક સમાન બનવું છે, તે તો લક્ષ્મીને દેતો જાય છે, એ જેમ જેમ દેતો જાય છે તેમ તેમ એ સંપત્તિ પણ વધતી જાય છે ધન સન્માર્ગે વાપરવાથી ઘટી જતું નથી

લક્ષ્મીને છૂટે હાથે વાપરો, તો લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થાય છે, અને જો ન વાપરો તો એ ક્ષીણ થાય છે લોકો વસ્તુપાળ-તેજપાળને યાદ કરે છે ઇતિહાસ પણ આ નામોને જતનથી જાળવી રાખે છે એ કયા દેશના હતા તે સાથે કાંઈ સંબંધ નથી, પણ તેની ઔદાર્યભરી દાનવૃત્તિ સાથે, તે સંબંધ છે એ પુણ્યશાળીના ઘરમાં અનુપમાદેવી એક આદર્શ નારી હતી તેને લીધે જ આ વસ્તુપાળ-તેજપાળને આપણે યાદ કરીએ છીએ

તકદીર-ભાગ્ય એક જુદી જ વસ્તુ છે એક દિવસ વસ્તુપાલ ધન દાટવા માટે જમીનમાં ખાડો ખોદે છે ત્યાંથી પણ પુણ્યયોગે ચરુ મળે છે ત્યારે અનુપમાદેવીએ કહ્યું 'જેને નીચે જવું હોય તે ધનને નીચે દાટે અને જેને ઊંચે જવું હોય તે ઊંચે સ્થળે-સન્માર્ગમાં વાપર!'

આ ટૂંકું પણ મર્માળુ વચન વસ્તુપાળને ગમ્યું, અને એણે આબૂના શિખર પર ઊંચે ભવ્ય મંદિરો બંધાવ્યા

આજે વસ્તુપાળ કે તેજપાળ નથી, પણ તેઓના નામને શોભાવનાર સ્થાપત્યો ઊભા છે સપત્તિને કોઈ યાદ કરતુ નથી, પણ તેના સુકૃત્યોને સૌ યાદ કરે છે જિનમદિરોની કારીગરી જોઈ, પ્રેક્ષકોના મન અને મસ્તક નમી પડે છે જોનારનુ મન સ્થાપત્યના સર્જનહારને અભિનદન આપવા દોડી જાય છે આ છે, સુકૃતમા વપરાયેલી લક્ષ્મીનો પ્રતાપ

જેમ વર્ષો પહેલાનુ એમનુ સર્જન, આજે આપણને યાદ આવે છે, તેમ આપણે પણ કાઈક એવુ સર્જન કરી જવુ જોઈએ, કે જેથી આપણા ગયા પછી પણ લોકો યાદ કરે દીકરાઓ નામ રાખે કે ડુબાડે, તેના કરતા આવુ સર્જન કરી, તમારુ કામ જ નામ રાખે એવુ કરી જવુ શુ ખોટુ છે?

લક્ષ્મીના ત્રણ પ્રકાર છે દાન, ભોગ અને નાશ. એક ઘીનો ડબ્બો હોય તે કોઈને ખવડાવશો તો ખાનાર બધા રાજી થશે ઘરમા રોટલા ઉપર ચોપડો, તો તમે રાજી થાવ પણ એ આગમા બળી જાય તો દુ ખ થાય પહેલામા આત્માની પ્રીતિ છે, બીજામા દેહતૃપ્તિ છે, ત્રીજામા વ્યથા છે

લક્ષ્મી ઘરમા આવ્યા પછી એને નિયમિત વહેતી રાખવા સારુ, ગગાના પાણી જુઓ એ સતત વહે છે ને કિનારા ઓને લીલા રાખે છે એક જગ્યાએ જ એ રહે અથવા એનો ૫ગ્રહ થાય તો એ બધાય અને ગધાય લક્ષ્મી
અને સગ્રહિત થાય તો ચિંતા-ભય,
વિના રહેજ નહિ

જેને લક્ષ્મી મળી
જ્યારે લક્ષ્મીવાન વિચ   શુ
ેવા માણસોએ છૂટા

લક્ષ્મી કેમ મળે છે તેનો વિચાર કર્યો છે? મહેનતથી જ મળે છે કે પુણ્યથી? તમારા ઘરમા ઘાટી–નોકર છે ૨૪ કલાક મજૂરી કરે છે તમે ગજી થઈ કેટલા પૈસા આપવાના? પાચ કે પચ્ચીસ તે બિચારો જીવનભર શ્રમ કરે તો ય શ્રીમન્ત ન થાય, અને તમે ગાદી પર પડ્યા હો તો ય લક્ષ્મી ચાલી આવે છે, કારણ કે ત્યા તમારુ પુણ્ય રહે છે

પુણ્યના દિવસો જ્યા સુધી હોય ત્યા સુધી સુખ, પછી તો દુ ખ જ આવવાનુ એ ન આવે એના માટે લક્ષ્મીને ચિરસ્થાયી બનાવવા દાન આપો બેટરીનો પાવર વાપર્યા પછી ખલાસ થાય તો તમે શુ કરો છો? બીજો નાખો છો તેમ નવુ શ્રેય, દાન આપી ઉપાર્જન કરવુ જોઇએ

દાન આપવાના સાત ક્ષેત્રો છે જિનમૂર્તિ, જિનમદિર, જિનાગમ, સાધુ–સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા આ સાત ક્ષેત્રમા માનવીથી માડી દેવ સુધીનો, સૌનો સમાવેશ થઈ જાય છે આમા સમાજને ભૂલાતો નથી, ને પ્રભુભક્તિ ચૂકાતી નથી આવા આ સાત ક્ષેત્રો બીજે કયાય નહીં મળે

ખેતરમા ખેડૂત એક દાણો વાવે છે, તો ચાર મહિને તેના સો દાણા થાય છે બીજા વર્ષે હજારો થાય આમ એક બીમાથી અનેકગણુ થાય યોગ્ય ભૂમિમા વાવવાથી એકનુ અનેકગણુ ફળ મળે છે માટે આ સાત સર્વોત્તમ ક્ષેત્રમાથી, જે કાળે જેની આવશ્યકતા હોય તેમા લક્ષ્મી વાપરવી

એક બગીચો હોય, તેમા સાત કયારા હોય, કોઈમા ગુલાબ હોય, કોઈમા મોગરો હોય, કોઈમા જાસુદ હોય, વળી કોઈમા સારા શાકભાજી પણ હોય, પણ બગીચાનો કુશળ માળી સાત કયારામાથી જે કયારાનુ પાણી સૂકાઈ ગયુ હોય

ત્યા તે રેડે તેના મનમા કોઈ કયારા પ્રત્યે ભેદભાવ નથી, પણ જરૂરિયાત જ્યા હોય ત્યા રેડવાની ભાવના છે પ્રભુના શાસનમા સાત ક્ષેત્રો છે કયારામા પાણી ન હોય, એ કયારો પાણી વગર બળીને ભસ્મ થાય છે તેમ જે ક્ષેત્ર શોષાઈ જતુ હોય, સૂકાઈ ગયુ હોય ત્યા દાનના પાણી રેડવા જોઈએ તો જ સાતે ક્ષેત્રો લીલાછમ રહેશે, અને પ્રભુના શાસનની વાડી હરિયાળી બનીને શોભશે

યાદ રાખજો, સાતે ક્ષેત્રો કામના છે, મા ત્ર વિવેકદૃષ્ટિની જ આવશ્યકતા છે જે કયારામા પાણી નાખવાની જરૂરિયાત છે તેમા પાણી ન રેડો અને જ્યા જરૂરિયાત નથી ત્યા રેડો, તો બને બગે એક સૂકા દુષ્કાળથી અને બીજુ અતિવૃષ્ટિથી માટે દાનમા પણ દૃષ્ટિની આવશ્યકતા છે

દાન પછી આવે છે, ભોગ સ સારમા રહો તો ગૃહસ્થાઈથી, સાદાઈથી રહો જાણીતાને શરબત આપવુ અને અજાણ્યાને પાણી પણ નહીં, એવો તુચ્છતાભર્યો ભેદભાવ મનુષ્યને ન શોભે આજે તમારે ત્યા સુખના દિવસ આવ્યા છે તેથી તમે બીજાની પરવા ન કરો, એ તમારી કમનસીબી છે તમે કોઈને બોલાવતા નથી, તમારુ પુણ્ય બોલાવે છે તમારા પુણ્યનો પ્રભાવ જોઈ, લોકો તમારે ત્યા લેવા આવે છે

પુણ્ય પરવારી જશે ત્યારે સૌ કહેશે કે ત્યા જવુ ઠીક નથી, ત્યા કઈ નથી જે માણસ તમારા બારણે આવીને ઊભો છે, તેને તમારા જેવી જ આખો છે તમારા જેવા જ સ્વપ્નો અને ભાવનાની ઊર્મિઓ છે આવેલાને તરછોડો નહિ ભોગ એટલે તમે એકલા જ ખાઓ એમ નહિ, પણ આવેલાને આપી, વહેચીને ખાઓ

જ્યા દિલ છે, દિલારપણુ છે, ત્યા સપત્તિ વધ્યા જ કરે છે કોઈ અતિથિ થઈ તમારે દ્વારે આવે ત્યારે તમે તેને પ્રેમથી સૂકો રોટલો ખવડાવશો, તો ય એને એ મીઠો લાગશે પણ કમનથી શ્રીખંડ-પુરી ખવડાવશો, તો એ ઝેર રૂપે પરિણમશે માટે દાન આપો, લક્ષ્મી વાપરો તો મનથી વાપરજો આમ, પ્રેમથી વાવેલી લક્ષ્મી, જ્યા જશો ત્યા એ તમારી આગળ હશે

એક ગરીબ માણસ રોજ ચોળા અને તેલ ખાઈ કટાળી ગયો હતો એને થયુ, લાવ બનેવીને ત્યા જાઉ કારણ કે એના બનેવી મોટા શ્રીમત હતા તે શહેરમા રહેતા હતા, એટલે બનેવીને ત્યા એ આવ્યો એ દિવસે બનેવીને થયુ રોજ બદામની કતરી અને મીઠાઈ ખાઈ થાકી ગયા છીએ! આજે કરસાણુ બનાવીએ અને ખેતરથી તાજા ચોળા મગાવી, તેલ ને ચોળા ખાવાનો પ્રોગ્રામ ગોઠવ્યો

બેનને ત્યા ભાઈ આ જ સમયે પહોચ્યો બેનને ખબર નહીં કે ભાઈ મિઠાઈ ખાવા આવ્યો છે બેને તો ખૂબ પ્રેમથી આગ્રહપૂર્વક ભાઇને જમવા બેસાડ્યો ભાણામા ચોળા આવેલા જોઈ, ભાઈએ પૂછ્યુ 'અરે, તમે અહીં ક્યાથી?'

પડખે એક ડાહ્યો માણસ બેઠો હતો, એ સમજી ગયો તેણે ધીરેથી કહ્યુ 'ભાઈ! માણસ ટ્રેનમા આવે છે પણ તકદીર તારથી આવે છે મૂઝાયા વિના, જે છે તે ચૂપચાપ ખાઈ લે '

સામા માણસના તકદીર એવા હોય છે ત્યારે રોજ મીઠાઈ ખાનારા પણ એ દિવસે ચોળા ખાવાનુ વિચારે છે જ્યારે ભાગ્યહીન મીઠાઈ ખાવાને ઈચ્છે છે, ત્યારે તેને ત્યા પણ ચાળા જ ખાવા મળે છે

આ ભાગ્ય લક્ષ્મીના દાનથી ખીલે છે

તમારો સારો દિવસ છે, તો દાન વડે હાથને શુદ્ધ કરતા શીખો લેવુ ખૂબ અને દેવામા કાઈ નહીં, જમવુ ખવાતુ અને જમાડવુ કોઇને નહીં, તો એવો વ્યવહાર ક્યા સુધી ચાલશે?

ખેતરમાથી ખેડૂત માલ ઉતારે છે જરૂર હોય તેટલો પોતાના માટે રાખે છે, પણ ખેતરમા હોય ત્યારે એનુ ધાન્ય ઢોર ખાય, મોર ખાય અને થોડુ ચોર ખાય વધે તે સમાજને ચરણે ધરી દે એ અનાજ શ્રમ-પરસેવાવાળુ છે, છતા એનામા દાનની ભાવના ઊંડે ઊંડે પડી છે જો દાન ન કર, ભોગ ન કરે, તો એ નાશ થવા માટે બેઠુ જ છે

નાણુસ વાપરે નહિ અને સદુપયોગ ન કરે તો એના સતાનો ઊડાવે બાપને રૂપિયાની પણ કિંમત હોય છે, જ્યારે દીકરાને મન દસ રૂપિયા પણ કઇ નથી એક શ્રીમતના છોકરાને મે કહ્યુ 'તુ માસિક ત્રણસો રૂપિયાનો હાથખર્ચ કેમ રાખે છે?' તે કહે 'ત્રણસો તો મને ઓછા પડે છે શુ કરુ, વધારે મને મળતા નથી!' મને થયુ, હવે આને સમજાવવાનુ વ્યર્થ છે એને શ્રમ શુ છે તે જ ખબર નથી પછી પૈસાની કિંમત એને કેમ સમજાય?

આ રીતે 'નાશ'નો સવાલ નજર સન્મુખ આવવાનો જ છે તો સુખી થવા માટે યોગ્ય ક્ષેત્રોમા લક્ષ્મીને વાપરી જીવનને સફળ કરવુ શુ ખોટુ છે?

આજ સુધી તો ઘરની ચિંતા સ્વાર્થી બની સહુએ કરી છે, પણ સમાજની કોણે કરી છે? સમાજ હશે તો તમે કે ધર્મ ટકશો, એટલુ ખાસ યાદ રાખજો

આ પ્રસગે મને નદી ને તળાવની વાત યાદ આવે છે એક દિવસ તળાવે નદીને કહ્યુ 'હે નદી, તુ ઉનાળાના દિવસોમા સાવ સુકાઈ જાય છે, કારણ કે તુ આઠ મહિના વહીને તારુ જળ વહેવી નાખે છે' પછી તારી પાસે તે વખતે કોરી ધગધગતી રેતી જ દેખાય છે જ્યારે હુ પાણી ઠેઠુ સગ્રહ કરીને રાખુ છુ ! તુ તો ખળખળ કરતી પૂરમા વહી જાય છે, હુ તો અહીં જ છુ '

નદીએ કહ્યુ 'તારી વાત સાચી તું ગમે તેટલુ સગ્રહે પણ ઉનાળામા તો તારુ પાણી પણ સુકાઇ જ જાય છે રહે છે, તો નાના નાના ખાબોચિયા ભરાઇ રહે છે જેમા જીવ જતુઓ જ ઉત્પન્ન થાય છે વધારામા તેમા પગ મૂકનાર બિચારા તારા કાદવમા ખૂચી જાય છે ! જ્યારે એ મમા પણ મારી પાસે આવનારને હુ કઈ નહીં તો છેવટે નિરાશ તો નથી કરતી જો થોડો ખાડો ખોદે તો હુ વીરડીનુ મીઠુ પાણી આપીને તેને તૃપ્ત કરુ છુ !'

નદી ને તળાવની આ વાત યાદ રાખવા જેવી છે તમારુ પુણ્ય ન હોય તો તે તમે ભોગવી નહીં શકો કુદરતે ઘણુ આપ્યુ હોય પણ દાનમા વાપરો નહીં, પોતે ભોગવો નહીં તો તે શા કામનુ ? દાન કરવામા પણ પુણ્ય જોઇએ માટે સરોવર નહિ, સરિતા બનો

એક દિવસ હેમચદ્રાચાર્ય મહારાજ પાટણ પધાર્યા રાજા કુમારપાળે ખૂબ શ્રદ્ધા અને ભક્તિથી ગુરુવર્યનુ સામૈયુ કર્યું આચાર્યશ્રીના શરીર પર થીગડાવાળુ ખાદીનુ વસ્ત્ર હતુ ઉપાશ્રયમા પ્રસગોપાત વિનમ્રભાવે કુમારપાળે ગુરુવર્યને કહ્યુ 'આપને મારા જેવા અનેકાનેક ભક્તો છે સમાજના ઉપર આપનો અનન્ય ઉપકાર છે છતા આપના શરીર ઉપર

આવુ જાડુ થીગડાવાળુ વસ્ત્ર જોઇ અમને શરમ આવે છે મને આજ્ઞા આપો, હુ આપની સેવાનો લાભ ઉઠાવુ ’

આચાર્ય મહારાજે જવાબ આપ્યો ‘હે રાજન, હુ થીગડાવાળા કપડા પહેરુ એ તને ખટકે છે, પણ તારા સમાજના કેટલાક સાધર્મિક બધુ, અન્ન અને વસ્ત્ર વગર ટળવળે છે, તેનો તે વિચાર કર્યો ?

જેમ શરીરમા આત્મા બેઠો છે, ને આત્મા શરીરની સભાળ રાખે છે, તેમ સમાજમા આવા આત્મવાન માણસો જોઇએ, જે દાન ને ધર્મથી સમાજને સુખી રાખે આજે સમાજ અને માણસો વચ્ચે અસમાનતાની દીવાલ ઊભી થઈ છે, જેને દૂર કરવાની જરૂર છે

આજે મુબઇ જેવા શહેરોમા પચાસ રૂપિયા લઈ સુખ સગવડ સાથે ખાવાનુ આપનારી હોટલો મળશે, પણ તમને પ્રેમ-ભક્તિ કે સાધર્મિક બધુનુ સગપણ જોવાનુ નહિ મળે એક રોટલામાથી અડધો રોટલો બીજાને ખવડાવવાની ભાવનાવાળાને જ, સ્વાભાવિક સુખ-શાતિ ને આનદનો અનુભવ થશે

શાલિભદ્રજીએ પૂર્વના રબારીના ભવમા શુ શુ કર્યું હતુ, એ વાત તમને ખબર જ હશે

દિવાળીનો દિવસ છે ગામમા સર્વત્ર આનદ છે છોકરાઓ આનદથી રમી રહ્યા છે સૌ ખાધેલી મીઠાઈ ગણાવી જાય છે ત્યારે પેલો રબારીનો પુત્ર ખીર માટે રડી રહ્યો છે એની મા બિચારી પુત્રના આસુ જોઇને બે બાકળી થઈ જાય છે

આમ તો પત્થરને પણ પિગળાવે એટલે માતાનુ હૃદય દ્રવી જાય તેમા નવાઈ શુ ? આડોશી પાડોશીએ માતાને સીધુ આપી, રડતા બાળકને શાંત કરવા અને ખીર બનાવી આપવાનુ કહે છે પડોસમાથી આવેલા આ ચોખા અને દૂધની ખીર બનાવી, માટીના વાસણમા પીરસી, મા પાણીભરવા જાય છે

માટીનુ વાસણ છે, તેમા ચોખા-સાકરથી બનેલી ખીર ઠંડી થાય છે ગરમ ખીર જલદી ઠંડી થાય તો પેટમા જાય, એ જ વિચાર બાળકના મનમા ઘોળાયા કરે છે ત્યા એને એક દ્રશ્ય યાદ આવે છે એના એક ભાઈબિધે એક દિવસ ગુરુ મહારાજને ઘરે આગ્રહ કરી લઈ જઈ, સુપાત્રમા દાન આપી, આખો દિવસ અનુમોદનાના આનંદમા વીતાવેલો તે પ્રસંગ એને સાભરી આવે છે એને થાય છે 'મને પણ આજે એવા મુનિ મળે તો! પણ મારુ એવુ ભાગ્ય ક્યા છે?' એના દિલમા આમ દાનનો ઝરો ખળભળી ઊઠે છે, તે જ ક્ષણે એક ત્યાગી તપસ્વી મુનિરાજ માર્ગ ઉપરથી પસાર થયા છે ભાવનાની કેવી પ્રબળ અસર!

એ રબારી બાળક ખીરને પડતી મૂકી, ભાવનાના આવેગમા ઊભો થઇ એમની પાસે જાય છે અને એ ત્યાગી મુનિવર્યને ઘર બોલાવી લાવે છે ઉચ્ચ ભાવનાથી મુનિના પાત્રમા ખીર રેડી દે છે, અને આનંદથી એનુ મન ભરાઇ જાય છે તેનુ મન આજે દિવાળી સફળ કર્યાનુ મધુર ગીત ગાતુ થઈ જાય છે

ત્યા તો કામ પૂર્ણ કરી મા પાછી ઘરે આવે છે ખીર બધી ખલાસ થયેલી જોઇ એને નવાઈ લાગે છે બાળક પણ કેવુ ગંભીર! એના દાનની બડાઈ ન મારી

આ રબારી મરીને શાળિભદ્ર થાય છે!

દાન જેટલુ શુભ થયેલુ હશે, જેટલુ સુયોગ્ય પાત્રે પડેલુ હશે, જેટલુ શુદ્ધ હશે, એટલુ એ ચેતનાને ઊર્ધ્વગામી બનાવવામા મદદરૂપ થશે

અત્તરની બાટલીનુ વિચારો બાટલીનુ ઢાકણુ બધ હોય ત્યા સુધી એની સુવાસ દીર્ઘજીવી રહે છે, તેમ જ આ દાનનુ ઝરણુ જેટલુ શુભ હશે તેટલુ જ એ દીર્ઘ ફળ આપનારુ બનશે

આજે તમે શાળિભદ્રજીની રિદ્ધિ માગો છો, અભય કુમારની બુદ્ધિ ઇચ્છો છો પણ શાળિભદ્રના દાનની ભાવનાને માગતા નથી દાન આપ્યા વગર રિદ્ધિક્યાથી મળવાની?

સ્ટીમના જોરથી સેકડો ટન વજનની ગાડી ખેચી જવાય છે ને? ભાવનામા આવી શક્તિ નથી એમ કોણ કહે છે? પણ તે ભાવના, બળવાન સકલ્પમય હોવી જોઇએ

લક્ષ્મી તમારા ઘરે આવી છે તે દાનને માટે છે દાનની સાથે અવાતર રીતે ભોગ પણ આવી જાય છે, અને જો તમે એ બેઉમા નહીં વાપરો તો એ લક્ષ્મીનો ત્રીજો માર્ગ–નાશ તો થવાનો જ છે

રબારી પાસે જેવી દાન આપવાની ભાવના હતી તેવી ભાવના માનવ પામે આવે, તો બીજા અનેક શાળિભદ્રો આ ધરતી ઉપર અવશ્ય ઉત્પન્ન થાય જ અને તે પોતાના કુળને અને શાસનને ઉજાળનારા બને

★

વિદ્યા સુકૃતથી ધન્ય બને

ગઈ કાલે આપણે 'દાનાય લક્ષ્મી' એ વિષય ઉપર વિચાર કર્યો આજે 'સુકૃતાય વિદ્યા' ઉપર વિચાર કરવાનો છે

કેળવણી શા માટે, ભણવાનો હેતુ શો છે, તેનો મુખ્યત્વે આજે વિચાર કરીશુ વિદ્યા સુકૃત માટે હોવી જોઇએ અર્થાત્, જીવન કેમ જીવવુ એ એના દ્વારા જાણવાનુ મળે કેળવણી એટલે પાઠશાળા કે સ્કૂલમા જઇ શિક્ષણ લેવું એટલુ જ નહીં, પણ આત્મા અને શરીરનો વિવેક–તેનુ નામ કેળવણી

સામાન્યત આજે વ્યાવહારિક કેળવણીનો પ્રચાર એટલો થયો છે કે બી એ તો કઇ હિસાબમા જ નથી મને યાદ છે કે ૭૦-૭૫ વર્ષ પૂર્વે, મેટ્રિક પાસ થયેલાઓનુ પણ સ્થાન હતુ અને બી એ થએલો તો સમાજમા બહુ વિદ્વાન કહેવાતો જ્યારે આજે તો એમ એ વાળાને ય નોકરી શોધવી પડે છે અને ધધામા કોઈ સ્થાન નથી આમા મેટ્રિકવાળાની તો ગણતરી જ શી ?

માતાપિતાને એક અમર આશા હોય છે કે મારો પુત્ર વિદ્યા સપાદન કરશે, તો તેનુ જીવન સુદર બનશે એ સસ્કારી અને સુખી બનશે, અને કુળ અજવાળશે એક

પિતાએ એના પુત્રને ઇંગ્લેંડ બેરિસ્ટર થવા મોકલ્યો ત્યારે તેના બીજા મિત્રે કહ્યુ 'કમાઈને એ બહુ પૈસા લાવશે '

તેના પિતા લક્ષ્મીના પૂજારી ન હતા, સસ્કારી જીવનમા માનતા હતા તેમણે મિત્રને કહ્યુ 'મારો પુત્ર હિન્દુસ્થાનના એક જ નિર્દોષ માણસને ય પણ છોડાવશે તો મારા વીશ હજારના ખર્ચને હુ સફળ માનીશ પૈસા તો વેશ્યા પણ મેળવી શકે મારો પુત્ર એ માટે નહિ, પણ વિદ્યા માટે જાય છે વિદ્યા ધનસચય માટે નહિ, પણ મુક્તિ માટે હોવી જોઈએ '

જે સુકૃતને માર્ગે લઈ જાય, તેનુ નામ વિદ્યા જે વિદ્યા વિચારોમા શુદ્ધિ ઊભી ન કરે, વિચારોને શુદ્ધ અને નિર્મળ ન બનાવે તે વિદ્યા નહીં, પણ માનવીના મગજ ઉપર લદા એલી ડીગ્રીઓ છે જેમ દાન વગરની લક્ષ્મી આનદ આપતી નથી, તેમ માનવીને સુકૃત વગરની વિદ્યા, સુખ–આનદ કે શાતિ આપતા નથી

તમે જાણો છો ને કે દૂધની અદર એકાદ તેજાબનુ ટીપું પડી જાય તો તે દૂધ ફાટી જવાનુ પરતુ ગુલાબના એસેન્સનુ એક ટીપુ નાખવાથી તે કૉર્ડીક બની જવાનુ એવા દૂધનુ નામ પણ પલટાઈ જાય છે ! વધુ સુદર બની જાય છે

કેળવણી પામ્યા પછી માનવીના મનમા આ રીતે જો વિચારોની સુવાસ ન આવે, તો તેની મહત્તા કઈ નથી ભણેલો તો એ કે જેના મનમા ખરાબ વાત ન આવે શિક્ષિત એ કે જેના મુખમાથી અસભ્ય, અસસ્કારી શબ્દ ન નીકળે

જેમ જેમ વિદ્યા સપાદન કરે તેમ તેમ સારા વિચારોનો જીવનમા સગ્રહ થતો જાય જેની પાસે સત્ય ને સ્વાશ્રયી જીવન હોય, શુચિ ભાવના હોય, તેની પાસે ભણતર છે એમ કહેવાય

જાય તેમાં હું રાજી છું પરંતુ પરદેશમાં ધર્મને કેમ પાળીશ એ મને સમજાવ '

આ સંસ્કારી માતા બાજુમાં રહેલા ઉપાશ્રયમાં ગાંધીજીને ગુરુમહારાજ પાસે લઈ ગઈ એ જાણતી હતી કે વ્રતધારી-ત્યાગી ગુરુઓ જે હિતશિક્ષા આપશે, તે ઘણી ઉપયોગી અને પ્રેરણાદાયી થશે વ્રતધારી પાસે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા, ધ્રુવ તારકની જેમ એના જીવનમાં માર્ગદર્શક બની રહેશે

ગુરુ મહારાજે, દારૂ ન પીવો, માંસ ન ખાવું અને પરદારાગમન ન કરવું—આ ત્રણ પ્રતિજ્ઞા આપી, મોટા મનથી શુભાશીર્વાદ આપ્યા ગાંધીજીએ આ વાત પોતાની આત્મ કથામાં પણ લખી છે

જૈન મુનિ પાસે લીધેલી આ પ્રતિજ્ઞા ગાંધીજીને વાર વાર યાદ આવતી, એટલું જ નહીં પણ ઘણી વાર એવા પ્રલોભનો પણ જીવનમાં આવ્યા હતા એનાથી જો એ ચલિત થઈ ગયા હોત તો હું ધારું છું કે એ મહાત્મા ગાંધી ન હોત, માત્ર મોહનદાસ જ હોત આ બધો પ્રતાપ માતાએ આપેલા સંસ્કારનો છે

ધનની ધમાલમાં ને ધમાલમાં મા-બાપો આજે સંતાન માટે સંસ્કૃતિનો વિચાર કરતા અટકી ગયા છે પરંતુ તેથી નુકશાન તમામ જ ઘરમાં છે

જે મહાપુરુષો થાય છે, જે સુપ્રસિદ્ધ થયા છે, તે બધા વિદ્યાના પ્રતાપે થયા છે વિદ્યા મેળવ્યા બાદ તેઓએ જીવનમાં એને ઉતારી છે, પચાવી જાણી છે

લાખ રૂપિયા ભગવા જેટલા ભના છે, તેટલા એ પચા
વવા કે વાપરવા અટેવ નથી તમે મેળવેલા રૂપિયાનો પણ
તમારે અરકા ને જવાબ આપવો પડે છે ને? તમે એને
ગમે તેમ વાપરી ન શકો. વિદ્યાનુ પણ એમ જ છે

જેટલુ ભણ્યા હો તેટલુ આન માર્ગે કામ લાગે, તો
સમજો કે એ સુકૃતનુ છે હાથમા પેન લેતા તમારો આ મા
ને સાક્ષીપૂર્વક કહી શકે કે હુ આ પેન વડે એવો અક્ષર
નહીં લખુ કે જેથી મારી સરસ્વતી લાજે, અક્ષર લખતા
લખતા તો મારા જીવનને અ-ક્ષર એટલે કે શાશ્વત બનાવીશ,
તો એ વિદ્યા સુદર છે

બગાળમા ઈશ્વરચદ્ર વિદ્યાસાગર નામે એક વિદ્વાન
થઈ ગયા કારણવશાત્ સ્ટેશન ઉપર કોઈની રાહ જોતા એ
ઊભા હતા એ જ વખતે ગાડીમાથી એક યુવાન બનારસથી
ભણીને ઘરે પાછો જવા ઊતર્યો પાસે એક બેગ હતી
પેલાએ ખાદીના જાડા વસ્ત્રધારી ઈશ્વરચદ્રજીને પૂછ્યુ 'તમે
મજૂર છો?' જવાબ આપ્યા વગર તેમણે મૂગા મોઢે
બેગ ઉપાડી લીધી

માર્ગો અને ગલીઓ વટાવતા, એ યુવાનનુ ઘર આવ્યુ
યુવાને ઘરમા બેગ મુકાવી પૂછ્યુ 'ભાઈ, કેટલા પૈસા
આપુ?' જવાબમા વિદ્યાસાગરે કહ્યુ 'હુ આપના માત-
પિતાના દર્શન કરવા ઈચ્છુ છુ' એટલામા તો એના મોટાભાઈ
અદરથી દોડી આવ્યા એમણે એમને ઓળખી લીધા અને
વિનમ્રભાવે વિદ્યાસાગરને પગે પડી ક્ષમા માગી, પધારવાનુ
કારણ પૂછ્યુ મર્મમા હસીને વિદ્યાસાગરે કહ્યુ, "તમ
નાનાભાઈ એટલુ બધુ ભણીને આવ્યા છે કે તેના ભા

લીધે આ અંગ પણ તે ઉપાડી ન શક્યા જ્યારે મારી પાસે કંઈ નહીં એટલે હુ એનો ભાર ઉપાડુ તો એમને મદદરૂપ બનુ ને ?"

યુવાન આ વાક્ય સાભળી ખૂબ શરમાઈ ગયો ! એ તરત સમજી ગયો કે આ વ્યક્તિ બીજી કોઈ નહિ પણ બગાળને કેળવણીથી ભરનાર ઈશ્વરચદ્ર વિદ્યાસાગર છે

શરમાયેલ યુવાનની પીઠ ઉપર હાથ થાબડતા વિદ્યાસાગરે કહ્યુ 'તારે શરમાવાની જરૂર નથી મારુ મહેનતાણુ એ જ કે આજથી તુ સ્વાશ્રયી બનીશ તો હુ માનીશ કે મને મારી મજૂરી મળી ગઈ છે '

આજે જગતમા સારા વિચારો ઓછા થયા છે, વિજ્ઞાન વધ્યુ છે, એરોપ્લેન ને જેટ વિમાનો શોધાયા છે, પણ માણસમા માણસાઈ ઓછી થતી જાય છે આજે અમેરિકાના પ્રમુખ કેનેડીને એક ઝનૂની માનવીએ, પળવારમા હતો ન હતો કરી દીધો જો એ માનવીમા સુકૃતપૂર્ણ વિદ્યા હોત તો આવુ અઘટિત કામ એ કદી કરત ?

કેનેડી હમેશા કહેતા હતા કે હુ નમ્ર છુ, પરતુ સત્યની લડત માટે તો હુ અડોલ અને અફર છુ એની પાસે વિદ્યા હતી, સત્તા હતી, સાથોસાથ માનવતા પણ હતી એણે આખી દુનિયા ઉપર અદ્વિતીય અસર ઊભી કરી હતી આમ દેશનુ ભલુ કરવા જતા આજે એ ખપી ગયા એ ગયા પણ માનવતાનો અમર પમરાટ એ પાછળ મૂકતા ગયા !

આજે સશોધન અને શોધખોળમા જગત ઘણુ આગળ વધી ગયુ છે પણ માનવી સદ્‌વિચારોમા કેટલો આગળ

વધ્યો છે ? દશ વર્ષ પૂરે એ જ્યા હતો, ત્યાથી એ પાછળ છે, આગળ નહીં એટલા જ માટે કહેવા દો કે આજનો માનવી સાન માણસોને જગતમા રહેવા દેવા માગતો નથી

વિચારોમા જ્યા સુધી પશુતા છે ત્યા સુધી તમે યાદ રાખજો, કે દુનિયાના સંશોધકોએ મહેનત કરી સર્જેલુ કાર્ય, એક ગાંડો માનવી એક ક્ષણમા ધૂળ ભેગુ કરી નાખશે આજે દુનિયામા સા । માણસને પે । કરવા કરતા, તેવા માણસને ખોઈ નાખવા રમત રૂપ બની ગયુ છે

ભણીને અશાતિ ઊભી કરવી, કલહ ઊભો કરવો એ વિદ્યા નથી શ્રી ઝીણા જેવા કેટલાય બેરિસ્ટરો બુદ્ધિના ખા હતા, પણ તેણે હિંદના બે ભાગ કર્યા આમ એ જ બુદ્ધિ માનવજાતને અભિશાપ રૂપ બની ગઈ, અને એક ભૂમિના સતાનો બે ભાગમા વહેચાઈને આજે લડી રહ્યા છે !

વિદ્યાવાળો આત્મા નમ્ર હોય, ગુણવાન હોય તેને થાય કે મને વિદ્યા મળી તો તેના પ્રકાશ વડે હુ મારો રસ્તો કેમ શોધી લઉં ! આ પ્રકાશના પુજથી લોકોને અધકાર નાથી પ્રકાશ તરફ કેમ દોરુ ? નાનકડુ કિરણ બની મારુ જીવન ધન્ય કેમ બનાવુ ?

જ્યા સુધી સૌ સારા નહીં થાય, ત્યા સુધી જગત સારુ નહીં થાય જ્યા સુધી આપણી ભાવનાઓ–વૃત્તિઓ–ઈચ્છાઓ ખરાબ હશે, ત્યા સુધી સારાને જીવવા દેવાનુ આપણને નહીં ગમે

વિદ્યાની પ્રાપ્તિ પાછળ સુકૃતની ભાવના હોય, તો આપો આપ અધ્યાત્મની ભાવના જીવનમા આવતી જાય મારામા

આજે વિચારોની જરૂર છે વિચારો સારા થાય તો માનવી સારુ કામ કર્યા વગર રહેતો નથી એક સારા વિચાર, હજારો માણસોનુ મથન કરે છે, અને અનેક શુભ ભાવનાઓ ઊભી કરે છે

શ્રી તિલક વકિલાત કરતા હતા ત્યારની આ વાત છે એક નવયૌવના તેમની પાસે અરજી લખાવવા આવી અરજી લખાઈ ગઈ ને યૌવનાને આપી પણ દીધી પરતુ એમણે ન જોયુ એ નવયૌવનાનુ રૂપ કે સૌંદર્ય પાસે બેઠેલા આસિસ્ટન્ટે પૂછ્યુ 'આપે એ નવયૌવનાની સામે ઊચુ સરખુ પણ કેમ ન જોયુ ? શુ શરમ આવી ?' તિલકે જવાબ આપ્યો 'એ મારી પુત્રી સમાન હતી હુ તેનુ રૂપ જોવા માટે આ નથી ભણ્યો ' આનુ નામ તે સુકૃતવિદ્યા

આજે સડક ઉપર માણસો ગાડાની જેમ જતા હોય છે એ માને છે કે સારા કપડા પહેરવાથી સમાજ અમને સુસસ્કારી કહેશે પરતુ શર્ટ, પાટલૂન કે નેકટાઈમા કાઈ પડ્યુ નથી સદ્ગુણ–સદ્‌વિચાર અને સુસસ્કાર જ માનવીના ખરા ભૂષણ છે

બહારના દેખાવ ઉપરથી માણસનુ માપ ન નીકળે એકવાર હુ ચાલ્યો જતો હતો એક માણસ પક્ષીઓને દાણા નાખતો હતો અને સાથેસાથે વટેમાર્ગુઓને શાતિથી જવા વિનતી પણ કરતો હતો મને થયુ કે કેવો ભલો માણસ છે ! પણ પછી ખબર પડી કે એ પારધી હતો એ માનવી ખરી રીતે પક્ષીઓને દાણા નાખવાની સાથે, પોતાની જાળમા ફસાવવાની પણ ભાવના સેવતો હતો

તમને દુકાનમા કોઈ ઘરાક મળવા આવે તમે તેનો ભાવથી આદર સત્કાર કરો, પરતુ આ બધુ ઘરાકના જ માટે ને ? પરોપકાર માટે તો નહિ ને ?

માણુસ સમાજની લોકકલ્યાણની પ્રવૃત્તિ કરે છે ત્યારે એક મિનિટ પણ સર્વ પ્રથમ પોતાના આત્માને એકાંતમા લઈ જઇને પૂછે છે કે મારી પ્રવૃત્તિ પાછળ કઇ ભાવના છે? કારણ, આપણે જ આપણા ન્યાયાધીશ બનવાનુ છે, તે પછી બીજાના આપણે આપણા વિચારના સંશોધક થવાનુ છે, ક્રિયાના ચોકીદાર બનવાનુ છે એમ કરશુ તો જ જાગૃતિ આવવાની

વ્યાખ્યાન કે સદ્‌વિચાર તમને પલટાવતા નથી પણ પલટાવનાના વિચાર આપે છે જ્ઞાન કે વિદ્યા તમને તારતા નથી, પણ તરવાની કળા શિખવાડે છે તરવાનુ તો છેવટ તમારે જ છે

બુદ્ધિ દ્વારા, સમજણ દ્વારા જીવમાત્ર સાથે મૈત્રી કરવાની છે આપણી આખ, મિત્રની આખ જેવી હોવી જોઇએ મિત્રના દોષ, મિત્ર ન કાઢે તો કોણ કાઢશે? મિત્ર તો મા જેવો હોય, તેને મારો તો ય મધુર લાગે મિત્ર ભૂલ કરે તો આપણુ હૈયુ બળે એ સુખી થાય તો આપણે સુખી થઇએ આવી વિશાળ દ્રષ્ટિ કેળવવા માટે જ સુકૃત વિદ્યાનુ મહત્વ છે

પ્રભુ વીર પાસે એવી અદ્‌ભુત આખ હતી એટલે જ તો પ્રભુએ ઈન્દ્રને કહીને, પોતાના પર આવતા ઉપસર્ગને દૂર કરાવ્યા નહીં કે પોતાને પરેશાન કરનારને શિક્ષા અપાવી નહીં આવી કરુણાદ્રષ્ટિ હતી, એટલે જ ચડકૌશિક જેવો સર્પ સુધર્યો

અર્જુનમાળી સાત માનવીની હત્યા કરનારો દુષ્ટ હતો, છતા ભગવત પાસે જ્યારે એ ગયો ત્યારે પ્રભુએ એ જ કહ્યુ 'અજુન! તે તારી ઈંદ્રિયોને બહેકાવી મૂકી છે તેનુ આ પરિણામ છે! ઇન્દ્રિયોનો અતિ વ્યાપાર, વિનાશ સિવાય બીજુ શુ સર્જે'? માટે ઇન્દ્રિયોને ગોપવી, આત્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કર.'

વિદ્યા આમ આવા સુદર કાર્યો અર્થે જ છે

ચિન્તન એ પરમ તત્ત્વના વિનિશ્ચય માટે છે

ગયા બે દિવસમા આપણે દાન અને વિદ્યાનો વિચાર કર્યો આજનો વિચાર ચિંતન–મનનનો છે

મહાપુરુષો કહે છે કે મનન કરે એ મનુષ્ય, પણ મનન શાનુ કરવુ ? આજે એ શોધવાનુ છે માણસ દરેક વસ્તુને ઇન્દ્રિયોથી જૂએ છે, વિવેકની આખવાળા મનથી નહીં પણ વસ્તુને ચિન્તનના ચીપિયાથી જો પકડવામા આવે તો જ એ બરાબર પકડાય

ઇન્દ્રિયો કેટલુ અલ્પ જૂએ છે ? પાણીના પ્યાલામા આખથી જૂઓ તો શુ દેખાય ? એકે જીવ દેખાય ? પણ મેગ્નિફાઇંગ ગ્લાસથી જોગો તો હજારો જીવ દેખાશે જે આખ સાધન વિના જોઈ શકતી નથી, એ સાધનથી એને દેખાય; અને સાધનથી પણ જે ન દેખાય, તે જ્ઞાનીને જ્ઞાનથી દેખાય મહાપુરુષો કહે છે ઇન્દ્રિયોથી મન સૂક્ષ્મ છે, પણ મનથી ય સૂક્ષ્મ જ્ઞાન છે

આજે મનુષ્યને પરમ તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે આવો સુઅવસર બીજે ક્યાય નથી પશુગતિમા

અજ્ઞાનતા છે, નર્કગતિમા જીવોને દુ ખ સહેવાનુ છે, દેવ ગતિમા વૈભવ-વિલાસ છે, જ્યારે મનુષ્યગતિમા જ સાચી સમજણ દ્વારા વિકાસ કરવાનો છે

આ ચાર ગતિમા મનુષ્યને વિચાર કરવાની તક છે એણે પરબ્રહ્મની ચિંતા કરવાની છે, એને બદલે મનુષ્ય આજે પરમનિમ્નની જ ચિંતા કરવામા પડી ગયો છે જે વિકૃત ઊંચે મહેલમા લઈ જાય છે, તેના દ્વારા એ નીચે ખાડામા જવા પ્રયત્ન કરે છે

જે પરબ્રહ્મ છે તે આખા વિશ્વના અણુએ અણુમા છે આત્મા ગયો, એટલે શરીર મડદુ છે માટે જ શરીરમા જે ચૈત ન્યનુ તત્ત્વ છુપાયેલુ છે, તેની ચિંતા કરો

આજનો મનુષ્ય ચાર વસ્તુની ચિંતા કરે છે (૧) પૈસો, (૨) પ્યાર, (૩) પુત્ર-પુત્રીઓ અને (૪) પ્રસિદ્ધિ-આ ચારમા જ તેનુ મન રોકાયેલુ છે બીજુ કોઈ ઉદાત્ત તત્ત્વ એની પાસે ન હોવાથી એ વધુ દુ ખી થાય છે, ચિંતાના બોજથી એ વધુ ને વધુ દબાતો જાય છે

ભગવાન પાસે, ગુરુ પાસે, જ્યા એ જશે ત્યા એ એની જ ચિંતા કરશે આ મનની ટાંકીમા જ્યા સુધી સારા વિચારો નહીં પહોચે, ત્યા સુધી આવી ખોટી ચિંતા કરવાનુ ય નહીં મટે

સાતમા નર્કે અહીંથી સીધી રીતે જનારા જો કોઈ જીવ હોય, તો તે એક મનુષ્ય અને બીજો તદુલિકમચ્છ અર્થાત્ મનુષ્ય જેમ ઊર્ધ્વગતિ પામવા ભાગ્યશાળી છે, તેમ અધોગતિ પામવા પણ કમનસીબ છે જેવી મતિ તેવી ગતિ

જ્ઞાની પુરુષો કહે છે કે તમે તમારી જાતને એકાંતમાં એમ ત્રણ પ્રશ્ન પૂછો હું કોણ? હું ક્યાંથી આવ્યો? હું અહીંથી ક્યાં જવાનો? આ ત્રણ પ્રશ્નોના વિચાર-મંથનથી તમને નવું જ માખણ મળશે મનમાં ચિન્તનનો રવૈયો ચાલશે તો જીવનનું નવનીત મળ્યું સમજો

આજે કોઈ પોતાને પૂછતું નથી કે હું શું કરવા આ પ્રવૃત્તિ કરું છું? શા માટે પ્રભુની પૂજા કરું છું? હું શા માટે પ્રેમ કરું છું? કોને પ્રેમ કરું છું? શા માટે અતિથિ જમાડું છું?

વસ્તુપાલને સાધર્મિકો માટે કેટલો ભાવ હતો! માટે જ તેને ત્યાં અનેક પવિત્ર આત્માઓ આવતા જેની પાસે પવિત્ર ભાવના છે, ઉચ્ચ વિચારણા છે, જેના રોમેરોમમાં ઉલ્લાસ છે, તેની ક્રિયાઓ અને કાર્યો જીવંત અને ફળવંત બને છે

પૂજા કર્યા પછી, તમને કોઈ દિવસ એમ થયું છે કે હે પ્રભુ! આપની દૃષ્ટિ કેવી સમાન છે! ફૂલ જેમ ડાબા કે જમણા હાથનો ભેદ ગણ્યા વિના, બંનેને સુવાસિત કરે છે, તેવી સમાન દૃષ્ટિ અમારામાં ક્યારે જાગશે? પૂજા પાછળ આવું કોઈ મનન છે?

તમે કોઈને મળવા જાઓ એને મળવાનું ન બને તો તમે કહો "ફેરો નિષ્ફળ ગયો" એમ સામાયિક કર્યા પછી, થોડી પણ જીવનમાં સમતાની ઝાંખી ન થાય તો તમને લાગે છે કે સમય ગુમાવ્યો? સામાયિકમાં આપણે રાગ–દ્વેષને સમતામાં ઝબોળવાના છે

સામાયિક પરબ્રહ્મની શોધ માટે છે, ઊંડાણમા ઊત રવા માટે છે તમે કહેશો એકની એક વાત વારવાર વિચારવાથી શુ મળે ? પણ એ ન ભૂલતા કે મેદીના પાન જરાક પીસવાથી તેનો રગ ન આવે. એને તો શ્રમ લઈ જેમ પીએો તેમ રગ આવે છે

દૂધમા હાથ નાખો તો તમારા હાથમા માખણ ન આવે એ મેળવવા ખૂબ વલોણુ કરવુ પડે છે પિપરને પણ ૬૪ પહોર સુધી પીસવામા આવે તો જ તેમા રહેલ ગુણધર્મ બહાર આવે છે તો જ એ માત્રા અને રસૌષધિ બને

રગ લાવવા માટે મેદી પીસવી પડે, પિપરમાથી સત્ત્વ કાઢવા ૬૪ પહોર સુધી ઘૂટવી પડે, છાશમાથી માખણ કાઢવા એ વલોવવી પડે, તો અમર આત્માની શોધ માટે કઈ નહીં ? એ માટે ચિન્તન, મનન, કઇ જ નહીં ?

શકરના લિગ ઉપર સતત જળધારા પડે છે, તેમ માણસના મગજ પર જ્ઞાનરૂપી જળધારા ન પડે, તો અગ્નિ શિખા પ્રજ્વલિત રહે પછી એ જ્વાળા આખ ને વચન, બધા સાધનોને નુકસાન પહોચાડે માનવીમા પશુતા લાવનાર, કષાય અને અજ્ઞાન છે, એટલે જેમ જેમ સારુ સાભળીએ, તેમ તેમ જીવનનુ અજ્ઞાન અને અશુભ વૃત્તિઓ દૂર થાય છે

સાધના વિના, ખાઈ પીને જો મોક્ષ મળતો હોય તો બધાને આનદ થાય ન સાધના, ન મૌન, ન સ્વાધ્યાય, ન એકાતમા ધ્યાન, ન તપ, ન ત્યાગ, આવો સસ્તો ધર્મ મળે તો કોને ન ગમે ? ભોગી જીવોએ તો ધર્મને પણ ભોગ પ્રધાન બનાવવા પ્રયત્ન આદર્યો છે

તમને થતુ હશે કે ટેલિફોન ઉપર વાતો કરના લાખો રૂપિયા ક્યા નથી મળના ? તો શુ મોક્ષ પણ એમ ન મળે ? પણ લક્ષ્મી પૂર્વકૃત પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના ઉદયથી મળે છે, જ્યારે મોક્ષ મેળવવા તમારે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરવો પડશે આ કર્મક્ષય માટે ધ્યાન અને ચિંતનની જરૂર છે

આજે વિસ્તાર વધ્યો છે, પણ ઊડાણ નથી ધર્મક્રિયાનો વિસ્તાર છે, પણ ચિન્તનનુ ઊડાણ નથી પ્રવૃત્તિની પાછળ ખરી રીતે વિચારસરણી જ ભાગ ભજવે છે

મેંદીના પાન પહેલા લીલા હોય છે પીસો પછી લાલ બને છે દૂધમા આમ જૂઓ તો કઈ ન દેખાય, પણ વલોવ્યા પછીનુ માખણ હાથે એવુ ચોંટે કે સાબુથી પણ જાય નહીં પિપર ખાઓ તો તમને કાઈ ન થાય પણ ચોસઠ પ્રહર ઘૂટેલી ખાઓ, તો ગરમી ગરમી થઈ જાય આ છે ચિન્તન અને મનનનો મહિમા

સામાયિક એક આસન છે, એક આસને બેસીને જ થાય એ સમય દરમિયાન, સામાયિકમા શાંતપણે વિચાર વનુ છે કે હુ મુક્ત, બધનના કેમ પડ્યો ? હુ મુક્તિનો પ્રવાસી, અહીંનો વાસી કેમ થયો ? હુ ક્યા છુ ? અહીં હુ શુ કરવા આવ્યો હતો અને શુ કરી રહ્યો છુ ?

આ રીતે એકાંતમા પરબ્રહ્મનો વિચાર કરવાનો છે સકુચિતતામાથી વિશાળતામા જવુ, એનુ જ નામ પરબ્રહ્મ 'મારી પત્ની' ને 'મારા પુત્ર'ને બદલે વિશ્વ આખુ મારુ છે આ વિચાર વિશાળતા વિના ક્યાથી આવે ?

જે માણસ બધનથી બધાયો છે, તે છૂટો થવા માટે સર્વ પ્રથમ બધનને ઢીલા કરશે પછી તેનો ત્યાગ કરી,

તોડીને મુક્ત થશે તેમ માલુમ, વિષયકષાયના બંધનમાં બંધાયો છે તેને શિથિલ કરવાને બદલે, એ તેને વધારે દૃઢ બનાવે છે! ગમે છે બંધનો, અને વાતો મુક્ત થવાની કરીએ, તે કેમ ચાલે? માટે વિચારો કે મુક્ત કેમ થઇશું?

એક માણસે એક પોપટને પાંજરામાં પૂરી રાખ્યો હતો મેં તેના માલિકને પૂછ્યું 'તમે આ માટે આને પૂરી રાખ્યો છે?' તેણે જવાબ ન આપતાં બારણું ખોલ્યું પોપટ મુક્ત થયો એ ઊડ્યો, પણ બંધનમાં જ સુખ માનતા! એ, ગગનમાં ચક્કર મારી, ફરી પાછો પાંજરામાં આવીને ભરાઇ બેઠો

મને થયું આપણે પણ એમાંના જ છીએ આપણને પણ બંધનનાં પાંજરા ગમે છે એ પોપટ જન્મથી એવો ટેવાયો હતો કે ઉડાડો તો પણ પાછો પાંજરામાં જ બેસે અનંતનો સ્વાભાવિક આનંદ માણવાનો એ ભૂલી ગયો છે અહીં જ એણે પોતાનું સુખ માન્યું છે

આજે આપણા આત્માની દશા પણ આવી જ છે જાત્રામાં જાય તો પણ ઘરના બંધન વગર એ રહી ન શકે ઉપધાન કરે, પૌષધ કરે અથવા સામાયિક કરે, તો પણ ઘરનું વાતાવરણ એનાથી ન છૂટે જે સ્થળે છૂટવાનું છે, છૂટવા માટે જઇએ છીએ, ત્યાં પણ બંધન! તો પછી છૂટશો ક્યાં? છૂટશો કેમ?

અનુકૂળ પુત્ર હોય, અનુકૂળ પત્ની હોય, અનુકૂળ શરીર હોય, અનુકૂળ મકાન હોય અને અનુકૂળ સંપત્તિ હોય તો એ તમારો મોક્ષ પણ જ્ઞાનીઓ કહે છે, 'એ મોક્ષ નથી, પણ સુખનો ભ્રમ છે સાધનનો ટેકો છે સાધન

અમતા, જ્યા સુખ દેખાય છે, ત્યા જ દુ ખ દેખાશે ઊંડાણથી વિચારશો તો જણાશે કે આ બહારનુ સુખ જ દુ ખનો જનક છે '

પાણીની ટાકી જેટલી ઊંચી હોય, એટલુ ઊંચે પાણી ચડે છે, એ તમે અનુભવ્યુ છે તેમ મનને, ઊંચા વિચારો વડે ઊંચુ બનાવીએ તો મગજ સુધી સદ્‌વિચાર પહોચે તન માટે નળના પાણી છે, જ્યારે મન માટે જ્ઞાનના પાણી છે વાણી અને પાણી વિના કોઈ દિવસ પવિત્ર થવાતુ નથી

દરેક ગામમા જવા માટે રાજમાર્ગ-સડકો હોય છે તેમ મોક્ષની સડક કઈ? મોક્ષની સડક છે-સમ્યગ-દર્શન, -જ્ઞાન ને ચારિત્ર

દર્શન એટલે તત્ત્વનો પ્રથમ દૃષ્ટિએ સ્પર્શ સ્પર્શની સાથે આત્મામા દિવ્ય ઝણઝણાટી થાય છે એવા આનદનો અનુભવ થાય એ પછી જ્ઞાન જ્ઞાન એટલે તત્ત્વનુ આન્તર દર્શન વસ્તુના બધા પાસાઓનુ જ્ઞાન એ જ્ઞાનના આનદના અનુભવ પછી, એ તત્ત્વનુ આનદ-સ્વરૂપે વ્યક્તિમા સક્રમણ થવુ, તેનુ નામ ચારિત્ર

નયસારની વાત ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે એ જગલમા લાકડા કાપવાને ગયો હતો બાર વાગ્યાના સમયે ખાવા માટે રોટલો કાઢે છે ભૂખ તો એવી લાગી છે કે પથ્થર પણ પચી જાય

ખાવાની વાત કરો તો બધાને ખાતા આવડે છે પણ એ જમાનાના માણસો ખાતા પહેલા કઈક વિચારતા, શુ વિચારતા હતા તે જુઓ નયસારે વિ

જગલમા જો મને કોઈ અતિથિ મળે તો કેવું સારુ ? એકલો ખાઉં, તેના કરતા આ રોટલાને ભાગવામા બીજો કોઈ ભાગીદાર હોય તો ?' પહેલાના માણસો માનતા કે ખાવુ ખરુ પણ થોડુ બીજાને આપીને, ભાગ પાડીને ખાવુ

નયસાર એ અવસ્થામા જૈન નથી, પણ માનવ છે માનવને છાજે એવો એ વિચાર કરે છે

બધી ઈમારતો આ માનવતાના પાયા ઉપર ઊભી થાય છે ભલે પછી એને કોઈ ધર્મ કે સદ્‌ગુણ ન કહે ! આવા માનવમા પછી આપોઆપ શ્રદ્ધા, શ્રવણ ને સયમ આવે છે

કોને આપવુ ? એ વખતે નયસારને જાતિ-દેશ કે ધર્મનુ બધન નહોતુ એની નજર એક મુનિવર ઉપર પડી મુનિ સાર્થવાહથી છૂટા-ભૂલા પડી ગયા છે એ સતને જોતા જ, એની ચેતનામા આનદની અણઝણાટી થઈ આમ તેને એ પ્રથમ ક્ષણે જ દર્શનનો સ્પર્શ થયો

જાણો છો, સભ્યતા શુ છે ? નમન મુનિને એ જૂએ છે ને ભક્તિભાવથી નમન કરે છે ગુરુજનોને નમનારો, ભવિષ્યમા આખા જગતને પોતાને ચરણે નમાવી શકે છે જૂઓને, વૃક્ષો નમે છે એટલે એ ખીલે છે શુ એકેન્દ્રિય એવા વૃક્ષનો ગુણ પણ માણસમા નહિ રહે ?

સન્મુખ જઈ તેણે કહ્યુ, 'મહારાજ, મને લાભ આપો' આહાર, પાણી પતાવી શાત થયા પછી પૂછ્યુ 'મહારાજ, તમે આ અટવીમા ક્યાથી ?

મહારાજે જવાબ આપ્યો ‘હુ સાથીઓથી છુટો-ભૂલો પડ્યો છુ ’

નયસારે કહ્યુ “મહારાજ, આ અટવી ભયકર છે આમા જે ભૂલ્યા, તે જીવના ગયા આ જ ગલ વાઘ-સિંહ-હાથીઓથી ભરેલુ છે ચાલો, હુ આપને આપના સાથી સાથે મેળવી આપુ ”

નયસાર ને મુનિ જ ગલ વટાવતા જાય છે મુનિએ જ ગલના અતે, પર્વતની ધારે એક નાનકડી કેડી ઉપર ઊભા રહી પૂછ્યુ-‘ આ જ ગલમા ભૂલા પડેલાનુ શુ થાય? ભૂલા પડેલાનો ભોગ વાઘ અને વરુ લે ને? તેમ જીવનરૂપી જ ગલમા ભૂલા પડેલાઓને પણ ક્રોધ-માન-માયા-લોભરૂપી પશુઓ ચીરી ખાય છે ’

જ ગલમા પડેલાને તો પથ મળી પણ જાય, પણ જે જીવનમા ભૂલા પડ્યા છે, તેમનુ તો પૂછવુ જ શુ? એમને કોણ સત્ય પથ સમજાવે?

જીવનમા ભૂલા પડેલાને તારવાની-ઉગારવાની આજે ખૂબ જરૂર છે ધન ને સત્તાની સત્તા પાછળ જે ભૂલા પડ્યા છે, તેઓને સત્ય કેડી બતાવવાની જરૂર છે

ધર્મની કોને જરૂર છે? તે વાત પણ આ ઉપરના સમવાદથી સમજાશે કારણ ગરીબ તો દુખથી પણ કહે વાનો ‘હે ભગવાન, હવે મને છોડાવ ’ પણ શ્રીમત?

મહારાજે કહ્યુ-‘ હે નયસાર! તે મને જ ગલમાથી રસ્તો બતાવ્યો, પણ તને જીવનનો રસ્તો કોણ બતાવશે?

ભાઈ, જીવનનો માર્ગ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર છે ' એક નારો વિનાગ મનમા આવે તો એમાથી અનેક સારા વિચાર જન્મે પણ આજે સારા વિચારનો જ દુકાળ છે તેથી વિચારશૂન્ય પ્રવૃત્તિઓ વધતી જાય છે

આ ભારતદેશ, જે અહિંસા-ધર્મનો પૂજારી છે ત્યા આજે કતલખાના ને મત્સ્યઉદ્યોગો વધી રહ્યા છે આજે એવો સમય આવતો જાય છે કે માનવી દેડકાઓનો પરદેશ નિકાસ કરી હુડિયામણ ઊભુ કરવાની ધમાલમા પડ્યો છે

જ્યા મઘરથ અને શીબિરાજ જેવા રાજા હતા, જેમણે પારેવા માટે પોતાના પ્રાણુ આપવાની તૈયારી બતાવી હતી, કુમારપાળ જેવો જીવદયાપાલક રાજા હતો, જે મકોડા માટે પોતાની સુવાળી ચામડી કાપી દેવા તૈયાર થયો હતો આવા અનેક આદર્શ રાજા જ્યા વસ્યા હતા, તેની પ્રજા તો કેવી આદર્શ હોવી જોઈએ ! પણુ આજે શી દશા છે !

એસેમ્બ્લીમા આજે અદ્યતન કતલખાના ખોલવાની વિચારણા થાય છે ખાદી પહેરલાઓ એવી સભામા જઈને તાળીઓ વગાડે છે, પણુ યાદ રાખજો, તેમાયે અહિંસાનુ ખૂન થાય છે જે સિદ્ધાંત ઉપર દેશ આઝાદ થયો તેની એમા મશ્કરી છે, ઉપહાસ છે

પશ્ચિમના દેશોમા વેજીટેરિયન સોસાયટીઓ સ્થપાય છે વનસ્પતિ-આહાર એ શુદ્ધ-સ્વચ્છ ને શાતિદા છે, એમ તેઓ માને છે જ્યારે અહીં ઉચ્ચ વિચારસરણી પીંખાતી-ભૂસાતી જાય છે

આજે અન્યાય અને ભૌતિકવાદનો પવન ફુકાય છે તે વાદના પ્રવેશેલો માનવી, એક સ્થળે બેસી મનન કે ચિંતન

કરવા તૈયાર નથી ચિંતન વિનાના નેતાઓના નેતૃત્વમા રહેલી આવતી કાલની પેઢીને, ભયકર નુકસાન છે

મસલુ ખૂબ સુંદર, રૂપાળ ને નાજુક પ્રાણી છે એ ખૂબ દોડે છે, પણ જ્યારે એ નિર્ણય થવાની કક્ષાએ પહોંચે છે ત્યારે જ એ આખ બધ કરીને બેસી જાય છે એ માને છે કે મને હવે કોઈ જોતુ નથી પછી એવાને છેવટે શિકારી પકડી લે છે માણસને પણ એ રીતે મોહનીય કર્મ જકડી લે છે એના પજામાથી છૂટવા માટે સતત ચિંતન-મનનની આખ ખુલ્લી રાખવી જોઈએ

ચિંતન કરવાથી એકની અસર બીજા ઉપર થાય છે ટ્રેનના એક ડબ્બાને જો ધક્કો લાગશે, તો બધા ડબ્બાને લાગ્યા વગર નહીં રહે મનને ધક્કો લાગ્યો એટલે સમજજો પાંચે ઇન્દ્રિયો ઉપર એની અસર થવાની જ

એટલા માટે મુનિએ નયસારને કહ્યુ—' તમે શાંતિથી વિચારો જીવનની અટવીમા ભૂલા પડેલાનુ શુ થાય ? ' પછી મુનિ તેને ' નમો અરિહતાણ ' મત્રનુ મહત્ત્વ સમજાવે છે આમ એ જીવને, તત્ત્વના સ્પર્શ સાથે અનુભવનો પરમ આનંદ થાય છે

તે વધારે કાંઈ જાણતો નથી, પણ કાંઈક સારુ છે, તેટલુ તો જાણે જ છે સૂર્યોદયની પહેલા અરુણોદય થાય તેમ જ્ઞાન પહેલા દર્શન થાય છે દિવ્ય જીવનની ભાવી ઝાંખી થયા પછી આત્માને બીજુ જીવન જ નહીં ગમે

આજે સમાજમા કોઈને બ્લડ પ્રેશર છે, કોઈને હાઈ પ્રેશર, તો કોઈને લો પ્રેશર આવ્યા છે હેવા માટે

ને પહેરવા માટે વસ્ત્ર જોઈએ તે માટે માણસ આટલો હેરાન થાય છે આ બધુ શા માટે છે, તેનો સાચો ખ્યાલ કોઈને નથી

થોડીક વાર શાન્ત થઈને વિચાર કરો તો તમને જીવનનુ સાચુ મૂલ્યાકન સમજાશે મનમા મથન કરો, તો સાધના વિના, તન પણ તત્ત્વહીન લાગશે

મન ઘણુ ચચળ છે એ કાને તેમ વિચાર્યા કરે છે એક રાજા ફરવા માટે બગીચામા ગયો ત્યા જઈ એણે આરામ કર્યો, પરતુ સામેથી કોઈ રાજા સૈન્ય લઈ આવી રહ્યો છે, તેમ તેને જણાયુ, અને એના મનમા તરત એવો વિચાર ઉદ્ભવ્યો 'એ મારા પર ચઢાઈ કરે તે પહેલા હુ જ તેને મારી નાખુ !' અને પછી તો પૂછવુ જ શુ ! એનુ મન મારવા અને કાપવાના કામે લાગી ગયુ એણે મનથી યુદ્ધ આદર્યુ આમ મનમા ને મનમા એણે બધી પાપની ઘટ માળ ઘડી કાઢી

જેનુ મન હાથમા છે, તેના હાથમા આખુ જગત છે મહાવીર પ્રભુ મનને જીતવા નીકળ્યા સાડા બાર વર્ષ સુધી તપસ્યા કરી તેમણે મનને સાધ્યુ

સામેથી આવી રહેલા રાજાએ જોયુ તો ગામનો રાજા બગીચામા બેઠો છે, એટલે તેણે વિનયથી પ્રણામ કરી કહ્યુ 'હુ દૂરની જાત્રાએ નીકળ્યો છુ આપ અહીં જ મળ્યા એ સારુ થયુ 'હુ આપને વિનતી કરવા જ આવતો હતો આપ પણ મારી સાથે જાત્રા કરવા પધારી મને લાભ આપો'

આ રાજાને થયુ હાશ ! આ શત્રુ નથી, જાત્રાળુ છે પણ જોવાની ખૂબી તો એ છે કે એક જાત્રા કરવા જાય છે,

તો બીજો એને મારવાનો વિચાર કરે છે! જગતમાં માણસો આમ વગર વિચારે જ, મગજમાં શાંતિ લાવવાને બદલે અશાંતિ સ્થાપે છે

ચિંતકો કહે છે હે માનવી! શત્રુ છે તે પણ તું જ છે, મિત્ર છે તે પણ તું જ છે જેવા ચશ્મા પહેરશો તેવું તમને દેખાશે દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ सत्यमति '

મને આ પ્રસંગે કવિ દલપતરામ ને નાટ્યકાર ડાહ્યાભાઈનો પ્રસંગ યાદ આવે છે એક કવિ છે, તો બીજા નાટ્યકાર બન્ને સ્વતંત્ર છાપામાં લખતા માણસ જાત ઘણી ઈર્ષાળુ ઈર્ષાથી ડાહ્યાભાઈ પોતાના છાપામાં લખે છે દલપતરામ તો 'એકલી સ્ત્રીઓ ગાય તેવા જોડકણા જ લખે છે તેમાં શું તત્ત્વ છે?' ત્યારે કવિ દલપતે એ લખ્યું – 'ડાહ્યાભાઈ તો આખો દિવસ ભવની ભવાઈ જ લખે છે! એ નાટક નહિ, ભવાઈ છે!'

એક દિવસની વાત છે અમદાવાદમાં પર્યુષણના દિવસો હતા સ્થળે સ્થળે સાધુમહારાજો પ્રવચનો આપતા હતા અચાનક એક ત્યાગી મુનિરાજનું પ્રવચન સાંભળવા, ડાહ્યાભાઈ જઈ ચડ્યા

ત્યાગીઓ પાસે શું હોય? ત્યાગની વાતો એ દિવસે मित्ति मे सव्व भूएसु એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપતા મુનિવર્યે કહ્યું – 'મનના વસ્ત્ર ઉપર મૈત્રીનો રંગ ન લાગે તો આ જીવન ગંદુ–મેલું–અપવિત્ર બની રહે પછી ભલે એ માનવ, મહા વિદ્વાન પણ કેમ ન હોય!'

નાટ્યકાર ડાહ્યાભાઈ, એ જમાનામાં એક શ્રેષ્ઠ ગણાતા સ્નાતક ને નાટ્યકાર તેમને થયું, હું નાટક લખું છું, સંસ્કારી

વાતો કરુ છુ, પણ મારા પત્રમા સરસ્વતીને શરમ આવે તેવા લખાણ, કવિ દલપતભાઈ માટે લખાય છે! મારા મનના પડદા ઉપર એના માટે કેટલા ઝેર ભર્યા છે? મારે મારુ મન ધોવુ જોઈએ

વ્યાખ્યાન પૂરુ થયુ, પણ પેલો વિચાર ન અટક્યો એ ગયા સીધા કવિના ઘર તરફ કવિ હીંચકા પર બેઠા બેઠા સોપારી ખાતા હતા તેમણે દૂરથી જોયુ તો ડાહ્યાભાઈ ગલીમા આવી રહ્યા છે! થોડીવારમા તો ડાહ્યાભાઈ, કવિ દલપતભાઈના ઘરના પગથિયા ચઢતા થયા કવિને ક્ષણભર તો ભ્રમ થયો મારા શત્રુ મારે બારણે! દીવાથી દીવો પ્રગટે એમ, માનવતાના બેઉના અતરમા દીપક પ્રગટ થયા ઘણા વર્ષે શત્રુઓની આખો, મિત્ર થવા માટે ભેગી થઈ બને હીંચકા ઉપર બેઠા

ડાહ્યાભાઈએ વાત મૂકી–' ભાઈ, હુ તમને એક વાત કરવા આવ્યો છુ રણક્ષેત્ર પર જ્યારે યુદ્ધ બધ થવાનુ હોય ત્યારે સમરાગણમા એક ઝડી ઊભી કરાય છે, તે ઝડી સફેદ હોય છે આ વાત સાચી છે?'

કવિને, આ વાત કેવુ રૂપાતર લેશે એની કલ્પના ન આવી ટૂકમા તેમણે કહ્યુ–' હા, વાત સાચી છે '

ડાહ્યાભાઈએ પાઘડી ઉતારીને સફેદ ઝડી ચોટી બતાવતા કહ્યુ–' કવિરાજ, આ ઝડી આપણા માથે કુદરતે ઊભી કરી હજુ આપણે વાગ્યુદ્ધ કર્યા કરીશુ?'

આ ટૂકા વાક્યે કવિના દિલને હલાવી નાખ્યુ

કવિને ખ્યાલ આવી ગયો એ ઊભા થયા ડાહ્યા ભાઈને ભેટી પડયા આંખ ભીની થઈ તેના મોઢામાંથી શબ્દો સરી પડયા–' તમે કેટલા મહાન! ક્ષમા માગવા માટે માગ દ્વારે આવ્યા? ખરેખર, તમે જીવનના સાચા નાટ્યકાર છો!'

શત્રુ મટી ક્ષણમાં બેઉ મિત્ર બન્યા એ જ કલમ જે વર્ષો સુધી વિરુદ્ધ લખતી હતી, તે હવે મારુ લખવા લાગી પછી તો જીવ્યા ત્યાં સુધી એકબીજા, એકબીજા માટે સારુ જ લખતા ગયા આનું કારણ–चिंता परब्रह्म विनिश्चयाय।

દૃષ્ટિ પલટાઈ જાય તો જીવન પલટાયુ સમજો નમાજમા પણ દૃષ્ટિ પલટાઈ જાય તો નવ્ય દૃષ્ટિ આવે એટલે વસ્તુનુ હાર્દ સમજવા માટે સાચુ જ્ઞાન જોઈએ આમ પહેલો વિચાર દર્શન, બીજો જ્ઞાન અને ત્રીજો ચારિત્ર

કાળચક્રનો વિચાર કરો તો આ જીવન, બિન્દુ સમાન લાગશે મોક્ષ-સુખનો વિચાર કરો તો દૈવી સુખો પણ તૃણ સમાન લાગશે મનનપૂર્ણ સદ્‌વિચાર, માનવીના આચારને સુધારે છે આચાર જીવનમા રહેલા અનાચારને દૂર કરે છે

માટે જ ચિન્તન કરો તો પરબ્રહ્મનુ કરો કારણ, આ આત્માને પરબ્રહ્મનુ પદ પ્રાપ્ત કર્યા વિના ક્યાય સુખ મળનાર નથી!

વાણી પરોપકાર માટે હો !

આજે આપણે ભાષાનો વિચાર કરીએ છીએ ભાષા, એ માનવીની અપૂર્વ સિદ્ધિ છે માણસના મનના ભાવોનુ એ વાહન છે ભક્તિ અને ભાવ, સ્નેહ અને સૌહાર્દ, ભાષાના માધ્યમ દ્વારા વ્યક્ત થાય છે, અ દર ઘૂટાતુ તત્ત્વ, આ ભાષા દ્વારા બહાર પ્રગટ થાય છે

આ ભાષા માણસ અને પશુ બ નેને મળી છે, પણ માણસની ભાષાનો અનુવાદ બીજી ભાષામા થઈ શકે છે અ ગ્રેજ અ ગ્રેજીમા બોલે, તો તેનો અનુવાદ ગુજરાતીમા થઈ શકે, ભારતવાસી હિન્દીમા બોલે તો એનો અનુવાદ અ ગ્રેજીમા થઈ શકે પણ કૂતરાની ભાષાનો અનુવાદ બિલા ડાની ભાષામા થાય ? આ રીતે માણસની ભાષા, પશુની ભાષાથી વિશિષ્ટ છે પણ એથી ય વધારે મહત્તા તો એ છે કે માણસ ી ભાષા, કોઈકના વિકાસ અને પ્રેરણાનુ પ્રબળ સાધન બની શકે છે, અને આ જ ભાષાનો વિવેક વિના ઉપયોગ થાય તો કઈકના ઉદ્વેગ, પતન અને વિનાશનુ નિમિત્ત પણ બની એમે છે માટે આપણે વિચાર કરવાનો છે કે ભાષા કેમ વાપરવી ?

તમે જાણો છો કે સારી અને કિંમતી વસ્તુ ઉપર ચોકી હોય, પહેરો હોય, આ ભાષા પર પણ તેમ જ છે બત્રીશ

તો દાંત રૂપી જેના ચોકિયાત છે અને બે હોઠ રૂપ જેની આસપાસ કિલ્લા છે, એવી જીભમાં ભાષા છે ભાષા દેવા ગ્ણુ નીચે છે!

કાંટો, વીંછી કે સર્પ જે ન કરી શકે તે આ ભાષા કરી શકે છે સર્પનું ઝેર ઉતારી શકાય, પણ જીભના ડંખનું ઝેર કાતિલ છે આ ઝેર તો ભવોભવ ચાલે. એટલે મહા પુરુષો કહે છે કે પરોપકાર માટે વચનનો વ્યવહાર કરજો!

વિવેકી કરતા, અવિવેકી માણસો ઘણા છે તે એવુ બોલે કે આપણને સાંભળતા પણ શરમ આવે એ પણ માણસ છે, છતા એમના મગજમા આવી ખરાબ વાતો કેમ આવી? એમની વાણીમાથી આવા ખરાબ શબ્દો કેમ ઝર્યા? તે જરા વિચારો

જીભ તો પવિત્ર વસ્તુ છે એના પર પ્રભુનુ નામ રમે મા સરસ્વતી એના પર વાસ કરે, અને બ્રાહ્મીનુ ત્યાંથી અવતરણ થાય છે એ જ જીભ, આજે કેવી રીતે લોકો વાપરી રહ્યા છે, તેનો શાતિથી વિચાર કરીએ તો લાગે, કે માણસો વાણીના વ્યવહાર વખતે, વિવેકને અને વિચારને વિસરી જાય છે

તમારી જીભથી તમે તમારુ ને પારકાનુ ઘણુ ભલુ કરી શકો છો આ જીભ વડે સારુ ખાઈ શકાય છે, સારુ પી શકાય છે ને સારુ બોલી પણ શકાય છે જેવા માણસના સસ્કાર!

એક દિવસની વાત છે ઇંગ્લેન્ડથી ખાસ હોશિયાર એક એલચીને હિન્દુસ્તાન મોકલવામા આવ્યો હતો અહીં આવી

તેણે એ જ કામ કરવાનુ હતુ, કે હિન્દુસ્તાનના રાજાઓ કેવા છે? રાજનીતિ કેવી છે? તેઓમા સમજણ કેટલી છે? આ બધુ જાણીને એણે ત્યા જઈ હેવાલ રજૂ કરવો

અહીં આવીને એ સીધો લખનૌના દરબારમા બેઠો એની અગ્રેજી ભાષા, રાજવી જાણતો ન હતો રાજવીની ભાષા, અગ્રેજ જાણતો ન હતો, એટલે વચ્ચે દુભાષિયો ગખવામા આવ્યો તે અગ્રેજીનુ ઉર્દૂ કહે, ને ઉર્દૂનુ અગ્રેજી કહે

એ જમાનાના નવાબો નાચમા, મુજરામા, નૃત્ય ને મહેફિલોમા મસ્ત હતા તેઓને પોતાના રાજ્યની કે પ્રજાની ચિંતા ન હતી બધુ ય કામકાજ રાજ્યના મત્રીઓ કરી લેતા

નવાબે ઇગ્લેન્ડના એલચીને પ્રશ્ન કર્યો "તમારા રાજાને બેગમો કેટલી છે?" દુભાષિયો રાજનીતિમા નિપુણ હતો તેણે વિચાર્યું કે જો આ પ્રમાણે હુ અગ્રેજને પ્રશ્ન પૂછીશ તો તેને લાગશે કે આ નવાબો એકલી ભોગની જ વાતો કરે છે એટલે દુભાષિયાએ ફેરવીને પૂછ્યુ "આપના કેબિનેટમા કેટલા સભ્યો બેસે છે?"

એલચીએ જવાબ આપ્યો ૨૧૨ દુભાષિયાએ નવાબને કહ્યુ —૨૧૨ બેગમો છે

પછી નવાબે પૂછાવ્યુ કે તેના શાહજાદા કેટલા છે? એનુ ભાષાતર દુભાષિયાએ કરીને પૂછ્યુ "તમારી કેબિનેટના મેમ્બરોને કેટલુ ભથ્થુ મળે છે? ચૂટણી તમે કેવી રીતે કરો છો?"

નવાબે આમ એલચીને વાતોમાં બગલા કેટલા, કૂતરા કેટલા ને મહેફિલ કરવાના સ્થાનો કેટલા? આ જ વાતો પૂછી. તેના જીવનમાં બારાબાર વિચાર અને વિલાસ હતો ત્યારે તેનો અનુવાદ કરી રાજનીતિજ્ઞ દુભાષિયાએ રાજ્યનુ વ્યવસ્થાતંત્ર કેવુ છે? કર તમે કેટલો લો છો? આમ આખી વાત એલચીને ફેરવીને પૂછી

આ વાર્તાલાપથી એલચીને થયુ કે હિન્દુસ્તાનના રાજાઓ ભલે કઈ ન જાણે, પણ રાજનીતિમાં આપણાથી ઊતરે એવા નબળા નથી આનો પ્રભાવ જે પડ્યો, તે વિશિષ્ટ વાણીથી પડ્યો

ઘરમાં ઘી બગાડ વાપરો તો તે ધી રસોઈ સારી બને પણ ઘીને ૧૦૮ વાર ધૂઓ તો એ ઝેર બને તમારા વચનમાં કર્કશ હોય, કટુતા હોય, બડાઈ મારવાની ને બીજાને ઉતારી પાડવાની ભાવના હોય તો તે ઝેર રૂપ જ નિવડે ને?

આપણે સામા માણસનુ માન જળવાય તેવુ, ઓછુ પણ ગૌરવતાભર્યુ વચન બોલવુ જોઈએ અહંકારથી માણસ શોભતો નથી, અલંકારથી શોભે છે માનવીના આ અલંકાર એટલે પરોપકારી વચનો

માણસમાં રહેલા આત્માને માન આપતા શીખવુ જોઈએ શી ખબર કે અહીં નીચે બેઠેલો આત્મા પણ આવતી કાલે ઉચ્ચ ગતિએ જનારો હોય! શિષ્યા હોવા છતા મૃગાવતી, ચંદનબાળા કરતા પહેલા કેવળજ્ઞાન પામે છે તાપસો, ગૌતમસ્વામી કરતા પ્રથમ કેવળી બને છે

જેમ મોટરમા સારી બ્રેક હોય, તો અકસ્માત થતો બચે છે, તેમ વાણી પર બ્રેક હોવી જોઇએ બોલવાનુ ઘણુ મન થઇ જાય, ત્યારે એને કહેવુ 'થોડા સમય માટે તુ ચૂપ થઇ જા'

આત્માની શક્તિ, આકડાથી નથી માપી શકાતી આપણે છદ્મસ્થ છીએ માણસ–ભૂલને પાત્ર છે, એ ભૂલને સુધારવા માટે વાણીને પવિત્ર રાખો એના માટે આપણે ત્યા માફી, ક્ષમા ને મિચ્છામિ દુક્કડ વપરાય છે

ઇતિહાસના પાના વાચતા કે સાભળતા તમે એવુ કયાય જાણ્યુ છે કે મૌનથી કયાય ઝઘડો થયો હોય? લોકો કહે છે કે મહાભારતનુ યુદ્ધ જુગારમાથી ઊભુ થયુ, પણ હુ તમને યાદ આપવા માગુ છુ કે બોલતા આવડયુ નહીં, એટલે એ ઊભુ થયુ !

દુર્યોધન ઉતાવળથી મહેલમા પ્રવેશ કરે છે સામે બારણુ છે એમ કલ્પી, એ અદર જવા જાય છે, ત્યા એ કાચ સાથે અથડાઈ પડે છે જે દરવાજો કલ્પ્યો, એ કાચ હતો તેમા બારણાનુ પ્રતિબિંબ હતુ આમ એ ભ્રમથી અથડાઇ પડે છે

તે પાછો ફરે છે દ્રૌપદી, સામેના ઝરૂખામા ઊભી છે તે આ બનાવ જોઇને હસી પડે છે, અને વ્યગમા કહે છે 'આધળાના દીકરા પણ આધળા જ હોય ને!'

દુર્યોધનને થાય છે, આ તો દ્રૌપદી દ્વારા મારુ અને મારા વડીલોનુ અપમાન થયુ ! માણસ જીવનભર પોતાના અપમાનને યાદ રાખે છે માણસ મરે છે, ત્યાર પણ એ

અપમાનને યાદ કરતો ફરતો મરે છે આમ તેનુ વેર પર
પગએ પલ્લુ બધાય છે ઈ સ ૧૯૧૮મા જર્મનીને જો
ગુલામ ન બના યુ હોત, તો હિટલર ન પાકત હિટલર એ
અપમાનની ખેતીનો પાક છે, વેરનુ પરિણામ છે

સામાને નમાવીને સમાધાન ન કરતા તેમા તમે જીત્યા
એમ માનો છો, પણ યાદ રાખજો કે, કોઈને પાડીને તમે
ઊભા નહીં રહી શકો તમારાથી બીજો કોઈ બળવાન
નીકળશે, ને એ તમને પાડશે એટલે પ્રભુ મહાવીર કહે છે
પ્રેમના વારિથી ક્રોધને ધૂઓ उपसमेण हण कोहम्!

દ્રૌપદીના શબ્દથી વેરના બીજ વવાય છે ને તેમાથી
મહાભારત નિપજે છે અપમાન એ ડખ છે તે મહેલાઇથી
પિગળતો નથી વેર લઇને જ એ શાત થશે એ તો
આત્માને, કઠોર પથ્થર જેવો બનાવે છે

દુર્યોધનના કપાળમા ચોટ લાગી હતી એ એણે સહી
લીધી, પણ દિલમા લાગેલા વાણીના તીર એ સહી ન શકયો
એણે ત્યા જ મનમા સકલ્પ કર્યો—'મને આધળાનો દીકરો
કહે છે, તેને નિર્વસ્ત્ર ન કરુ તો હુ દુર્યોધન નહીં!'

ભગવાનને ચડકૌશિક ડખ મારે છે શરીરમાથી ધારા
વહે છે જવાબના પ્રભુ ઉગ્ર બનતા નથી વાણીના પ્રહારો
કરતા નથી શાંતિથી "બુજ્ઝ બુજ્ઝ" કહે છે ભગવાન
સર્પને પ્રતિબોધવા, શાત કરવા અમૃત વાણી વરસાવે છે
ત્યારે તે માથુ નમાવી, ચરણુ સ્વીકારી, જીવન માટે
અણુસણ લે છે

તમારા જેવા જો એ અવસરે હોય, તો કહેશે
કયા ગયુ હવે તારુ બળ? જોયુ ને લોહીને

દૂધ વહે છે!' શબ્દોમા જાદુ છે એ ઝેર પણ છે, અને અમૃત પણ છે શત્રુને પણ મિત્ર બનાવી શકાય છે

શ્રાવકનુ લક્ષણ કયુ ? જે રોજ સાભળે તે શ્રાવક તે સમજણ ને શ્રદ્ધાપૂર્વક સાભળે છે કારણ–સાભળનારને સમજણ આવે છે, સાચુ ભાન થાય છે આત્મા ભૂખ્યો છે તેને ખોરાકની જરૂર છે તે ખોરાક મળે કયાથી ? વાણીમાથી વાણી સારી તો આત્મા સારો

માણસની માણસાઇને સમૃદ્ધિથી માપવામા આવતી નથી, મપાય તો તે દિલથી જ મપાશે હોઇને હુવકો ન પાડો અપમાન કોઈનુ કોઈ દિવસ ન કરો નહિ તો માણસની રાખમાથી આગ ભભકી ઊઠશે, એમાથી અવાજ નીકળશે આણે મારુ અપમાન કર્યુ છે !

પાડવો વનમા ગયા શ્રીકૃષ્ણ દુર્યોધનને સમજાવવા ગયા, 'તુ વધુ નહીં તો પાચ ગામ પાડવોને આપ હુ તને ધર્મ સમજાવવા આવ્યો છુ ' એમણે ઘણી સુદર વાતો કહી, પણ તેણે એ ન સાભળી

દુર્યોધને કહ્યુ 'આપનુ બધુ તત્ત્વજ્ઞાન હુ સાભળીશ, પણ આ તકે નહીં આપની વાત સુદર છે પણ ધર્મનો ઉપદેશ સાભળવાનો આ અવસર નથી '

'આપ ધર્મની વાત કરો છો હુ મૂર્ખ છુ, એવુ પણ કાઈ માનશો નહીં, આ બધુ સારી રીતે જાણુ છુ, પણ તેને હુ સ્વીકારી શકતો નથી, તેના માર્ગે જઇ શકતો નથી એક સ્ત્રીની લાજ લેવી એ ભયકર અધર્મ છે, એ હુ જાણુતો નથી, એવુ પણ કાઈ નથી પણ મને દુ ખ છે કે એવા અધર્મના માર્ગથી હુ પાછો વળી શકતો નથી '

ક્યાથી ?' તો જમનાર પર કેવી અસર થાય ? શબ્દોનો કેવો જાદુઈ પ્રભાવ છે !

મને એક દૃશ્ય યાદ આવે છે એક ભિખારી બહુ જ વૃદ્ધ અવસ્થાએ ભીખ માગતો હતો તે રસ્તામા લાબો હાથ કરી ઊભો હતો તેને માગતા આવડતુ હતુ, પણ એ બોલ્યા વિના જે મળે તેથી એ સતોષ માનતો

માર્ગ પરથી અનેક જતા કોઈ જોયા કરતા, કોઈ હાંસી કરતા કોઈ પૈસો બે પૈસા આપતા કોઈ ટીકા પણ કરતા માણસની જાત ઘણી વિચિત્ર છે માણસ કઈ ન કરી શકે, તો ટીકા તો કરી શકે જે લોકો કઈ નથી કરતા, તે બેઠા બેઠા આ કામ સરસ રીતે કરતા હોય છે !

આ વૃદ્ધ ભિક્ષુક પાસે થઈને, એક સજ્જન પસાર થયો તેને કઈક આપવાની ભાવના થઈ ખિસ્સામા હાથ નાખ્યો કાઈ ન મળ્યુ બધા ખિસ્સા જોઈ લીધા કાઈ ન મળ્યુ પાકીટ ઘેર રહી ગયુ હતુ

તે સજ્જનને આપવુ હતુ, પણ આપી ન શક્યો મનમા દુ ખ થયુ તેણે ભિખારીને સહાનુભૂતિભર્યા મીઠા શબ્દોમા કહ્યુ "દાદા, આજ ખિસ્સુ ખાલી છે દિલ છે, પણ દ્રવ્ય નથી, શુ કરુ ? મારા ઘરે આવશો ?"

વૃદ્ધે જવાબ આપ્યો 'ભાઈ, ઘણા ઘણુ આપે છે પણ એના કરતા તમે તો ઘણુ ઘણુ મને આપ્યુ છે તમે જે સ્નેહભરી સહાનુભૂતિ બતાવી તે મારે મન ઘણુ છે ધન ઘણા આપે છે, પણ મન કોઈ આપતુ નથી સ્નેહનો શબ્દ કોઈના મોએથી સાભળ્યો નથી આજે તમે મને

એ સાચા સ્નેહભીના શબ્દો આપ્યા છે ! અને એ વૃદ્ધની આંખના ખૂણે એક આંસુ સૂની રહ્યું

માણસ માણસને મળે ત્યારે વાતો હો । વિચારનો વિનિમય થવો જોઈએ તેને બદલે એકબીજાની નિંદા અને ઉતારવાનું શરૂ કરે તે શું યોગ્ય છે ? માનવી પાસે શબ્દનું શસ્ત્ર છે પણ તેનો સદુપયોગ નથી ને એનો સદુપયોગ થાય તો આ સંસાર સ્વર્ગ બને, આ ઉજ્જડ જીવન નંદનવન બને

જ્ઞાનીઓ કહે છે કે વાણીથી પરોપકાર થાય તો બોલો, અન્યથા મૌન રહો ન બોલતા આવડે તો મૌન રહેવું એ સુજનનું કર્તવ્ય છે માટે જ ત્રણે લોકરૂપી ભાલમાં, તિલક સમાન થવા યોગ્ય સાધન વાણી કહ્યું છે વાણી એ માણસનું ભૂષણ છે આ આભૂષણથી માણસ શોભે છે આના દ્વારા એ ઘણાને સહાયક બની શકે છે, ઘણાને શાતા આપી શકે છે, ઘણાને પ્રેરણા આપી શકે છે, વાણી દ્વારા એ ઊંચામાં ઊંચા સ્થાને પહોંચી શકે છે માટે વાણીને વિચારી-ને, વિવેકના વસ્ત્રથી ગાળીને વાપરવી

તમારી પાસે વિદ્યા ઓછી હશે તો ચાલશે, પણ વિવેક ઓછો હશે તે નહિ ચાલે ધન ઓછું હશે તો ચાલશે પણ વાણી ઓછી હશે તે નહિ ચાલે.

આપણા માટે આ શ્લોકમાં એ જ કહ્યું છે માનવી પાસે દાન માટેની લક્ષ્મી હો, સુકૃત માટે વિદ્યા હો, પરબ્રહ્મ માટે ચિંતા હો, અને પરોપકાર માટે વાણી હો

આ ચાર ભેટ જે માનવી પાસે હોય તે માનવ ત્રણે ભુવનમાં તિલક સમાન બને છે.*

---

* (મરીન ડ્રાઈવ પર [illegible] આપેલ મનનીય પ્રવચન.)

માનવધર્મ

શાંતિનગર જેક્ટ સર્કલ પર વસતા ભાઈ-બહેનોએ દશેરાના તા ૨૯-૯-૬૩ ના દિવસે પૂજ્ય મુનિશ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજી મહારાજનું એક પ્રવચન 'માનવધર્મ' પર ગોઠવ્યું હતું એ વિશાળ મંડપમાં હજારોની માનવમેદની સમક્ષ આપેલ પ્રવચનની પ્રેરણાથી ઘણાય મહારાષ્ટ્રિયન ભાઈ-બહેનોએ દારુ માંસની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી પ્રવચનનો સાર અહીં રજૂ કરીએ છીએ

દુનિયામાં ધર્મો ઘણા છે પણ માનવધર્મ એક છે જૈન હો કે બૌદ્ધ હો, હિન્દુ હો કે મુસલમાન હો, શીખ હો કે ખ્રિસ્તી હો, પણ હકીકતમાં સૌ માનવ છે માનવ એ મુખ્ય નામ છે, બાકી બધા અહીં વિશેષણ છે આજે વિશેષણો એટલા મહત્વના બની ગયા છે, કે મૂળ નામ ગૌણ બન્યુ છે, અરે! ભૂલાતુ જાય છે માનવ, એ બધા વિશેષણોથી મુક્ત થઈને પોતાનો વિચાર કરે, તો એને ખ્યાલ આવે કે પોતાનો ધર્મ શો છે?

તમે કુદરતમાં જોશો તો જણાશે કે દરેક ચેતન વસ્તુને કે જડ વસ્તુને, પોતાનો ધર્મ છે, પોતાનો સ્વભાવ છે અગ્નિ ઉષ્મા આપે છે, ફૂલ સુગંધ આપે છે શેરડી મીઠો રસ આપે છે ધૂપ વાતાવરણ સ્વસ્થ કરે છે આમ પ્રકૃતિ પોતાનો ધર્મ બજાવે જાય છે વિષમ અને વિકટ પરિસ્થિતિમાં પણ

આજે માણસની સ્થિતિ આ છે ઉપરથી એ માણસ છે, પણ અંદર તો અનાદિકાળથી ચાલી આવતી પશુતા જ હજુ એનામાં બેઠી છે ક્રોધ કરે છે, ત્યારે માણસ કેવો દેખાય છે? લાલ લાલ ડોળા કાઢતો, આવેશના ફૂંફાડા મારતો અને વાણીમાંથી વિષ વર્ષાવતો–માણસ સર્પના સંસ્કાર નથી સૂચવતો? આ વળગેલી પશુતાને માણસે ટાળવાની છે અને તે માટે પોતાનો ધર્મ વિચારવાનો છે

પોતાના સ્વરૂપના વિચાર વિના, સ્વત્વ આવે તેમ નથી, અને પરત્વ ટળે તેમ નથી વિચાર કરતા, સ્વધર્મ સમજાય માણસનો ધર્મ શો? પહેલો નિયમ તે મેત્રી, અગર નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ માણસમાં અને પશુમાં અહીં ભેદ તરત જણાઈ આવે ઉત્તમ માણસ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ કરી શકે છે, પશુ તે નહિ કરી શકે કૂતરુ માલિકને ચાહે છે માલિક માટે લાગે નાચે, કૂદે, પેટ બતાવે, પગ ચાટે કારણ કે માલિક તેને રાખ્લો આપે છે પણ તે જ કૂતરુ બીજા અજાણ્યા માણસને જોઈ ભસવાનુ જ્યારે માણસ નિઃસ્વાર્થ ભાવે, પ્રેમને માટે જ પ્રેમ કરે છે

તમારે મુબઈથી બેંગ્લોર જવાનુ હોય, તમારી પાસે ભાતુ હોય, ભૂખ લાગે ત્યારે સુખડીનો ડબો ખોલી ખાવા બેસો ત્યારે પાટિયા પર જે સહપ્રવાસીઓ હોય તેને સામ ગણુ માટીને, ધરીને કહો છો ને કે, ભાઈ, કંઈક લ્યો? આમ બોલવા, પાછળ તમારો માનવપ્રેમ છૂપાયેલો છે પ્રેમ તો હાથ લબાવે છે પોતાના માટે બનાવેલી સુખડી બીજાને ધરવાની એ ઉદારતા બતાવે છે આપ્યા વિના ખાય તો માણસનુ દિલ ડખે આમ પ્રેમ-મૈત્રી આગળ વધતા, વધારે નિર્મળ અને શુદ્ધ બને છે સતોનો પ્રેમ જોયો? એમને

એ સજ્જનતાના માર્ગે દોરે છે પર્વ એ માણસને જગાડ નાર એક એલાર્મ છે

ઘણા કહે છે પ્રકૃતિ તો જડ છે તમે જડની ઉપમા કેમ આપો છો? પણ પ્રકૃતિમા કેવી વ્યવસ્થા અને કરામત છે, તે વિચાર્યું છે? સૂર્ય કેવો નિયમિત ઊગે છે? એ કાઈ તમારી પ્રાર્થનાની પ્રતીક્ષા નથી કરતો સમય થતા એ આકાશમા દેખાયો જ હોય સાગરમા ભરતી અને ઓટ પણ કેવા નિયમિત આવે છે! અરે, આ ઘડિયાળ પણ કેવુ સમયસર એલાર્મ વગાડે છે! માણસ ઊંઘી જાય છે પણ એ ન ચૂકે ચેતનવત માણસને, આ જડ એલાર્મ ઊંઘમાથી જગાડે છે! આવી રીતે, પર્વ પણ એલાર્મની જેમ, માણસને યાદ અપાવે છે કે તારો ધર્મ શો છે?

માણસ જો પોતાનો ધર્મ સમજે, તો એ મિત્ર છે, ન સમજે તો એ દુશ્મન છે, વહેમનો પડછાયો છે

એક ધર્મશાળામા બે માણસ સાથે રાતવાસો રહ્યા, બન્ને બાજુબાજુમા ગાદલા નાખીને સૂતા બન્નેના ખીસ્સામા પૈસા છે એકને થાય છે 'આ ઠગ છે' બીજાને થાય છે 'પેલો ઠગ છે' એ તો સર્વ સામાન્ય છે ને કે જેની પાસે ધન હોય, તે સામાને નિર્ધન પણ માને ને ઠગ ચોર પણ માને બન્ને સાથે સૂતા, પણ અવિશ્વાસને લીધે એકેને ય ઊંઘ ન આવી સવાર પડી કો'કે પૂછ્યુ ત્યારે એમણે કહ્યુ "અમે બન્ને સાથે રહ્યા સાથે ઊંઘ્યા" તત્ત્વચિંતક તો પૂછશે કે સાથે ઊંઘ્યા કે સાથે જાગ્યા? સાથે સાથે રહ્યા કે દૂર દૂર રહ્યા? એમની વચ્ચે તો અવિશ્વાસની તોતિંગ દિવાલ હતી, ત્યા સાથે ક્યા રહ્યા?

"સાહેબ, શું આપ મને દારૂડિયો ધારો છો? હું દારૂ નથી પીતો કે બોલીને ફરી જાઉં કે ભૂલી જાઉં"

કડિયો તો ગયો પણ સ્વરૂપ એવા શબ્દો સાભળી વિચાર કરતો થઈ ગયો અરે, દારૂડિયાની આટલી હલકી છાપ! એક કડિયાવી પણ હું હલકો? શું વ્યસનને કારણે માણસ આટલો નીચો ઊતરી જાય છે?–અને એ અદર ગયો દારૂની ઊંચામા ઊંચી કિંમતી બાટલીઓ હતી તે લાવીને ગટરમા ફેંકી દીધી!

એ જ ક્ષણે એના મનમા પ્રસન્નતાની એક લહેરી આવી એ હળવો ફૂલ થઈ ગયો વ્યસનમુક્તિનો આ આનદ છે

માણસ પાપથી જ્યારે પાછો વળે છે ત્યારે જે સુખ એ અનુભવે છે, તે અપૂર્વ છે કારણ કે તે પોતાના સહજ સ્વભાવ તરફ વળે છે, મળ અને મેલથી મુક્ત થાય છે

સારામા સારી વસ્તુ પણ આસપાસના વાતાવરણને લીધે ખરાબમા ખરાબ પણ દેખાય પારદર્શક સ્ફટિકની પાછળ કાળી વસ્તુ પડી હોય તો એ સ્ફટિક, શ્વેત શુભ્ર હોવા છતા કાળુ દેખાય

ણુસ પણ વાતાવરણ અને સયોગોને લીધે આવો બીડી કે દારૂ પીનારને પૂછો આ ટેવ જન્મથી ઈને આવ્યા છો કે? ખરાબ વસ્તુ એકદમ નથી કરી . એ માટે ધીરે ધીરે ટેવ પાડવી પડે છે

ના એક કાકા હતા હું નાનો હતો ત્યારે બેસતો, રમતો એક દિવસ કહે "બેટા,

માણસ ગમે તેમ સમજાવે તોય તે અનુકંપાથી કહે છે "બગાગ છે તુ હજુ નાનુ બાળક છે બાળકને વિવેક ન હોય, એ તો ધૂળ પણ મોમા નાખે પણ મા એને ધૂળ ખાતો બચાવે છે એ એને ઝૂટવીને લઈ લે છે તુ બાળક છે એટલે આ ધૂળ જેવા ગંદા તુ મોમા ભરે છે તને બચાવવો જોઈએ" આમ મતો સહન કરીને પણ જગતને શાતિ અને શીતળતા આપે છે

માણસ જેમ પોતાની જાતને જોતો થાય તેમ તે વધારે અને વધારે ઉદાર અને ઊંચો થતો જાય પૈસાદાર, પૈસા કમાય છે ત્યારે કેવો કઠોર હોય છે! પણ એની માનવતા જાગે છે ત્યારે, એ હજારોની અને લાખોની સખાવત કરે છે ને? સામન્ય માણસો, જે પાયધુનીથી અહીં સુધી પગપાળા ચાલીને આવે છે, તે પણ ભૂખ્યાને જોઈ પાવલી આપી દેવાના જે પોતાની અગવડ માટે નથી ખર્ચતા, તે બીજાને આપે છે માનવતા જાગે ત્યારે આવા સદ્ગુણો આવે અને ચયેલી ભૂલો પર પશ્ચાત્તાપ થાય આખમાથી આસુ ટપકે અને સુધરવાની વૃત્તિ જાગે

કલકત્તામા સ્વરુપ નામે એક સુખી માણસ હતો તે સગના કારણે મદિરાના વ્યસનમા લપેટાઈ ગયો પછી તો દારુ વિના એને ચાલે જ નહિ દારુ એના જીવનનુ મુખ્ય અગ થઈ ગયુ એક દિવસ વર્ષામા એના બગલાના કપાઉડની દિવાલમા મોટુ ગાબડુ પડ્યુ એણે કડિયાને બોલાવ્યા અને કહ્યુ "તમારે આજે જ આ ગાબડુ પૂરવાનુ છે" કડિયો કહે "આજ તો હુ વચનથી બીજે બધાયેલો છુ કાલે આવીશ" સ્વરુપ કહે "ખરેખર, તુ કાલે આવીશ? ફરી નહિ જાય?" કડિયાએ સરળ પણ સચોટ ઉત્તર વાળ્યો

હોય? ધર્મરાજા કહે "ઊભો રહે જરા સમજ, નહીં તો ભૂલ કરીશ જે ઘરમા ધર્મ હોય, સાધુ અને સતનુ નામ હોય, સદાચારની પૂજા હોય ત્યા પૈસો હોય તો ય આ ચારમાનુ એકે નહી હોય" પૈસો ખરાબ છે, પણ ધર્મ અને નીતિથી એ શુદ્ધ બને છે પૈસો આવે સાથે દુર્જન આવે, ધીમે ધીમે દુર્જનના સગની ટેવથી માણસ ખરાબ થતો જાય આ ખરાબીને રાકવાનો એક જ માર્ગ છે સજ્જન સગે સત્સગ વધારી આત્મનિરીક્ષણ તરફ વળો તમે તમને, અને તમારા કામને જોતા થાઓ, પૂછતા રહો, કે હુ માનવ છુ તો આજે મે માનવને શોભે તેવુ શુ કર્યુ? તમારે ખુદને આ પ્રશ્ન પૂછવાનો છે ખુદ એટલે ખુદા—આ ખુદ તેનુ જ નામ ખુદા ખુદને સમજે તે આત્મા ખુદા છે ખુદ પોતાને જોનારો, બીજાની સારી વસ્તુ જોઈ રાજી રાજી થવાનો એનુ મન મૈત્રીથી છલોછલ ભરેલુ રહેવાનુ એની આખમાથી અમી ટપકવાનુ આજે લોકો કેવા માનસના થતા જાય છે? સુખીને જોઈ બળ્યા કર કહે 'કાલે અહીં રખડતો હતો, નોકરી કરતો હતો, આજે મોટરમા જાય છે' આ બળતરા શા માટે? આમ દુખી થવાથી કાઈ વળતુ નથી સુખીને જોઈ આમ થાય અને દુખીના પ્રત્યે તિરસ્કાર કરે આ જમાનાનુ એ માનસ છે

આજે નિંદા કેટલી વધી ગઈ છે? કોઈ આગેવાન થાય કે જરા મોટો થાય તો બીજા તેની નિંદા કરીને તેને નીચે પાડવા પ્રયત્ન કરશે પણ આમાથી એ શીખો કે કોઈનો ય ઉત્કર્ષ થાય તો તેની નિંદા ન કરો આખમા અમી ભરો કાગણ બાજુમા તળાવ હશે તો કોઈ વાર પવાલુ પાણી ભરીને પીવા કામ લાગશે

અહીં આવ ચાલ જોરથી એક દમ લગાવ જોઇએ ” એમ કહી એણે મારા મોમા બીડી મૂકી મે દમ માર્યો ? શુ કહુ ? મુગળાઈ ગયો, ગળુ અને મગજ ભરાઈ ગયા, દમ નીકળી ગયો, આખમા પાણી આ યા ખાસી જ ખાસી કાકા ગભરાયા મે કહ્યુ “ કાકા બિસ્કીટ કે ચોકલેટ આપવાને બદલે આ દમ મા વાનુ તમે શુ કર્યુ ?”

આજે ઘણાને હુ વ્યસનમા મગ્ન જોઉ છુ ત્યારે મને મારા એ કાકા યાદ આવે છે જેણે પણ બીડી કે સિગારેટ પીવાની શરૂઆત કરી હશે તેની દશા પહેલા તો મારા જેવી જ હશે ને ! ધીમે ધીમે માણસ એ ખરાબ વસ્તુઓથી ટેવાઈ જાય છે પછી તેને તે વસ્તુ વગર ચાલતુ નથી આવી કુટેવની ટેવ પાડ્યા વિના એકદમ કાઈ ખરાબ ન થવાય

ગાળથી ટેવાયેલા માણસો, અલ્પવિરામ અને પૂર્ણ વિરામની જેમ હલકા શબ્દો વાપરતા હોય છે પણ સારા માણસને એવા શબ્દ સ્વપ્ને પણ મોમા નહિ આવે, એને તમે પૈસા આપશો તો પણ એ એવા શબ્દનો ઉચ્ચાર નહિ કરે એને એવો શબ્દ ઉચ્ચારતા લજ્જા આવશે

કળિયુગ, ધર્મરાજ પાસે આવ્યો અને પૂછ્યુ “ હુ કયા જાઉ ? મારે માટે જગ્યા કયાય નહીં ? ” ધર્મરાજાએ કહ્યુ “ તુ ત્યા જઇને રહેજે જ્યા જુગાર હોય, ચોરી હોય, અત્યાચાર હોય દારૂ હોય ” કળિયુગ કહે “ દારૂ, જુગાર, ચોરી અને અત્યાચાર બધા જ એક ઠેકાણે ભેગા થાય તે કેમ ખબર પડે ? ” ધર્મરાજ કહે “ જ્યા તને પૈસો દેખાય, ધનનો ઢગલો દેખાય, ત્યા આ ચાર વસ્તુ હશે ” કળિયુગ કહે બધા પૈસાદારોને ત્યા આ ચારે

હોય? ધર્મરાજા કહે "ઊભો રહે જગ સમજ, નહીં તો ભૂન કરીશ જે ઘરમા ધર્મ હોય, સાધુ અને સતનુ નામ હોય, સદાચારની પૂજા હોય ત્યા પૈસો હોય તો ય આ ચારમાનુ એકે નહી હોય ' પૈસો ખરાબ છે, પણ ધર્મ અને નીતિથી એ શુદ્ધ બને છે પૈસો આવે સાથે દુર્જન આવે, ધીમે ધીમે દુર્જનના સગની ટેવથી માણસ ખરાબ થતો જાય આ ખરાબીને રોકવાનો એક જ માર્ગ છે સજ્જન સગે સત્સગ વધારી આત્મનિરીક્ષણ તરફ વળો તમે તમને, અને તમારા કામને જોતા થાઓ, પૂછતા રહો, કે હુ માનવ છુ તો આજે મે માનવને શોભે તેવુ શુ કર્યુ? તમારે પૂછનેઆ પ્રશ્ન પૂછવાનો છે ખૂદ એટલે ખૂણ—આ ખૂદ તેનુ જ નામ ખૂદા ખૂદને સમજે તે આ મા ખુદા છે ખૂદ પોતાને જોનારો, બીજાની સારી વસ્તુ જોઈ રાજી રાજી થવાનો એનુ મન મૈત્રીથી છલોછલ ભરેલુ રહેવાનુ એની આખમાથી અમી ટપકવાનુ આજે લોકો કેવા માનસના થતા જાય છે? સુખીને જોઈ બળ્યા કરે કહે 'કાલે અહીં રખડતો હતો, નોકરી કરતો હતો, આજે મોટરમા જાય છે' આ બળતરા શા માટે? આમ દુખી થવાથી કાઈ વળતુ નથી સુખીને જોઈ આમ થાય અને દુખીના પ્રત્યે તિરસ્કાર કરે આ જમાનાનુ એ માનસ છે

આજે નિંદા કેટલી વધી ગઈ છે? કોઈ આગેવાન થાય કે જરા મોટો થાય તો બીજા તેની નિંદા કરીને તેને નીચે પાડવા પ્રયત્ન કરશે પણ આગાથી એ શીખો કે કોઇનો ય ઉત્કર્ષ થાય તો તેની નિંદા ન કરો આખમા અમી ભરો કારણ બાજુમા તળાવ હશે તો કોઈ વાર પવાલુ પાણી ભરીને પીવા કામ લાગશે

સભામાં અકબર કહે “હું પાટિયા પર એક લીટી દોરું છું, તેને ભૂસ્યા વિના, તેને અડક્યા વિના, નાની બનાવો” બધા કહે નાની બનાવવી હોય તો પોતું ફેરવવું પડે, તેને જરા ભૂંસવી પડે” બધા જ ભૂંસનારા છે! ઈર્ષાનો સ્વભાવ છે કે કોઈ દોડે તો તેનો પગ પકડો અને પાડો પછી બિરબલ ઊભો થયો પાટિયા પાસે ગયો અકબર કહે “મારી લીટીને સભાળજે” બિરબલે ચૉક લીધો ને કહ્યું “મારા પર વિશ્વાસ રાખો હું આપની લીટીને અડીશ પણ નહિ” બિરબલે તે લીટીની બાજુમા એવડી મોટી લીટી દોરી કે તેની સરખામણીમા અકબરની લીટી નાની થઈ ગઈ સાવ નાની, જાણે વિરાટ પાસે બટુક! સિદ્ધાંત આ છે!–તમારી લીટી મોટી બનાવો તમે કોઈને ય ગાળ દઈને એને નાનો ન બનાવો તેમ કરતાં તો માણસ પોતે જ નાનો બને છે

જેના હૈયામા મૈત્રી હોય તે બીજાનો વિકાસ અને પ્રગતિ જોઈને રાજી થાય છે અને દુખીને જોઈ એના હૈયામા કરુણાનો સ્રોત વહે છે એ ભોજન કરતો હોય ત્યાર ય એને ભૂખ્યા જીવોનો વિચાર આવે શિયાળામા એ સુદર પથારીમા ઓઢીને સૂતો હોય ત્યારે એને માર્ગ પર ગઢમા ધ્રુજતા, ટૂટિયુ વાળીને પડેલા આત્માઓ સાભરી આવે અને આરામથી છાયામા બેઠેલ હોય ત્યાર ય, તાપમા શ્રમ કરતા ગરીબો એને યાદ આવ્યા વિના ન રહે કારણ? એ માણસ છે માણસને દિલ છે, અને એ દિલનો ધર્મ મૈત્રી અને કરુણા છે આ કરુણાથી એનુ ચિત્ત દ્રવે છે અને એને કઈક કરવાનુ મન થાય છે એને પોતાનામાથી કઈક આપવાનો, ત્યાગ કરવાનો વિચાર જાગે છે

આવા વિચારોને સતેજ કરવા, જાગૃત કરવા માટે આ પર્વો છે પર્વો માનવના આત્માને ઢંઢોળવામા નિમિત્ત બને છે આ પર્વના ઉત્સાહમય વાતાવરણ દ્વારા માણસમા પણ ઉ નાસ જાગે છે અને શુદ્ધ સ્વરૂપ તરફ વાળવા પ્રેરણા મળે છે

વિશાળ ગગનના મડપ નીચે જેમ પ્રાણી માત્ર છે, તેમ તમે આજે આ મડપમા જાતના, ભાષાના, પ્રાતના અને વાડાના ભેદભાવ ભુલી જે મૈત્રી અને પ્રેમથી મળ્યા છો, તે જોઈ સૌને આનદ થાય છે પણ મને તો વધારે આનદ ત્યારે થશે કે તમે જે પ્રેમભર્યો વ્યવહાર માણસો સાથે આજે દાખવ્યો છે, એવો પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે સદા ય દાખવો આ દિવસોમા થતી હિંસા અટકાવવામા તન, મન અને ધનથી સાથ અને સહકાર આપો અને પ્રતિજ્ઞા કરો, તો આજનો આ સમય ધન્ય અને અમર થઈ જાય

ભક્તિનું–માધુર્ય

[વૈષ્ણવ–મંદિર દરિયાસ્થાનમાં આપેલ પ્રવચન]

મનુષ્ય જન્મનુ ફળ, તે મોક્ષ છે જન્મ શા માટે મળ્યો ? મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે બધે બધુ જ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ મોક્ષ તો ફક્ત મનુષ્યજન્મ દ્વારા જ થાય છે ! તે પ્રાપ્ત કરવાના સાધનો શા, અને કયા માર્ગે જઇએ તો મોક્ષ મળે, તે વિચારવાનુ છે મોક્ષનો ઉપાય અને યોગ્ય સાધન ન મળે, તો અહીં જ ભટકવુ પડે, જન્મ વ્યર્થ જાય

મહાપુરુષોએ એના ઉપાય અને સાધનોને જ્ઞાન, એકાંતનુ ચિંતન અને ધ્યાન દ્વારા શોધી કાઢ્યા છે જેવી પ્રકૃતિ તેવા સાધન

ધર્મ એક છતા ઉપાસના જુદી જુદી હોય, ગામ એક છતા રસ્તા જુદા જુદા હોય પણ અંતે એક ઠેકાણે ભેગા થાય છે કર્મ, ભક્તિ અને જ્ઞાન આ ત્રણે પથ આમ જુદા દેખાય છે, પણ એ મોક્ષના જ સાધન છે જીવન એટલે જ્ઞાન, ભક્તિ અને કર્મ ત્રિવેણીનો સંગમ આ ત્રણના મિલનથી સંગમનુ તીર્થ બને છે ગંગા–યમુના અને સરસ્વતી જુદી નદી કહેવાય, પણ સંગમ થાય ત્યા ત્રિવેણી તીર્થ બને છે

એક જ સાધનને વળગેલા માણસો, આજે એકબીજાની વસ્તુને વખોડે છે સાધના કરવાને બદલે, કલહ અને કકાસમાં એમનું જીવન ચાલ્યું જાય છે જ્ઞાનવાળો, ભક્તો જો કોમળ-ભીનો-આર્દ્ર ન હોય તો એના હૈયામાં ધર્મવૃક્ષ ઊગતું નથી જ્ઞાની તો ભક્તિ અને ભાવથી ભરેલો હોવો ઘટે ભક્ત પોતાનો સમય રાગમાં ન કાઢતા, ત્યાગમાં વીતાવે છે અહીં બેઠેલા ભાઈ-બહેનો અહીં ભક્તિ માટે ભેગા થયા છે નહિ તો સિનેમામાં જાત અને ત્યાં પાપ બાંધત જ્યારે અહીં પ્રભુના ભજનમાં ચિત્તને આનંદ આપી, ભાવદ્વારા એને ઉન્નત બનાવે છે

ભક્તિની શક્તિ માણસના હૃદયને ભીનું અને કોમળ બનાવે છે સૂરદાસનું દ્રષ્ટાંત તો સૌ કોઈ જાણો જ છો। તે કહે છે 'આંખ વિનાના મને, તો ધણી આંખવાળો દોરી રહ્યો છે' આજે તો સાધના અકસ્માત ઓછા થયા છે, પણ દેખતા લપસી લપસીને પડી રહ્યા છે। માનવીના જીવનમાં કેટલા અકસ્માત છે? રસ્તા પગ પડે તો તેને કોઈ ઊભો ય કરે, પણ જીવનમાંથી પડે તો એને કોણ ઊભો કરે? આ માટે વિશ્વાસ-શ્રદ્ધાની આંખની જરૂર છે વિશ્વાસ બહુ મોટી વાત છે વિશ્વાસે દરિયામાં વહાણ ચાલે છે શ્રદ્ધા વિના ક્યાંય ચાલતું નથી

મારી પાસે એક સુધારક ભાઈ આવ્યા તે કહે "મહારાજશ્રી અમે શ્રદ્ધામાં માનતા નથી અમારે તો (ફીગર અને ફેક્ટ્સ) આંકડા અને દાખલા જોઈએ" મે તેમને કહ્યું "સંસારમાં મે એકેય એવો માણસ જોયો નથી કે જે શ્રદ્ધા રાખ્યા વિના જીવી શકે તમે જ્યારે બસમાં બેસો છો ત્યારે તમે ડ્રાઈવરને ઓળખો છો?" તો કહે, 'ના' ત્યારે બસો

રૂપિયાના પગારદાર ડ્રાઈવર પર તમારી જિંદગીનો વિશ્વાસ તમારે મૂકવો પડે છે ને! તે ડ્રાઈવર પર વિશ્વાસ ન હોય તો તમે બસમા ન બેસી શકો તે જ રીતે વિશ્વાસ રાખી તમારા રૂપિયા બેંકમા મૂકો છો વિશ્વાસ રાખી રસોઇયા ની રસોઇ ખાઓ છો વિશ્વાસ રાખ્યા વિના કયાય ચાલી શકતુ નથી તમે વિમાનમા જાઓ છો ત્યારે તમારી આખી જિંદગી વિમાનીને સોપો છો, તો પછી ધર્મગુરુ અને ભગવાન પર શ્રદ્ધા ન રાખો તો કેમ ચાલે?"

પરમ-તત્ત્વના દર્શક, એના ગુરુ તો દીવો છે ગુરુ દેવતા છે દીપકના આધારે જ અધકારની પેલે પાર જવાય છે સૂરદાનમા શ્રદ્ધાનો એ દીવડો હતો તે ભગવાનનુ સ્મરણ, ચિંતન કરતો, પ્રભુગુણ ગાતો, ચાલ્યો જાય છે એનુ મન ભક્તિના પાનથી તૃપ્ત બને છે વિષયોથી કોઈ તૃપ્ત થયો હોય તેવુ નહિ મળે અતૃપ્તિ એ મઠી તરસ છે એ જાગે તેનામા, ચિંતન-સ્મરણ ન મળે, તેના ચિત્તમા ન મધુરતા કે સુદરતા મળે બધુ જ લૂખુ લૂખુ-જાણે ધગધગતો તવો જે મળે તેને એ બાળીને ભસ્મ કરે

સૂરદાસ ચાલ્યો જાય છે માર્ગમા ખાડો આવે છે પણ એ ભક્તિથી તરબોળ છે વિશ્વાસ એને દોરી રહ્યો છે તવામા કોઈ દિવ્ય હાથ આવીને તેને પકડીને દોરે છે એ હાથનો સ્પર્શ જ, દિવ્ય અને નાજુક છે એ હાથ, માયાથી કઠોર અને રગરાગથી શિથિલ નથી એ હાથ જુદો છે કદાચ તે સરકી જશે, તેમ ધારી સૂરદાસે તેને ખૂબ મજબૂત પકડી રાખ્યો અતર્યામી જાણે છે કે આ મને પકડવા માગે છે પણ એ પકડાય? ખાડામાથી પેલે પાર ઉતારી, એ હાથ સરકાવી લે છે, છૂટી જાય છે કારણ કે તે બળવાન છે

સૂરદાસ ખાલી હાથે રહ્યા હૃદય ભરાઈ આવ્યું ઘણી સાધના પછી આ હાથ મળ્યો હતો, તે પણ ત્રાચો ગયો

જ્યારે મળેલું પરમતત્ત્વ ચાલ્યું જાય છે, ત્યારે ભક્તોની દશા આવી જ હોય છે ભક્ત રડતા હોય, તો તેને દુનિયા પાગલ કહે છે પણ એવા પાગલો જ આ પરમતત્ત્વ પામે છે રૂપિયાના કાગળિયા ગોદરેજની તિજોરીમા હોય છે, ભક્તિ હૈયાના અંતરમા છે

દુનિયામા ઘી-દૂધ બધું મધુર છે, પણ મન જેમા લાગે તેના જેવું મધુર એકેય નથી

હાથ છૂટતા ભૂદાસ કહે છે "ક્યા જાઉં ? ક્યા પોકાર કરું ?" બધા પૂછે છે 'શું ખોવાયું ?' તે કહે છે "પરમતત્ત્વનો સ્પર્શ ગયો" ત્યાર પૈસા ગણનાર કહે છે "ગયો તો ગયો એમા શું ખોયું ? પૈસા કે પત્ની તો નથી ગયા ને ?" પૈસાના આવા પૂજારીઓને પ્રેમના પ્રેમની પાગલ રીત કેમ સમજાય ?

ભક્ત વિષયોને ઝેર માને છે એમને મન એ તુચ્છ વસ્તુ છે એને તો ગમે છે પરમતત્ત્વ એમા જ એ રમે છે તેના સિવાય કોઈ વસ્તુમા એનું મન લાગતું નથી

એક દૃષ્ટાંત કહું ? એક સ્ત્રી હતી તેનો પતિ બાર વર્ષે પરદેશથી આવે છે તેના સાસુ-સસરા દીકરાને લેવા જાય છે, પણ બાઈને ઘેર રાખી જાય છે પણ તે બાઈ જલદી જલદી કામ પતાવી એક પગદંડીએ તે પતિને નિહાળવા દોડી જાય છે રસ્તામા બાદશાહ અકબર એક સુંદર ગાલીચો પાથરી, નમાજનો સમય થવાથી નમાજ પઢતો હોય છે બાઈ તો

તેની ધૂનમા છે તે મસ્તાની બની છે તેને ખબર નથી કે બાદશાહ શુ કરી રહ્યા છે? એ તો ધૂનમા ગાલીચા પર પગ મૂકીને ચાલી જાય છે તેના ધૂળવાળા પગલા, ગાલીના પર પડ્યા, એટલે અકબરે નમાજ પઢતા મગજ ગુમાવ્યુ તેણે ચોકીદારોને હુકમ કર્યો કે તે પાછી ફરે ત્યારે પકડીને, મારી પાસે એને હાજર કરજો પતિના દર્શન કરી એ પાછી ફરે છે એનુ મન પ્રસન્ન થયુ છે હુકમ પ્રમાણે માણસોએ કહ્યુ 'બાઈ, તને બાદશાહ અકબર બોલાવે છે ' તે બાદશાહના સન્મુખ આવી ઊભી રહી બાદશાહે પૂછ્યુ 'આ ગાલીચા પર પગ મૂકી જનાર તુ હતી?' તેણે કહ્યુ 'જહાપનાહ! મને ખબર નથી કદાચ હુ પણ હોઈશ હુ પ્રેમદીવાની હતી તે સમયે મે આપને ન જોયા મારા મનનો કબજો ત્યારે મારા દિલના બાદશાહે લઈ લીધો હતો મારા સમગ્ર ચૈતન્યનુ અસ્તિત્વ મારા પ્રિયતમ એવા મારા પતિમા હતુ મને માફ કરો ' પણ હુ આપને એક વાત પૂછુ "તે સમયે આપ શુ કરતા હતા?" બાદશાહ કહે "નમાઝ પઢતો હતો " "નમાઝ કોની? ભગવાનની? અલ્લાહની? અને તેમ છતા તમે મને જોઈ? અરે એક માટીના માનવીમા મસ્તાની બનેલી હુ, આપના જેવા બાદશાહને પણ ન જોઈ શકી, અને તમે ભગવાનમા મગ્ન હોવા છતા, મારા જેવી એક સામાન્ય સ્ત્રીને જોઈ! તો પછી હુ કેમ માનુ કે આપ ત્યારે નમાઝ પઢતા હતા?" આ સાભળી બાદશાહ વિચારવા લાગ્યા 'ખરે જ મારુ અતર હજી ભક્તિથી ધોવાયુ નથી " સાબુ પાણી, ચોખ્ખા હોય તો જેમ કપડામા મેલ રહે નહિ, તેમ ભક્તિભીનુ અતર, વિષયોવાળુ હોય નહિ ભક્તિની આરાધના આજે બહુ ઓછી દેખાય છે સાચી ભક્તિ હોય તો પ્રસાદ વેચાય નહિ

પણ વહેચાય ! ભક્તિ એ તો અન્યને ધોઈ, મનને શુદ્ધ કરવાને માટે છે આવી ભક્તિ આવે તો જ્ઞાન, ભક્તિ અને કર્મનો મેળ મળે તો જીવન આ ત્રિવેણીના સંગમથી પ્રયાગ બની જાય છે

અકબર બાદશાહે બાઈને સોનાનો હાર આપતા કહ્યુ 'બાઈ, તારામા જેવી પતિભક્તિ છે તેવી નાગમા પ્રભુ ભક્તિ ય નથી '

સૂરદાસ રડી રહ્યા છે હાથમા આવેલુ ગયુ, પણ રડતા રડતા એને એક વિચાર આવ્યો ગયુ, પણ ક્યા ગયુ ? હાથ મરડીને ગયુ ? સૂરદાસ ભગવાનને કહે છ

' હાથ મરોડ કે જાત હો, દુબલ જાને મોય,
અંતર મે સે જો ખસો, તો મર્દ બકુ મે તોય '

ભગવાન ! તમે બળવત છો, હુ નબળો છુ આપ પર્વતને અગૂઠાથી ડોલાવી શકો તેમ છો તમે મને દુર્બળ જાણી હાથ મરોડી ચાલ્યા જાઓ પણ તમે જો મારા અતરમાથી ખસો તો હુ તમને મર્દ કહુ ! ભલે તમે ખસી જાઓ પણ તમારી તેજો મય મૂર્તિ તો મારા હૈયામા છે અતરના આહુએ અહીના છે

અતર જો પોતાના હાથના છે, તો ભક્તિ અતરને ભીનુ ભીનુ કરે છે ભીના હૃદયના ભગવાનના ભાવો ઊભરાય છે એવા હૃદયમા શુષ્કતા કઠોરતા આવતી નથી ભગવાનને યાદ કરીને એ ભાવથી રડી પડે છે

ભક્તને અયોગ્ય કાર્ય કરતા આચકો લાગે છે ખરાબ કાર્ય થઈ જતા, ભગવાન મારી પાસેથી ખસી જાય છે, એવો એને અનુભવ થાય છે દુનિયામા કોઈ ન જાણે,

પણ અંતર્યામી તો બધું જ જાણી રહ્યો છે દુનિયાનો સુપ્રિમ જજ તે તમારો આત્મા છે, અને તે ભક્તહૃદયના સિંહાસન પર બેઠો છે

ભક્તનું હૃદય નીતિમય હોય છે એક બાજુ કર્મ અને બીજી બાજુ જ્ઞાન હોય છે જ્ઞાનથી પ્રકાશ અને કર્મથી ગતિ મળે છે ભક્તિ વચમાં શોભે છે ને અવલોકન કરે છે, એટલે ભક્તિને વચમાં રાખી છે આમ જ્ઞાન અને કર્મ સાથે ભક્તિ તો હોવી જ જોઇએ

એક સામાજિક કાર્યકર ભાઈ હતા કામ બહુ કરે, પણ કડવી બદામ ખાધી હોય તેવું આજે તેમનું મો હોય એક વખત એ પસાર થતા હતા રસ્તામાં એક વણજારણ બાઈ, ઘંટી દળતા ભજન ગાઈ રહી હતી પેલા ભાઈ ઊભા રહ્યા અને પૂછ્યું "બેન, તમને એક વાત પૂછું? તમે કામ કરતા ગાઓ છો શું કરવા? દળતા ગાવું અને ગાતા દળવું આ બે કામથી થાક ન લાગે? મૂંગા મૂંગા દળો તો થાક ઓછો લાગે ને!"

વણજારણે કહ્યું "ભાઈ! ગીત વગરનું કાર્ય એ તો વતરું કહેવાય શ્રમમાં સંગીત હોય તો એ કાર્યમાં ભાવ આવે સંગીતમાં શ્રમ હોય તો મન ઉજ્જ્વળ થાય ગીત વગરનો શ્રમનો રોટલો તો કૂતરાને નાખીએ તો એ પણ ખાઇને ભસવા લાગે, બટકાં ભરે ગીત વિનાનું કામ એ તે કંઈ કામ છે?" આ સાંભળતા પેલા ભાઇને તત્ત્વ સમજાઈ ગયું

આજે માનવ બટકાં ભરતો ને ભસતો સંભળાય છે, કારણ કે એની પ્રવૃત્તિ પાછળ કોઈ સંગીત નથી એ માત્ર સત્તા અને શ્રીમંતાઈની પાછળ જ દોડી રહ્યો છે

જ્ઞાન અને કર્મ સાથે ભક્તિનુ માધુર્ય આવી જાય ત્યારે જ એમાથી કાર્યનો સવાદ પ્રગટે છે જીવન કાઈ વૈતરુ નથી, સવાદ છે આવો ધર્મ સવાદમા છે જેમ તબૂરનો તાર સવાદના હોય છે તેમ જીવનનો તાર પણ સવાદમા જોઈએ.

બુદ્ધને એક ભક્તે પૂછ્યુ "ભન્તે ! જીવન કેવુ હોવુ જોઈએ ?" એમણે કહ્યુ "સારગીના તાર જેવુ શિથિલ પણ નહિ, કડક પણ નહિ" તાર શિથિલ હોય તો સગીત નીકળે ? ના, તેમ તાર કઠણ હોય તો સૂર આકરા નીકળે તાર મધ્યમ જોઈએ તેમ જીવન પણ ન ભોગમા હોય, ન નિગ્રહમા હોય એ ભક્તિમા સહજ પ્રસન્ન હોય

ભગવાન મહાવીરે કહ્યુ છે "જીવન સાગર જેવુ હોવું જોઈએ" સાગર મીઠો મધુર છે મધુરતા વધાવી ચાલ્યો જાય છે દુનિયાની કટુતા, કજિયાને એ પચાવી લે છે તેમ સાધુને જીવનની કટુતા સમતામા ઓગાળી મધુરતા સર્જવાની છે, ચડકૌશિકના ઝેરને પચાવી દૂધની ધારા વહાવવાની છે

અહીં આવવા માટે પ્રારભમા તમે મારો આભાર માન્યો પણ એ તો મારુ કર્તવ્ય છે મેઘ જેમ ધરતીના પ્રત્યેક ખૂણે વર્ષે છે, તેમ સાધુએ પણ સ્થળે સ્થળે જઈ ધર્મવર્ષા કરવાની છે મેઘ વિના બોલાવે આવે છે, જ્યારે તમે તો ઊલટા મને બોલાવવા આવ્યા હતા એના આભાર શો ? કોઈ પણ જાતના ભેદભાવ વિના, મેઘ જળ વર્ષે છે સૂર્ય પ્રકાશ આપે છે, અને વાયુ હવા આપે છે તેમ ધર્મ પણ સૌને ભેદભાવ વિના શાતિ અને સત્ય આપે છે જ્ઞાની ઓના વચન દુનિયાના કલ્યાણ માટે જ છે વિના મૂલ્યે જ

જ્ઞાનની ધારા વહાવવાની છે બીજા દેશોમા જ્ઞાન વેચાય છે ડેલ કાર્નેગી તો વ્યાખ્યાનની ટિકિટ નાખતો, અને એમા લાખો કમાતો પણ આ દેશમા જ્ઞાન અમૂલ્ય છે સૂર્યના પ્રકાશનુ બિલ મહિનો થાય અને આવે તો શુ થાય? ગરીબો તો મરી જ જાય ને? પણ યાદ રાખજો અમૂલ્ય વસ્તુઓ, વિના મૂલ્યે જ મળે છે અંતરને ધોઈ ઉજ્જવળ કરનાર ભક્તિ, એ પણ અમૂલ્ય વસ્તુ છે તે અહીં વિના મૂલ્યે મળે છે આ ભક્તિરૂપી ન્યાયાધીશ, જીવનના બધા જ કાર્યોને ન્યાય આપે છે આ અમૂલ્ય ભક્તિના નીરથી આપણા અંતર ધોઈ, ચિત્તને કુંદન જેવુ ઉજ્જવળ કરીએ તો આજનો પ્રસંગ ધન્ય થાય.

આપણા સૌના હૃદયમા ભક્તિનુ આવુ માધુર્ય આવે તો આપણો જન્મારો સફળ થઈ જાય

યોગપ્રાપ્તિ માટે

આજે આપણે 'યોગ'ના મહિમા વિષે વિચારીએ યોગ શું છે ને શું કરે છે એ વસ્તુ સમજીએ યોગની તાકાત કેટલી છે! અગ્નિ જેમ કચરાને બાળી નાખે છે એમ, અંતરમાં રહેલ કર્મના કચરાને યોગ બાળી નાખે છે મનમાં સંગ્રહાયેલા કષાયોના ગંજને એ ગાખ કરી નાખે છે યોગની તાકાત વાસનાને બાળીને ભસ્મ કરવાની છે બાળવાના પણ ચોક્કસ વસ્તુને બાળે છે—જે રીતે તેજાબ સોનાની અંદર રહેલા કચરાને બાળે છે, સોનાને નથી બાળતો, સોનાને તો એ વિશુદ્ધ બનાવે છે તે રીતે યોગ કચરાને-કષાયોને બાળે છે અને આત્માને તેજોમય બનાવે છે

ભગવાનના દર્શનનો આનંદયોગ—આ શબ્દો બરાબર સમજો દર્શન થાય તો આનંદ થાય, પણ દર્શન પામવા મન, વચન અને કાયાના સમાધિમય યોગની આવશ્યકતા છે

શ્રી આનંદઘનજી મહારાજે કહ્યું છે કે, દર્શનના અમૃતનો પ્યાલો મળે તો જન્મમરણની તૃષા શાન્ત થઈ જાય શાંતિ થઈ જાય આનંદ-આનંદ છવાઇ જાય દર્શનરૂપી અમૃતપ્યાલો મળતાં જીવનની તરસ છીપી જાય-સંતોષ થઈ જાય આ તરસ કઈ? અંગ્રેજીમાં કહે છે એવી Dry thirst

નથી કે જેમા પીઓ પીઓ તો પણ અશાતિ ને અસતોષ રહ્યા કરે જાણે પીધુ જ નથી એવુ લાગ્યા કરે પણ આ દર્શન-અમૃત પીઓ ને ટાઢક વળી જાય, સતૃપ્તિ થઈ જાય પછી બીજુ કઈ જ પીવાની જરૂર ન રહે આ દર્શનનો અમૃત પ્યાલો આનદ-આનદ છલકાવી જાય

તૃષા લાગી છે શેની? અમૃતપાનની પણ છતા તુ તો ઝેરનુ જ પાન કરે છે આખુ જગત અમૃતપાન મૂકીને ઝેરનુ પાન કર્યા કરે છે ખૂબી તો એ છે કે, અજ્ઞાનના અગે એ ઝેરના પાનમા સુખ માન્યા કરે છે પણ એ તો વિનાશ કારી છે ઝેરમા તે સુખ હોય? અમરતા તો અમૃતપાનથી જ મળે ને? માટે, અમૃતપાન શોધો આનદઘનજી મહારાજ કહે છે 'દર્શન દર્શન કરતો હુ બહારના જગતમા ફરુ છુ ત્યારે જ્ઞાનીઓને રણમા ઝાઝવાના જળ માટે દોડતા-રખડતા રોઝ જેવો હુ લાગુ છુ ' રોઝ પાણી પાણી કરતા રણમા ઘૂમતા હોય છે

આ દર્શનરૂપી અમૃત ક્યારે મળે? ચિત્તના ઊંડાણમા ઊતરે ત્યારે સરોવરના જળના તરગો જ્યારે શાત થઈ જાય છે ત્યારે જ તળિયે પડેલ વસ્તુનુ સ્પષ્ટ દર્શન થાય છે એમ જ ચિત્તના તરગો શાત પડે, ઓછા થઈ જાય ત્યારે દર્શન થાય અને તો જ આતરદશા સુધરે અને આતરદશા સુધરતા યોગ સાધે

યોગ સાધવો સહેલો નથી, એને માટે ચિત્તની વૃત્તિ ઓના નિરોધની આવશ્યકતા છે ચોક્કસ વસ્તુઓમાથી મુક્તિ મેળવવાની રહે છે કઈ વસ્તુમાથી? તો કહે છે કે—

ખાના, પીના, સોવના, મિલના, વચનવિલાસ–
જ્યો જ્યો પાચ ઘટાઈએ ત્યો ત્યો ધ્યાનપ્રકાશ

ઉપરની પાચે ચીજો ઓછી કરવાની જરૂર છે

પહેલુ છે 'ખાના' ખાવાની લપ કેટલી બધી કરી મૂકી છે! આગલે દિવસે સાજે મનભાવતા ભોજન પેટ ભરીને–અરે, ભાવતા ભોજન હોય તો ભૂખ કરતાય વધુ જમીને–કર્યા હોય છે તો પણ સવાર પડતા જ પૂછે 'ચાની સાથે શુ બનાવ્યુ છે? ખાખરા છે? કઈ ગરમ ગરમ ફરસાણ બનાવો ને! ચટણી–અથાણા તો આપો! બિસ્કીટ કે સેન્ડવીચ હશે તો ચાલશે!' આ છે સવારના પહોરમા જ ખાવાની ધમાધમ સવારની ખાવાની ધમાલ પૂરી થાય ને જ્યા બાર વાગે ત્યા ફરી ભોજનની ધમાલ અનેક વાનગીઓ જોઈએ એમા કોઈ વાનગી ન બની હોય તો મગજ ગુમાવી નાખે ક્રોધ કરે દ્વેષ પણ કરે કોઈ મિત્રને ત્યા જમવા ગયો હોય ને અનુકૂળ પદાર્થ ન મળે તો કહે 'ફલાણાને ઘેર જમવા ગયો હતો પણ જમવામા કઈ માલ જ મળે નહિ મિષ્ટાન્ન હતુ, પણ ફરસાણમા કઈ જ નહિ' આમ પેટ ભરીને જમીને આવ્યો, ભાવ્યુ પણ હોય, છતાય દોષ કાઢે ભોજનમાથી [illegible] રાગદ્વેષ જાગે?

બારેક વાગે જમ્યા હોય, પછી આરામ [illegible] ઊઠે ત્યા ચા દૂધ–કૉફી–કોકો કે એવુ જ [illegible] એ પતી જાય ને પાચેક વાગે ફરી નાસ્તા માટે [illegible] અને સાજે અગર રાત્રે ફરી અનેક વાન[illegible] Full dish જોઈએ કેટલુ ખાય! ભૂખ [illegible]

નહિ–અરે પચે નહિ તો ય પરાણે ખાય કારણ કે સ્વાદિષ્ટ છે ને! ભાવે છે ને! એટલે ખાય જાણે ખાવા માટે જ ન જીવતો હોય! આવી લપ છે ખાવાની આ ઓછી કરવાની જરૂર છે આમા ઘણો સમય જતો રહે છે

મહત્ત્વના કામો ઘણા બાકી છે પણ એ સમજાતુ જ નથી નાનીઓ એટલે જ ભોજનકથાને પાપકથા કહે છે! યોગ મેળવવાના માર્ગે જતા પહેલા આ 'ખાના'ની લપ ઓછી કરવાની ખાસ જરૂર છે

પછી આવે છે 'પીના' આમા પણ એવુ જ ચા–કૉફી–કોકો–સરબત–સોડા–લેમન અને બધાથી ચડે એવો દારૂ જાતજાતનુ ને ભાતભાતનુ પીવાનુ એની પસદગી, એનો પુરવઠો, એનો સ્વાદ અને એનો ઉપયોગ આમા પણ સારો એવો સમય વ્યર્થ વીતી જાય છે

આ પછી આવે છે 'સોવના' માણસની જિંદગીનો ઘણો સમય આ ઊંઘ લઈ લે છે ઊંઘ આળસને લાવે છે અને આળસ મનુષ્યને ઉધઈની જેમ કોતરી ખાય છે વધુ ઊંઘ પ્રમાદને લાવે છે અને પ્રમાદ અને આળસ જ્યા હોય ત્યા કોઈ શુભ કામ થાય નહિ આળસુ માણસ એટલે કાટા વિનાની ઘડિયાળ ચાલે પણ સમય ન આપે સામાન્ય રીતે તદુરસ્ત માણસ માટે છ કલાકની ઊઘ પૂરતી ગણાય વધુમા વધુ સાત કલાકની આથી વધુ ઊઘ મનુષ્યના ઉત્કર્ષ માટે અવરોધરૂપ છે

હવે આવે છે 'મિલના'—

વ્યર્થ મળવાની ટેવ કઈ પણ હેતુ વગર વાતો કરવાથી મન શિથિલ થાય છે એક ભાઈ બીજા ભાઈને મળે ત્યારે પૂછે

કે, 'કા, શુ સમાચાર? સાભળ્યુ, મગનભાઈએ દિવાળુ કાઢ્યુ ' કા તો, 'કલાણાને નોકરીમાથી રુખસદ મળી કે ફલાણો ચૂટણીમા ઊભો રહી ગયો ' ત્યારે બીજો પણ એમ જ પૂછે 'કા, છેલ્લા સમાચાર (latest news) શુ છે?' આમ, જેની સાથે તને અગત સબધ નથી એવુ કોઈ ભાગી ગયુ કે કોઈએ દિવાળુ કાઢ્યુ એ સાભળીને ય તને શુ ફાયદો!

પણ આ તો ટેવ પડી આવુ બધુ સાભળ્યા અને સભળાવ્યા વગર ચેન જ ન પડે ને! પારકી વાતમા તો ઊડા ઊતરી જાય ઘણાને લપ કરવાની ટેવ હોય છે 'કા, હાલ શુ કામ કરો છો? શુ પગાર મળે છે? સામાને ગમે કે ન ગમે તો ય પોતાની પીંજણ ચાલુ રાખે ને વ્યર્થ સમય ગુમાવે આ પીંજણ કરતી વખતે સામાને મદદ કરવાની ભાવના ન હોય, શક્તિ પણ ન હોય અને છતા જેને કહેવાય છે ને કે 'ઝીણુ કાતે' એમ નાની નાની બાબતોમા પણ રસ લીધા કરે આખા ગામની ફિકર કર્યા કરે 'કાજીજી, કયો દુબલે? તો કહે, કે સારે ગાવકી ફિકર' એ કહેવત મુજબ પોતાનુ ભલુ કરવુ બાજુ મૂકી, ગામની કૂથલી કર્યા કરે મગજ આવી જ વાતોથી અને ખોટી ચિંતાઓથી ભરેલુ રાખે પછી આ મગજમા સારી વાતો આવે ક્યાથી? જગ્યામા બધો કચરો ભરી રાખે, પછી સારી વસ્તુ રાખે ક્યા! કબાટમા રદ્દી કાગળ-પસ્તી ભરી મૂકો ને પછી કહો કે કપડા માટે જગા નથી, ક્યા મૂકુ! જગા નથી પણ ભલા માણસ, પહેલા પેલી પસ્તી કાઢી નાખ ને! પસ્તી ગઈ કે સારી ચીજવસ્તુ મૂકવા સારુ આપ મેળે જગા થશે કપડા સચવાશે ને તુ સુખી થઈશ એમ મગજમાથી પણ ગામની ઉપાધિરૂપ પસ્તી કાઢી નાખ, ને

મન સાફ-ચોકખુ-નિર્મળ રાખ, તો આત્મકલ્યાણની વાત કઈક ગળે ઊતરશે

વગર રોગટનુ હળવુ મળવુ બધ કરી એકાત સેવતા થાઓ એકાતમા ભગવાનનુ સ્મરણ-ચિતન કરો સારા પુસ્તક વાચો ભૂતકાળના સુખદ સ્મરણો, જીવનયાત્રા, સારી ઘડીઓ, ભક્તિ, પ્રસગો ઈત્યાદિ યાદ કરો એ પ્રસગો સાથે વાત કરો, એમા રમો, મસ્ત બની જાઓ તો તમને જરૂર આનદ આવશે, સુખ મળશે

પણ યાદ રાખજો યાદ કરો ત્યારે ભૂતકાળની સારી જ વાતો યાદ કરજો કટુ પ્રસગો યાદ ન કરતા એ તો ભૂલી જ જવા આત્મકલ્યાણના સારા દિવસોમા સુકૃત્યના જ વિચારો કરવા, નહિતર સુખને બદલે દુખ મળે મનને ઉદ્વેગ થાય ને ચિત્તતત્ર અસ્વસ્થ થઈ જાય

ઘણાને એવી કુટેવ હોય કે સારા પ્રસગે જ ખરાબ વાત યાદ કરે ઘેર લગ્નનો પ્રસગ હોય, ભાવતા ભોજન તયાર થતા હોય, જાન આવવાની હોય, ઘરના બધા સુદર વસ્ત્ર-આભૂષણો પહેરી હરતાફરતા હોય, મગળ ગીતો ગવાતા હોય ત્યારે જ ઘરની અમુક વ્યક્તિ, કોઈ મરી ગયુ હોય તેને યાદ કરી રોવા બેસે, આસુ પાડે, ઓછુ આણે ને રગમા ભગ પડે એવુ વર્તન કરે કા તો ભૂતકાળમા કોઈએ વહેવારમા ઓછુ-વધુ કર્યું હોય એ યાદ કરી એની સાથે લડે, બેચાર સભળાવે, વાતાવરણ કલુષિત કરે અને કટુતા ભર્યું વાતાવરણ સર્જે ભૂતકાળની સારી વાતો યાદ કરવાથી મન શાત થાય છે એથી આપણને આનદ આવે છે આપણુ હૃદય પણ ઉદાર બને કોઈની ભૂલોને આપણે ક્ષમા આપતા

શીખીએ એણે ભૂલ કરી તો એના અજ્ઞાનના કારણે, એમા આપણે શુ ! આપણે તો ક્ષમા જ આપીએ એના પ્રત્યે નહિ ક્રોધ કે નહિ વેર આ પ્રકારના જ વિચારો આવવા જોઈએ, ન આવે તો કેળવવા મહેનત કરવી જોઈએ પણ એ ક્યારે બને ? નકામી વાતોમા સમય ન વેડફીએ અને એકાતમા શાત ચિત્તે સુદર વિચારો કરીએ ત્યારે

છેલ્લે આવે છે ‘ વચનવિલાસ ’—

અર્થહીન અને સત્ત્વહીન વાતોમા સમય ગુમાવે જેનો કઈ અર્થ નહિ, જેનો કઈ ઉપયોગ નહિ, જેનુ કાઇ ચાક્ર ફળ નહિ એવુ બોલ બોલ કરવાથી શુ ! આ પ્ર[illegible] વાણીવિલાસથી કોઈનુ ભૂરુ થાય વચનનુ જોર તો [illegible] કસમયે અને કસ્થળે બોલાયેલુ વચન વિનાશ [illegible] બહુ બોલવામા ક્યાક એવુ ‘ બફાઈ ’ જાય કે જે[illegible] નરસુ આવે ઘરમા ઝગડા થઈ જાય, ગામમ[illegible] અને વિશાળ જગતમા બોલવામાથી જ વિશ્વ[illegible] વધે વાણીના સયમની તો ખાસ જરૂર છે [illegible] જોરદાર છે વાણી કરતા મૌનનુ બળ વધ[illegible]

યોગ મેળવવાના માર્ગ માટે મહા[illegible] વાતો કમ કરવાની કહી છે

આ પાચ ચીજ ઓછી કરો [illegible] પ્રકાશ લાધે સમય મળે ત્યારે [illegible] કેળવો વસ્તુને સહજભાવે [illegible] રહો એને છોડતા શીખો તો [illegible] આત્મા નિજાનદમા મસ્ત [illegible]

વાવાઝોડાથી ચલિત ન થાય અને ચલિત ન થાય તો જ નિજાનંદમા મસ્ત થતા શીખે અને–આનંદ યોગનો યોગ થાય

યોગ શું છે? વીતરાગના દર્શનના આનંદનો યોગ

દર્શનથી આનંદ થવો જોઈએ ગમતી વસ્તુના દર્શનથી આનંદ થાય, દીકરો પરદેશ ગયો હોય, ભણીગણીને લાંબે ગાળે આવતો હોય, એને જોતા માને કેટલો ઉમંગ હોય! એનુ દર્શન માતાને કેટલો આનંદ આપે! એ આનંદને વર્ણવવા માટે શબ્દોની જરૂર ન હોય એ તો એના મુખ પર, સારાય દેહ પર દેખાય ત્યા તો આનંદનો ઓઘ ઊછળતો હોય! એમ જ મહાપુરુષની વીતરાગતાના દર્શનથી રોમાચ ખડા થઈ જાય એના મુખ પર અને સમગ્ર દેહમા આનંદ આનંદ છવાઈ જાય એ વખતે બીજુ બધુ ભૂલી જવાય વસ્તુ સાથેના રસાનુભવથી દેહવિસ્મરણ થઈ જાય મંદિરમા પ્રભુદર્શનાર્થે જાવ ત્યારે બધુ ભૂલીને એમા જ લીન થવાનો આનંદ માણો સર્વ કાઈ ભૂલી જાવ તમે અને પ્રભુની એ રમ્ય મૂર્તિ બસ એમા જ એકાકાર થઈ જાવ

બાહ્ય જગતને ભૂલી જાવ એની પરવા ન હોય એ વખતે તો પ્રભુભક્તિ એ જ સર્વસ્વ લોકો જોશે તો ગાડો કહેશે એ વિચાર જ ન શોભે ખબર છે, રાવણ જેવો વિક્રમી પુરુષ પણ પ્રભુ પાસે વીણા વગાડવામા લીન થઈ જતો હતો

મંદોદરી જેવી મહાદેવી પ્રભુ પાસે નૃત્ય કરતા બધુ જ ભૂલી જતી આ છે એકતાનતા, લીન થઇ જવાની તન્મયતા મન મગ્ન ને મસ્ત થઈ જાય, સ્થળ, દેશ અને કાળ ભૂલી જાય

દર્શનનો આનંદ અને તેનો યોગ ચિત્ત નાથી થાય એકાગ્રતા આવે, લય થઈ જાય, વિશ્વને ભૂલી જાય આ પ્રકારનો જ યોગ થાય તે જ કેવળજ્ઞાનનો પાયો

મરુદેવી માતાને આ યોગ થઇ ગયો એમને બીજા સાધનોની જરૂર ન પડી સાધનોના ઉપયોગથી જે વસ્તુ સિદ્ધ કરવાની હતી તે થઈ ગઈ પછી સાધનોની શી જરૂર? એક કવિએ કહ્યુ છે કે—

નિખી લિખાવન કુછ નહિ, નહિ પઢનેકી બાત,
દુલ્હા-દુલ્હન મિલ ગયે, ફીકી પડી બરાત

લગ્ન માટે જાન નીકળી હોય, ખાવાપીવાનુ હોય, રંગરાગ હોય, આનંદગીત ગવાતા હોય, એકબીજાને હોંશે હોંશે કોળિયા દેવાના હોય, પણ એ બધુ કયા સુધી? હસ્તમેળાપ સુધી હસ્તમેળાપ થઇ ગયો, જાનને સીખ અપાઇ ચૂકી એટલે તમે તમારે ઘેર અને એ એમને ઘેર સાધ્ય સધાઈ ચૂક્યુ સાધનોની જરૂર ન રહી વીતરાગ દર્શનના આનંદનો યોગ મરુદેવી માતાને થઈ ગયો સાધનની જરૂર ન પડી

લાકડા બે જાતના હોય—ચોકનુ અને બાવળનુ ચોકને રંધો નાખવાની એટલી જરૂર ન પડે સહેજમાજ ફેર કર્યું કે સુવાળુ થઈ જાય બાવળને તો રંધો મારી મારીને થાકી જાવ ગાંઠાગડબા કાઢી નાખો તોય સુવાળપ ન આવે કારણ કે એનુ ઘડતર એવુ છે ચોકનુ ઘડતર જુદા પ્રકારનુ છે મરુદેવી માતાના અંતરનુ ઘડતર એવા પ્રકારનુ હતુ તેમના ચિત્તની કેળવણી જ એવી હતી કે એમને વાર ન લાગી

જેના અંતરનું ઘડતર એવું ન હોય તેને સાધનોની જરૂર પડે મહેનત કરવી પડે મનને કેળવવું પડે

શિષ્ય પૂછે છે કે, 'પણ આ તો તમે મરુદેવી જેવા યોગ્ય આત્માની વાત કરી એવો કોઈ દાખલો છે કે જેણે ખૂબ પાપ કર્યા હોય, કષાયોથી ભરપૂર હોય છતાય યોગ બળના પરિણામે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય નર્કનો અધિકારી હોય તેને પણ યોગબળે આ વસ્તુ (કેવળજ્ઞાન) પ્રાપ્ત થાય ખરી કે?'

ત્યારે કહે છે કે, હા, એવો પણ દાખલો છે દઢપ્રહારીમા આવી બધી વસ્તુ હતી તેણે બ્રહ્મહત્યા, સ્ત્રીહત્યા, ગૌહત્યા, તથા બાળહત્યા એમ ચાર હત્યા એક સાથે કરેલ લોકોને આ ચારે પ્રત્યે દયા-માયા અને લાગણી હોય છે એવા આ ચારે જણને મારી નર્કનો અધિકારી બનેલ આ દઢપ્રહારી એક બ્રાહ્મણનો પુત્ર હતો નાનપણથી જ તોફાની અને ઉપદ્રવી માતાપિતાએ તેનાથી ત્રાસી જઈને કાઢી મૂક્યો શરીરનો જબરો તાકાતવાળો ઊંચો મજબૂત એવો દઢપ્રહારી જંગલમા ચાલ્યો જાય છે ત્યા ચોરોના સરદાર એવા એક પલ્લીપતિએ એને જોયો એને પૂછ્યુ 'તુ કયા જાય છે? તારે શુ જોઈએ છે?' દઢપ્રહારીએ કહ્યુ 'મારે કોઈ મુકામ નક્કી નથી, માત્ર આધાર શોધુ છુ આધાર મળશે ત્યા રહી જઈશ' પલ્લીપતિએ એના દેહનો બાંધો, શરીરની મજબૂતી અને ખમીર જોઈ એને પોતાની સાથે રાખી લીધો એને તો એના ધધામા એવા જ ક્રૂર અને મજબૂત માણસની જરૂર હતી લૂટફાટ-ચોરી-મારામારી આ જ જેનો ધધો એને તો આવો માણસ ખૂબ ખપમા આવે જેને જેવો જોઈતો હતો તેવો મળી ગયો સૌને પોતાને

અનુકૂળ મળી જાય છે અફીણીને શેરા પર અફીણીઓ મળી રહે, ભક્તો પોતાના જેવાને મહિમા શોધી લે, જ્ઞાનીઓ "નાનદૃષ્ટા" અને દારુડિયા પીઠામા પોતાના સ્વભાવથી શોધી લે ને એકબીજાને અનુકૂળ વાતો કરે અનુકૂળતા ઊભી થઈ જાય ન થાય તો ટોકી બેસાડી, દલીલો કરી, અનુકૂળતા ઊભી કરે

એક ભાઈ મને વદન કરવા આવેલ વદના કરી બેઠા પણ એમના મોઢામાથી બીડીની ઉગ્ર વાસ આવતી હતી મે કહ્યુ 'ભાઈ, તમે નીચે જઈને મોઢુ સાફ કરી આવો' તો કહે છે 'મહારાજ, મે તો બીડી પીધી છે એની કાઈ ખબર વાસ નથી અને બીડી તો સ્વર્ગની સીડી છે એના ધુમાડાથી જતુનો નાશ થાય છે ધૂમ્રપાનમ્ મહાદાનમ્, ગોટે ગોટે ગૌદાનમ્' આવી બાલીશ દલીલો કરવા લાગ્યા કહેવાનુ તાત્પર્ય એટલુ જ કે, જે લોકો બૂરા વ્યસનમા ફસાયેલા હોય તે તે વ્યસન વ્યાજબી છે એમ પાછા દલીલો કરીને સમજાવવાના પ્રયત્નો કરતા હોય છે

હ નો પત્નીપતિને જરૂર હતી તેનો માણસ દઢ નહારી ગળી ગયો પ્રકૃતિ પ્રમાણે માણસને માણસ મળી જાય છે એવાનો મેળ પણ જલદી થઈ જાય છે એવા સજોગો ઊભા થાય છે પ્રકૃતિ સજોગો ઊભા કરે છે જ્ઞાનીઓ કહે છે કે પ્રકૃતિને બદલો, સજોગો આપોઆપ બદલાઈ જશે પ્રકૃતિ વિકૃત હશે તો સજોગો પણ એવા જ ઊભા થશે તાણાવાણા બદલો તો કાપડ સારુ થશે મૂળમાથી જ ખામીઓને દૂર કરશો તો એમાથી ઉત્પન્ન થતી વસ્તુઓ ખામી રહિત થશે

જેના અંતરનું ઘડતર એવું ન હોય તેને સાધનોની જરૂર પડે મહેનત કરવી પડે મનને કેળવવું પડે

શિષ્ય પૂછે છે કે, 'પણ આ તો તમે મરુદેવી જેવા યોગ્ય આત્માની વાત કરી એનો કોઈ દાખલો છે કે જેણે ખૂબ પાપ કર્યા હોય, કષાયોથી ભરપૂર હોય છતાંય યોગ બળના પરિણામે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય નર્કનો અધિકારી હોય તેને પણ યોગબળે આ વસ્તુ (કેવળજ્ઞાન) પ્રાપ્ત થાય ખરી કે?'

ત્યારે કહે છે કે, હા, એવો પણ દાખલો છે દઢપ્રહારીમાં આવી બધી વસ્તુ હતી તેણે બ્રહ્મહત્યા, સ્ત્રીહત્યા, ગૌહત્યા, તથા બાળહત્યા એમ ચાર હત્યા એક સાથે કરેલ લોકોને આ ચારે પ્રત્યે દયા-માયા અને લાગણી હોય છે એવા આ ચારે જણને મારી નર્કનો અધિકારી બનેલ આ દઢપ્રહારી એક બ્રાહ્મણનો પુત્ર હતો નાનપણથી જ તોફાની અને ઉપદ્રવી માતાપિતાએ તેનાથી ત્રાસી જઈને કાઢી મૂક્યો શરીરનો જબરો તાકાતવાળો ઊંચો મજબૂત એવો દઢપ્રહારી જંગલમાં ચાલ્યો જાય છે ત્યાં ચોરોના સરદાર એવા એક પલ્લીપતિએ એને જોયો એને પૂછ્યું 'તું કયાં જાય છે? તારે શું જોઈએ છે?' દઢપ્રહારીએ કહ્યું 'મારે કોઈ મુકામ નક્કી નથી, માત્ર આધાર શોધું છું આધાર મળશે ત્યાં રહી જઈશ' પલ્લીપતિએ એના દેહનો બાંધો, શરીરની મજબૂતી અને ખમીર જોઈ એને પોતાની સાથે રાખી લીધો એને તો એના ધંધામાં એવા જ ક્રૂર અને મજબૂત માણસની જરૂર હતી લૂંટફાટ-ચોરી-મારામારી આ જ જેનો ધંધો એને તો આવો માણસ ખૂબ ખપમાં આવે જેને જેવો જોઈતો હતો તેવો મળી ગયો સૌને પોતાને

અનુકૂળ મળી જાય છે અફીણીને ચોગ પર અફીણીઓ મળી રહે, ભક્તો પોતાના જેવાને મન્દિરમા શોધી લે, જ્ઞાનીઓ જ્ઞાનદરબારે અને દારૂડિયા પીઠમા પોતાના સગાથી શોધી લે સૌ એકબીજાને અનુકૂળ વાતો કરે અનુકૂળતા ઊભી થઈ જાય ન થાય તો ઠોકી બેસાડી, દલીલો કરી, અનુકૂળતા ઊભી કરે

એક ભાઈ મને વદન કરવા આવેલ વદના કરી બેઠા પણ એમના મોઢામાથી બીડીની ઉગ્ર વાસ આવતી હતી મે કહ્યુ 'ભાઈ, તમે નીચે જઈને મોઢુ સાફ કરી આવો ' તો કહે છે 'મહારાજ, મે તો બીડી પીધી છે એની કાઈ ખરાબ વાસ નથી અને બીડી તો સ્વર્ગની સીડી છે એના ધુમાડાથી જતુનો નાશ થાય છે ધુમ્રપાનમ્ મહા દાનમ્, ઘૂંટે ઘૂંટે ગૌદાનમ્ ' આવી બાલીશ દલીલો કરવા લાગ્યા કહેવાનુ તાત્પર્ય એટલુ જ કે, જે લોકો બૂરા વ્યસનમા ફસાયેલા હોય તે તે વ્યસન વ્યાજબી છે એમ પાછા દલીલો કરીને સમજાવવાના પ્રયત્નો કરતા હોય છે

હ તો પલ્લીપતિને જરૂર હતી તેરો માણસ દઢ પ્રહારી મળી ગયો પ્રકૃતિ પ્રમાણે માણસને માણસ મળી જાય છે એવાનો મેળ પણ જામી થઈ જાય છે એવા સજોગો ઊભા થાય છે પ્રકૃતિ સજોગો ઊભા કરે છે જ્ઞાનીઓ કહે છે કે પ્રકૃતિને બદલો, સજોગો આપોઆપ બદલાઈ જશે પ્રકૃતિ વિકૃત હશે તો સજોગો પણ એવા જ ઊભા થશે તાણાવાણા બદલો તો કાપડ સારૂ થશે મૂળમાથી જ ખામીઓને દૂર કરશો તો એમાથી ઉત્પન્ન થતી વસ્તુઓ ખામી રહિત થશે

હ વે આ દઢપ્રહારી પલ્લીપતિ સાથે રહે છે ચોરી કરવી, મારામારી કરવી, લૂટમાટ કરવી એ એનો ધધો જબરી તાકાત ને મજબૂત બાધો પ્રહાર કરે કે સામનો કરે એનો ભુક્કો એનો પ્રહાર નિષ્ફળ ન જાય એટલે લોકો એને દઢપ્રહારી કહે

દિવસો જતા પલ્લીપતિનુ અવસાન થયુ અને આખી ટોળીનો સરદાર દઢપ્રહારી બન્યો

એક વખત એક ગામમા એ ચોરી કરવા ગયા સજોગ વશાત્ કઇ મળ્યુ નહિ મહેનત કરીને થાકયા એટલે ભૂખ લાગી દઢપ્રહારીએ એના માણસોને કઈ ખાવાનુ શોધી લાવવા કહ્યુ હવે ત્યા એક ગરીબ બ્રાહ્મણ રહે પાચસાત બાળકો, ઘરમા કઈ સાધન નહિ અનાજ પણ મળે નહિ જેમતેમ દિવસો વિતાવે, માગીભીખી પૂરુ કર તે દિવસે બ્રાહ્મણે જુદા જુદા ચાર ઘેરથી દૂધ-સાકર-ચોખા અને એલચી લાવી ખીર કરેલ

બાળકો જોયા કરે ક્યારે તૈયાર થાય અને ખાવા મળે ભૂખ્યા બાળકો, તૈયાર થતી સુગધી ખીર બાળકો કડાણુ કરી ખીરની વાટ જોતા બેઠા [illegible]
કરીને કહ્યુ કે, ' હુ નાહી આવુ,
એમ કહી બ્રાહ્મણ નહાવા
કહેવાથી માણસો
ખીરના વાસણને ઉપા
રોળ કરવા લાગ્યા
દરવાજા પરનો સળિયો
પુને આવતો જોયો

એમ ક્રોધના આવેશમા એક તલવારને ઝાટકે બ્રાહ્મણને માર્યો, અને બ્રાહ્મણ તો ત્યા જ ખલાસ થઈ ગયો આ ધમાલ જોઈ બ્રાહ્મણની સગર્ભા પત્ની વચ્ચે આવી તેને પણ તલવારનો પ્રહાર કર્યો બાઈ મૃત્યુ પામી અને ગર્ભમાનુ બચ્ચુ પણ મરણ પામ્યુ ક્રોધના આવેશમા દઢપ્રહારી દરવાજા બહાર નીકળ્યો આગણામા ગાય ઊભી હતી ગાયને સમજાવી કે મારા માલિકનો આ દુશ્મન છે તે શિંગડા ઉગામી દઢપ્રહારીને મારવા ધસી દઢપ્રહારીએ તેને પણ તલવારથી મારી નાખી આમ ક્રોધના આવેશમા તેણે ચાર ચાર હત્યા કરી ક્રોધ આવે છે ત્યારે ભાનસાન રહેતુ નથી બુદ્ધિ બહેર મારી જાય છે ન કરવાના કામો થાય છે જ્ઞાનીઓએ કહ્યુ છે કે તુ ક્રોધ કર, પણ કોના ઉપર! ક્રોધ ઉપર ક્રોધ કર તુ ક્રોધને હઠાવ એને જીત

આ હત્યાકાડ જોઈને બધા બાળકો કરુણ આક્રદ કરવા લાગ્યા 'બા બા!!' કહીને રડારોળ કરી મૂકી ભોય પર પડી તરફડવા લાગ્યા વાતાવરણ કરુણતાથી ભરાઈ ગયુ રક્તના ખાબોચિયા, ચાર ચાર મૃત દેહ અને બાળકોનુ આક્રદ આ દૃશ્ય જોઈને પલ્લીપતિ દઢપ્રહારીના હાથમાથી તલવાર પડી ગઈ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો જીવ બળવા માડ્યો હાય, આ મે શુ કર્યું? મારાથી આ શુ થઈ ગયુ? મન તરફડવા લાગ્યુ મનમા દેહમા અજપો વ્યાપી રહ્યો બળુ બળુ થતા દેહે દઢપ્રહારી દોડ્યો દોડતા દોડતા ગામ બહાર એક વૃક્ષ નીચે તેણે એક મુનિને જોયા મુનિ પાસે ગયો આસુની ધારા વહાવતો એ એમના ચરણમા ઢળી પડ્યો કહેવા લાગ્યો 'પ્રભુ, મને બચાવો આ પાપીને ઉગારો મે પાપીએ મહા પાપ કર્યું છે ચાર ચાર હત્યા કરી છે પશ્ચાત્તાપથી બળી રહ્યો છુ મારા રોમેરોમમા આગ લાગી છે અનુતાપથી

સળગી રહ્યો છુ મને તારો કોઈ રસ્તો બતાવો નહિતર હુ આત્મહત્યા કરીશ મારાથી સહન નથી થતુ મને ચેન નથી ’ એમ કહી દૃઢપ્રહારી મુનિ મહારાજના ચરણોમા તરફડવા લાગ્યો

મહારાજે જોયુ કે પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એને બાળી રહ્યો છે એના પાપનો એને સાચો પશ્ચાત્તાપ થાય છે એને ઝાડ નીચે બેસાડી આશ્વાસન આપીને કહ્યુ ‘ તુ પચમહાવ્રતને ધારણ કર પ્રાયશ્ચિત્ત કર તારુ પાપ દૂર થશે ને કાળજે ટાઢક વળશે ’

હવે દૃઢપ્રહારીએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે મને મારી વાત—કરેલી જીવહત્યાની વાત—યાદ આવે ત્યા સુધી મારે આહાર ન કરવો આ પ્રતિજ્ઞા લઈને પાત્ર લઈ ગામમા ભિક્ષા માગવા જાય ગામના લોકો એને જુએ એટલે કહે કે, આ ખૂની આવ્યો ચારચાર જીવોનો હત્યારો આવ્યો કોઈ પથ્થર ફેકે, કોઈ લાકડી મારે, કોઈ ગદા મારે, કોઈ ગાળો દે, કોઈ તમાચો મારે આ બધુ ય સહન કરે એનામા સામો ઘા કરવાની તાકાત હતી પણ ઘા ન કરે ઘા સહી લે પારકા પર ઘા નથી કરતો, મન પર ઘા કરે છે, મનોમન કહે છે તુ એને જ લાયક છે ઠીક થયુ ભલે માર પડ્યો ભલે પથરા વાગ્યા આમ મનને મારી રહ્યો છે પોતાને ખૂબ ખૂબ દમી રહ્યો છે જે પોતાને દમે છે તે આ લોક પરલોકમા સુખી થાય છે આમ દમીદમીને એનુ મન યોગમા લાગ્યુ આત્મામા લાગ્યુ મન આત્મા સાથે અતરદશામા રમવા લાગ્યુ બહિર્ દશા ભુલાઈ ગઈ એ ઘા ખાય છે, પણ અદર મસ્ત છે આનદ થવા લાગ્યો આત્મપ્રતીતિનો આનદ થયો આનદનો યોગ લાગ્યો ને કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ છવાઈ ગયો

પ્રભુ મહાવીર

હિમાલયમાંથી વહી નીકળેલી ગંગા આસપાસના પ્રદેશો અને કિનારાઓને હરિયાળા અને લીલાં કરતી જેમ સાગરે પહોંચે છે, તેમ સંતો અને વિભૂતિઓ પણ માનવોનું અને પ્રાણીઓનું કલ્યાણ કરતા મોક્ષ પ્રતિ પ્રયાણ કરે છે

ભારતને આંગણે આવી જે અનેક વિભૂતિઓનો, સંત અસ્મિતાઓનો પ્રાદુર્ભાવ થયેલો છે તેમાં વિશ્વવન્દ્ય શ્રમણ ભગવાન મહાવીર છેલ્લા છે એમના જીવનપ્રસંગો નિહાળીશું, અને જીવન-સિદ્ધાંતોનું હાર્દ સમજવાનો પ્રયત્ન કરીશું તો આપણી પામરતામાં પણ પ્રભુતાના પરમ તેજ પ્રગટશે

ઈશુની પહેલાં ૫૮૯ વર્ષ મગધની ધરતી પર સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલારાણીને ત્યાં આ વિભૂતિનો જન્મ થયો તે પૂર્વે આ ધરતી પર હિંસા અને સુરાપાનનું સામ્રાજ્ય વ્યાપ્યું હતું જાતિવાદ યુદ્ધ ચડ્યો હતો ધર્મ એ ચાખે ચીમા પડ્યો હતો ચોતરફ અંધકાર જ અંધકાર હતો એ ટાણે એ અંધકારને ભેદનાર આ પરમ તેજનો પ્રાદુર્ભાવ થયો

ભગવાન મહાવીર એ જન્મ જન્મની સાધનાનું પરિણામ છે એમની સાધના એમના આ જન્મ પહેલાની છે તેથી જ

એ જ્યારે માતાના ગર્ભમા હતા ત્યારે એમને વિચાર આવ્યો કે, મારા અંગના હલનચલન અને વિકાસને લીધે માતાને વેદના થતી હશે

એટલે તેમણે અંગો સંકોચવા માડ્યા

આ બનાવથી માતા ત્રિશલાને ચિંતા થઈ કે મારા ઉદરનો ગર્ભ ગાયબ થઈ ગયો કે શુ ?

કશુ નક્કી થઈ શકયુ નહિ, એટલે માતાએ વિષાદ ભર્યા કરુણ સ્વરે વિલાપ આદર્યો

માતાનો આવો અપૂર્વ પ્રેમ જોઈ તેમણે પગનો અગૂઠો હલાવી પોતાના અસ્તિત્વનો ખ્યાલ આપ્યો, અને માતાજી રાજી રાજી થઈ ગયા માતાની આવી મમતા જોઈ એ મહાપુરુષે ગર્ભમા જ સકલ્પ કર્યો કે આ દુનિયા પર હુ અહિંસા અને ત્યાગનો માર્ગ પ્રવર્તાવવા આવ્યો હોવા છતા જ્યા સુધી મારા માતાપિતા આ દુનિયા પર જીવતા હશે ત્યા સુધી સંયમની દિશા નહિ લઉં

આ પ્રસગ માતાપિતા પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ અને વિનય સૂચવે છે

એમના આગમન સાથે જ એમના કુળમા બધી જ રીતે વૃદ્ધિ થવા લાગી ધનધાન્ય, ઈજ્જત, આબરૂ, સુખશાંતિ વધવા લાગ્યા એટલે સિદ્ધાર્થરાજા અને ત્રિશલારાણીએ પોતાના સ્વજનોને કહ્યુ "આ બાળકના આગમન સાથે અમારા ઘરમા લક્ષ્મી અને શાન્તિ પણ વધવા લાગી છે એટલે અમે આનુ નામ 'વર્ધમાન' રાખીશુ "

આ બાળક વર્ધમાનના જન્મની ખુશાલીમા રાજાએ બધા કેદીઓને મુક્ત કર્યા, પ્રજાજનોને ભોજન આપ્યા, ગરીબોને દાન દીધા

વર્ધમાન આઠ વર્ષના હતા ત્યારે તે પોતાના બાળ સખા સાથે રમવા ઉપવનમા ગયા તે વખતે ઇન્દ્રસભાનો એક દેવ એમની પરીક્ષા કરવા આવ્યો, અને રમતા બાળકોની વચ્ચે સર્પ થઈ પ્રગટ થયો બાળકો ચીસ નાખી નાસ વર્ધમાને કહ્યુ "જગ નહિ ડરે તે મરે આપણે એનુ કઈ બગાડયુ નથી તો એ આપણને શા માટે કરડે?" એમ કહી પૂછડીથી પકડી સર્પને દૂર ફગાવ્યો

વર્ધમાનનો આ અભય જોઈ ઇન્દ્રસભાનો આ દેવ ચકિત થઈ ગયો ફરી એક વધુ કસોટી કરવા એ બાળક બની આ બાળકો સાથે રમવા લાગ્યો એનો દાવ આવતા એ હાર્યો અને વર્ધમાન જિત્યા એટલે રમતના દાવ પ્રમાણે એણે વર્ધમાનને ખભે બેસાડ્યા અને પછી તો દેવ તાડની જેમ વધવા જ લાગ્યો વર્ધમાનને થયુ આ કોઈ ડરાવવા આવ્યો લાગે છે

વર્ધમાને મૂઠી વાળીને એના માથે એવો તો પ્રહાર કર્યો કે એ બેવડ વળી ગયો

આથી એણે નમન કરી કહ્યુ "વર્ધમાન, તમે મહાન છો, મહાવીર છો હુ 'દેવ' તમારા ચરણોમા નમન કરુ છુ"

ત્યારથી વર્ધમાન 'મહાવીર' કહેવાયા

એ યૌવનમા આવ્યા માતાપિતાના આગ્રહથી એમના લગ્ન યશોદા સાથે થયા એમની પુત્રીનુ નામ પ્રિયદર્શના*

હતુ એ સમાન્મા હતા પણ જલકમળની જેમ જળમા રહેવા છતા અદ્ધર અને અલિપ્ત હતા

ભગવાન મહાવીર અઠ્ઠાવીશ વર્ષના થયા ત્યારે મા-બાપ દેવલોક પામ્યા એટલે પોતે કરેલી પ્રતિજ્ઞા મુજબ ત્યાગના માર્ગે જવા માટે તેઓ મુક્ત થયા

આ માટેની તેમણે તૈયારી કરી એટલે મોટા ભાઈ નદીવર્ધને કહ્યુ "કયા ચાલ્યા?"

ત્યાર વર્ધમાને કહ્યુ "ભાઈ, હુ સસારનો જીવ નથી હુ ભોગ માટે નહિ, ત્યાગ માટે આવ્યો છુ મને મારો પથ બોલાવી રહ્યો છે જન્મ, જરા અને મૃત્યુથી રિબાતા પ્રાણીઓની ચીસો મને સભળાય છે મને જવા દો, મુક્તિને માર્ગે જવા દો '

ત્યારે નદીવર્ધને દુખ સાથે કહ્યુ ' પિતા જાય, માતા જાય અને નાનો ભાઈ પણ જાય ત્યારે મારા હૃદયને શુ થાય તેની કલ્પના તો કરો તમે સસારી જીવ ભલે ન હો, અમે તો સસારી જીવ છીએ ને? સૌની ઉપર દયા કરનાર તમે તમારા મોટા ભાઈ પર દયા નહિ કરો? મારી ખાતર બે વર્ષ અહીં વધુ રહો "

મહાવીરનો આત્મા સ્નેહથી નીતરતો હતો તેઓ મોટા ભાઈના સ્નેહને અવગણી ન શકયા અને બે વર્ષ સસારમા રહ્યા—પણ સાધુની જેમ ત્રીસમે વર્ષે એમણે સસાર છોડી સયમ લીધો અને આત્મસશોધનની સાધનામા લાગ્યા

—સાડાબાર વર્ષ લગી એમણે અપ્રમત્ત રહી સાધના કરી આ સાધનાકાળ ઘણો જ કપરો હતો

આ સાધના દરમ્યાન તેઓ એકવાર ઝાડ નીચે ઊભા હતા ત્યા એક ગોવાળ આવ્યો અને "આ મારા બળદને સાચવજો" એમ કહી તે ચાલ્યો ગયો

ભગવાન મહાવીર તો ધ્યાનમા હતા એટલે ગોવાળના ગયા પછી બળદ ભટકતા ચાલ્યા ગયા પેલા ગોવાળે પાછા આવીને જોયુ તો બળદ નહોતા તેણે મહાવીરને તે વિશે પૂછ્યુ, પણ તેઓ તો ધ્યાનમા હતા, મૌનમા હતા એટલે ગોવાળ બળદ શોધવા ચાલ્યો પણ બળદ ક્યાય ન મળ્યા ત્યારે એ પાછો આવ્યો અને જોયુ તો બળદ મહાવીર ભગવાન આગળ આવી ઊભા હતા

ગોવાળને ખૂબ ગુસ્સો ચઢ્યો એને થયુ કે આ માણસે જ બળદ સતાડ્યા હતા એટલે તે ગાળો દેવા માડ્યો પણ ભગવાન તો ધ્યાનમા હતા એટલે એની સામુ પણ ન જુએ

આથી ગોવાળે શૂળ અને ખીલી લાવી મહાવીરના બન્ને કાનોમા ખોસી દીધા

ધડધડાટ લોહી વહી રહ્યુ વેદના અસહ્ય હતી, છતા મહાવીર ધ્યાનમા મસ્ત જ રહ્યા વેદનાનો ઊંહકાર પણ ન કર્યો, કારણ કે તે ધ્યાનની સમાધિ હતી

બીજો પ્રસગ એવો છે કે એક વખતે ઇન્દ્રે મહાવીર પ્રભુને વિનતિ કરી "ભગવાન, આ બાર વર્ષ આપને બહુ જ કષ્ટ પડવાનુ છે, એટલે આપ મને અનુજ્ઞા આપો તો આ બાર વર્ષ આપનો ચોકીદાર બની રહુ"

આપણા જેવા સામાન્ય માણસો તો આવો ચોકીદાર મળતો હોય તો હરખાઇ જાય જ્યારે ભગવાને કહ્યુ,

"ઈન્દ્ર, મોક્ષનો માર્ગ તો કંટકવાળો જ હોય એ માર્ગે જનારાથી ચોકીદાર ન રખાય ચોકીદારથી બીજું બધું મળે, પણ મોક્ષ ન મળે "

આ હતું ભગવાન મહાવીરનું મહાવીરત્વ

ત્રીજો પ્રસંગ એવો છે કે એક દિવસ ઉનાળાના બળબળતા બપોરે વનવગડાના માર્ગે તેઓ જતા હતા ત્યાં એક ગોવાળે રોકયા અને કહ્યું, "આ રસ્તે ન જશો કારણ કે આ રસ્તો બહુ ભયંકર છે આગળ જતાં એક ચંડકૌશિક નામનો સર્પ આવે છે એની નજર તમારા પર પડતાં જ તમારો દેહ બળીને ખાક થઈ જશે એટલે આ રસ્તે જવાનું માંડી વાળો "

ફૂલનો માર્ગ તો સૌ સ્વીકારે પણ આ તો મહાવીર! કાંટા પર ચાલે, ઝેરને પચાવે છતાં એમની પ્રસન્નતા ન જાય એ તો ચાલ્યા ઉજ્જડ માર્ગે માર્ગમાં એક રાફડો આવ્યો અને એ ત્યાં થંભ્યા

માનવગંધ આવતાં ચંડકૌશિક રાફડામાંથી બહાર આવ્યો એની દૃષ્ટિ ઝેરી હતી નજર પડે ત્યાં માનવ હોય કે વૃક્ષ, પણ તે બળીને ભસ્મ થઈ જાય

પોતાના રાફડા પાસે જ આસન જમાવનાર મહાવીરની હિંમત સામે એને ખૂબ ગુસ્સો આવ્યો અને એ ગુસ્સો ઝેરી આંખ વાટે ઉલેચાઈ રહ્યો

સાગરના પાણીમાં સળગતો ફટાકડો નાખીએ તો સાગરને કશું ય ન થાય પરંતુ ફટાકડો જ બુઝાઈ જાય તેવું બન્યું

મહાવીર તો પ્રેમના સાગર હતા ચડકૌશિકના ક્રોધાગ્નિનુ ઝેર એમને કશુ કરી શક્યુ નહિ મોટા મોટા ડખા કાઢ્યા તો ય કશુ ન વળ્યુ એટલે તે ખૂબ ખિજાયો અને દોડીને મહાવીર ભગવાનને જોરથી દશ માર્યો

દશ મારતી વખતે એને એમ હતુ કે દશ લાગતા જ ભગવાન મૂર્છા ખાઈને એના પર ઢળી પડશે અને એ ઢળી પડે ત્યારે પોતે ચગદાઈ ન જાય એટલા માટે એ દશ મારીને દૂર હટ્યો

પરતુ દશ માર્યો ત્યા તો ભગવાનના શરીરમાથી દૂધ ની સેર છૂટી જીવમાત્ર પરત્વેના પરમ પ્રેમનુ આ જાજ્વલ્ય માન ઉદાહરણ હતુ

આજના વિજ્ઞાનના જમાનામા ઘણાને આ વાત જુઠ્ઠી હોય તેવુ લાગે છે હુ ભાવનગરમા હતો ત્યારે ડૉ૦ હેમત કુમારે આવી શકા ઉઠાવેલી એમણે કહ્યુ હતુ "મહારાજ, આ વાત કલ્પનાભરી નથી લાગતી ? મે અમેરિકા, ઇંગ્લડ વગેરે કેટલાય સ્થળોએ અનેક જાતના આપરેશન કર્યા છે, અને જોયા છે પરતુ મે ક્યાય માનવશરીરમાથી દૂધ નીકળતુ જોયુ નથી "

ત્યારે મે કહ્યુ "ભાઈ, તમે અનેક ઑપરેશન કરવા છતા લોહીને બદલે દૂધ નીકળતુ નથી જોયુ, જ્યારે મે તો વિનાઓપરેશને જ લોહીને બદલે દૂધ નીકળતુ જોયુ છે સ્રીને જ્યારે માતૃત્વ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે એના સ્તન દૂધથી લચી પડે છે કે નહિ ? કહો, આ વખતે લોહીને બદલે દૂધ ક્યાથી આવતુ હશે ?"

ત્યારે ડાકટર કહે, "તે વખતે લોહીનુ ગ્રીકાઇનિ થઈ જાય છે"

મે પૂછ્યુ, "કેમ થઈ જાય છે?"

તો કહે, "એ વખતે માતામા વાત્સલ્ય પ્રગટે છે બાળક પ્રતિ પ્રેમ જાગે છે"

ત્યારે મે કહ્યુ હતુ "એક બાળક પ્રત્યે જાગેલા વાત્સલ્યને લીધે જો સ્તનમા દૂધ છલકાઈ જતુ હોય તો પછી પ્રાણીમાત્ર પરત્વે જેના અ તરમા અસીમ પ્રેમ છલકાતો હોય એના અ ગેઅ ગમા દૂધ વહે તો તમને નવાઇ લાગે?"

ડાકટરે હસીને કબૂલ કર્યુ "આપની વાત તદ્દન સાચી છે"

દ શ દેનાર પ્રત્યે પણ દયા દાખવીને એનુ દ ગીલુ મો દૂધથી ભરી દેનાર મહાપુરુષે સર્પને કરુણામય રીતે કહ્યુ "બુઝ–બુઝ–જરાક બોધ પામ તું આજ સુધી બહુ સળગ્યો, હવે તો જરા શાત થા તારો ક્રોધ તને જ સળગાવે છે તે તારા ક્રોધાગ્નિથી જગતને નહિ, તારા અ તરને ઉજ્જડ કર્યું છે હવે તો શાતિના વારિથી તેને હર્યુ ભર્યુ બનવા દે"

સર્પની આખોનો અગ્નિ ભગવાનને ન બાળી શકયો, જ્યારે એમની કરુણામયી વાણીએ તો સર્પના અ તરને ઠારી દીધુ અને સર્પ ભગવાન મહાવીરને નમી પડ્યો એણે દ શમાથી ઝેર કાઢી નાખ્યુ

પછી પોતે વિચારવા લાગ્યો મારુ મો હવે દુનિયાને દેખાડવા લાયક રહ્યુ નથી તેથી હવે હુ રાફડામા જ રહીશ બહાર નીકળીશ જ નહિ અને ત્યા ને ત્યા રહીને જ મારા પોતાના પાપોનુ બને એટલુ વધુ ને વધુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરીશ

બસ, ત્યારથી ચંડકૌશિકે રાફડામાં જ રહેવા માંડ્યું તે આહાર-ભ્રમણ માટે પણ બહાર ન નીકળ્યો. આ વાત જાણીને ગોવાળિયાઓએ રાફડામાં દૂધ-ઘી રેડવા માંડ્યું, નાગપૂજા આદરી

સાપનું હલનચલન બંધ થયું એટલે રાફડામાં કીડીઓ જામી. એ કીડીઓ ચંડકૌશિકના શરીરને કોરી ખાવા માંડી, છતાં એણે ઉંહકાર ન કર્યો પોતે કરેલા પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત આ રીતે જ ભોગવી શકાશે એ ભાવનાને લીધે, એ પોતાની સાધનામાં અડોલ રહ્યો. એના મનમાં એક જ વાત હતી બીજાને દુઃખ આપવાનું કરેલું પાપ દુઃખ સહીશ તો જ ધોવાશે

બસ આ ભાવનાને જીવનધ્યેય બનાવીને એણે દુઃખ સહેવા માંડ્યું પછી તો કીડીઓ એના દેહમાંથી આરપાર નીકળવા માંડી

અને એક દિવસ સર્પનું મૃત્યુ થયું એ સ્વર્ગે ગયો

જીવ અને જગતના કલ્યાણ માટે જીવનારની વિભૂતિઓ આવી હોય છે! એની નિર્ભયતા અને કરુણાએ દુનિયાના દુઃખને પણ વિદાર્યાં અને પાપીના પાપને પણ નિવાર્યાં સંસારને શાંતિ અર્પી, અને પાપીને મોક્ષ મળ્યો

ભગવાન મહાવીરની સાધના સહજે આગળ ધપતી હતી એ સાધનાની અડગતાની પ્રશંસા એકવાર ઇન્દ્રે પોતાની સભામાં કરી એટલે સંગમ નામના એક દેવતાને ભગવાન મહાવીરની પરીક્ષા કરવાનું મન થયું એના મનમાં એક વાતની ગાંઠ હતી કે માનવી એટલે નિર્બળતાનો અવતાર! તો પછી મહાવીરની સાધના અણનમ શેની હોય?

એણે મોહક સુંદરીનુ રૂપ ધર્યું અને ધ્યાનસ્થ મહા વીરના ચિત્તને ચળાવવાનો યત્ન કરી જોયો, પણ તે નિષ્ફળ ગયો

પછી એણે અનેકવિધ ઉપદ્રવો શરૂ કર્યા અને છ મહિના સુધી અનેક પ્રકારની પીડાઓ આપી તો ય ભગવાન મહાવીર તો અડગ રહ્યા

—એટલુ જ નહિ પરતુ આ પ્રક્રિયામા એ દેવતાની અધમતા ઓગળી ગઈ ગર્વ ઓગળી ગયો અને તે પ્રભુને ચરણે પડ્યો

ત્યારે ભગવાન મહાવીરની આખમાથી વેદનાના આસુ સરી પડ્યા એ આસુ એમના દુ ખના હતા ?

ના, એમની વેદના તો એ હતી કે એમના સમાગમમા આવવા છતા, સગમ નામના દેવતાએ છ–છ મહિના સુધી પાપના જ ધધા કર્યા ! આવા પાપ કરીને એને દેવગતિ માથી નીચ ગતિમા જવુ પડશે એ ખ્યાલે ભગવાન મહા વીરના હૃદયમા કરુણા ઉપજી કરુણાને લીધે એમની આખમા આસુ આવ્યા

આ રીતે સાધના દ્વારા કરુણાનો છ ટકાવ કરતા ભગવાન મહાવીરે સાડાબાર વર્ષ સુધી અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો સહન કર્યા અને અતે સાધના અને આરાધનાથી સાડાબાર વર્ષને અન્તે એમના કર્મો નાશ પામ્યા અને તેઓ કેવળ જ્ઞાન પામ્યા

એ જ્ઞાનભાનુએ એમના અતરને જ નહિ, સારી ય આલમના અતરને અજવાળ્યુ છે

એના પ્રકાશકિરણો આજે પણ અનેક આગમોના રૂપમા માનવહૈયાના અધાગ ખૂણાઓને અજવાળી રહ્યા છે

બોતેર વર્ષનુ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ભગવાન મહાવીર પાવાપુરીમા નિર્વાણ પામ્યા

એ ગયા પણ એમણે દીધેલા જ્ઞાનનુ અમૃત આજે પણ માનવજાતને દિવ્યતા આપી રહ્યુ છે

તેઓ કહી ગયા છે કે, "આચારમા અહિંસા લાવો, વિચારમા અનેકાત"

એમની આ વાત પ્રજા જીવનમા ઉતારશે તો જ યુદ્ધો અટકશે અને શાતિ પ્રસરશે

એમનો આ પ્રકાશ આપણા અતરમા પ્રસરો એ જ પ્રાર્થના *

* ચોપાટીના સાગરકિનારે તા ૬-૪-૬૩ની સાંજે વિશાળ માનવસાગર સમક્ષ વહેલ પ્રભુની જીવનઝરમરની સ્મૃતિનોધ

સિદ્ધાંતો ભૂલીને માત્ર પૂજા જ કરતા રહીશું ?

આપણે એ જાણવું જોઈએ કે ભગવાન મહાવીર કોણ હતા, એમનો જન્મ કયા સંજોગોમાં થયો હતો, અને પ્રાણી માત્રને તેથી શો લાભ થયો ?

કોઈ પણ માણસ જો મહત્તાવાળો નથી હોતો તો તેના દીકરાઓ પણ તેને યાદ કરતા નથી, તો જગત તો યાદ કરે જ કેમ ?

રાજાઓ જ્યારે સત્તા અને લડાઈમાં પડ્યા હતા, વૈશ્યો જ્યારે શોષણ અને ભોગમાં પડ્યા હતા, બ્રાહ્મણો જ્યારે જાતિવાદ અને યજ્ઞમાં પડ્યા હતા અને શૂદ્રો જ્યારે ફૂટબૉલની જેમ ઠોકર ખાઈ રહ્યા હતા, જ્યારે માનવજાત દુઃખી હતી, તેમને કોઈ આશ્વાસનની, સહૃદયતાથી તેમનો હાથ પકડે તેવા માનવીની જરૂર હતી–તેવા સમયે, અંધારામાં જેમ સૂર્ય પ્રકાશે તેમ, ભગવાન મહાવીરનો જન્મ એક રાજકુળમાં થયો આવા રાજકુળમાં જન્મવા છતાં, ગરીબોના અને વ્યથિત આત્માઓના દુઃખદર્દો તેમનાથી અજાણ્યા ન હતા

૩૦ વર્ષની ભરયુવાન વયે ભગવાન મહાવીરે સંસારનો ત્યાગ કર્યો મહત્તાને પામવાને માટે કોઈક જાતની સાધના

અને સંશોધન જરૂરી છે ભગવાન મહાવીરે સાડાબાર વર્ષ સુધી એકાગ્ર બનીને એવી સાધના કરી કે જેમાં ખાવા પીવાનું, પહેરવા ઓઢવાનું ભુલાઈ ગયું હતું સંપૂર્ણ મૌનવાળી એ ઉગ્ર સાધના હતી

એ સાધના અને આત્મસંશોધનમાંથી ભગવાન મહાવીરને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તે સમયે બ્રાહ્મણો એમ કહેતા કે અમે શ્રેષ્ઠ છીએ અને બીજા બધા અમારા અંગઉપાંગ છે, ત્યારે ભગવાને જણાવ્યું કે, "તમારામાં જે આત્મા છે તેવો જ આત્મા એક શૂદ્રમાં છે, કીડી–મંકોડીમાં છે, સર્વ જીવમાં છે, તમને જેમ સુખ પ્રિય અને દુઃખ અપ્રિય છે, તેમ તેમને પણ સુખ પ્રિય અને દુઃખ અપ્રિય છે કીડીને પણ તડકો ગમતો નથી નાનામાં નાનું જંતુ પણ જીવવાને ચાહે છે" ભગવાન મહાવીરનો આ પહેલો વિચાર હતો

તમે બીજાને સુખ આપશો તો તે ફરીને અંતે તમારી પાસે જ આવશે, અને તમે જો બીજાને દુઃખ આપશો તો તે પણ ફરીને અંતે તમારી પાસે જ આવશે દુનિયા ગોળ છે–સુખ યા દુઃખરૂપી તમે છોડેલું બાણ, અંતે દુનિયાનું ગોળ ચક્કર લગાવીને છેવટે તમારી તરફ જ પાછું ફરશે એ ભૂલવું ન ઘટે કાનમાં ખીલા મારવા આવેલા માનવીને માટે પણ ભગવાન મહાવીરે પ્રેમની લાગણી બતાવી હતી. ગાંધીજીને ગોડસેએ ગોળી મારી ત્યારે ગાંધીજી પણ મોઢામાંથી કટુ વચન ન બોલતા 'હે રામ' બોલેલા

જેના મોઢામાંથી ગાળ નીકળે છે એ મહાવીરનો શિષ્ય બનવાને લાયક નથી ભગવાન મહાવીરના ઉપદેશની અસર આજે પણ જગત ઉપર છે ગાંધીજીએ પણ એ જ વાત નથી

કહી કે હરિજન પણ એક માનવી છે જો તમે તેને તગ છોડશો તો દુશ્મન બનીને એ એક દિવસ તમારું ગળુ કાપશે

શ્રી કેનેડી Flower of humanity—માનવતાનુ પુષ્પ હતા તેમણે કહેલુ "કાળી પ્રજા હોય કે ધોળી પ્રજા, એ તો ચામડીનો ભેદ છે બાકી બધાની અદર એકસરખો આત્મા બેઠો છે"

આજનો જમાનો જરાક કોઇને ઊંચો જુએ તો તેને પાડી દે છે, અને પછી ગ્વાસ ભરીને પાણી પાય છે પહેલા મારે છે, પછી એના પૂતળા બનાવીને એની પૂજા કરે છે

એક વાર એક ભાઈ દિલ્હી ગયા એ એક મિત્રની સાથે સમાધિઘાટ પર ગયા ત્યા એ મિત્રની નાની છોકરીએ જણાવ્યુ કે આ સમાધિ નીચે શુ દાટયુ છે તે તમે જાણો છો? ત્રણ વસ્તુ સત્ય, સાદાઈ અને અહિંસા તેના પર આપણે બાપુજીની સમાધિ બનાવી છે અહીં આવી લોકો પગે પડીને કહે છે "બાપુ, તમને અમે પૂજશું, પણ મહેરબાની કરીને આ ત્રણમાથી કોઇને બહાર નીકળવા દેશો નહિ" આમ આજે સિદ્ધાતોને ભૂલીને મહાપુરુષોને આગળ કરવામા આવે છે, અપરિગ્રહને બદલે આજે વધારેમા વધારે પરિગ્રહ ભેગો કરવામા આવે છે અહિંસક દેશમા આજે વધારેમા વધારે હિંસા થવા લાગી છે આપણે મહાપુરુષોના વિચારોને ભૂલી જઇએ છીએ ઠેકઠેકાણે મદિરો મળશે, પૂજા વધતી જાય છે, પણ વિચારો ભુલાતા જાય છે

ભગવાન મહાવીર માનવ હતા આત્મા હતા તેમાથી એ પરમાત્મા બન્યા કકર પણ એમ ઘસાઈ ઘસાઈને છેવટ

ગોળ બને, તો શકર બને છે સાધના કરતા ક ના માનવ કેટલો ઊંચો જઈ શકે છે તેનુ જીવત દષ્ટાન્ત ભગવાન મહાવીર છે

અહિંસા પછી, જગતકર્તા વિષે પ્રભુએ કહ્યુ 'આ દુનિયા માણુને જ બનાવી છે માનવી જો સારા બને તો દુનિયા સ્વર્ગ જેવી બને, અને માનવી ખરાબ બને તો દુનિયા નરક બને આજની લોકશાહીમા જેમ દરેક માનવી પ્રયત્ન કરીને, લાયકાત હોય તો વડા પ્રધાન બની શકે છે, તેમ અધ્યાત્મ ક્ષેત્રની અંદર, દરેક આ માને આગળ વધવાનો સરખો જ હક્ક છે તમે પણ ધારો તો મહાવીર બની શકો છો દરેક આત્માની અંદર એ ભગવાન બેઠેલો જ છે, એ અંદર રહેલા ભગવાનને શોધવાનુ કામ મનુષ્ય કરી શકે છે '

'ઊભો થઈ જા, પ્રમાદ છોડ અને આત્માની શોધ કર,' આ તેમનો બીજો વિચાર કર્મવાદ ઉપર જ જગત ઊભેલુ છે માણસ જે બનવા ચાહે તે બની શકે છે

ત્રીજો વિચાર તે અનેકાંતવાદ—ભગવાન મહાવીરની એ સુન્દરમા સુંદર શોધ દરેક વસ્તુને જુદી જુદી દૃષ્ટિથી જુઓ એને અનેક પાસા હોય છે તેનો એક પ્રત્યક્ષ દાખલો લઈએ પહેલા માળે ચડીને આપણે જોઈએ તો બગલા ને માળનો અમુક જ દેખાય બીજા માળ પરથી, બગલાની પાછળ શુ છે તે પણ દેખાય. ત્રીજા માળ પરથી, દૂરની નદીના પ્રવાહો પણ દેખાય ચોથા માળ પરથી આખુ શહેર દેખાય, પણ અસ્પષ્ટ આમ જેમ ઉપર જાઓ, તેમ દર્શન બદલાતુ, છે પણ દરેક દૃશ્ય સત્ય છે આનુ નામ અનેકા

આપણે એકબીજાને વખોડીએ તે નહિ ચાલે દરેકમા વખાણવા જેવુ પણ કઈક હોય છે જ આપણે એ જોતા શીખવાનુ છે

કોઈ ઘઉં વીણતુ હોય અને તેને આપણે પૂછીએ તો કહે 'ઘઉં વીણીએ છીએ' પણ ના, તેઓ ઘઉં નહિ પણ કાકરા વીણતા હોય છે આ સાપેક્ષ ભાષા આપણે સમજી લેવી ઘટે તમે ટ્રેઇનમા બેઠા હો અને કહો કે ચર્ચગેટ આવ્યુ—પણ ચર્ચગેટ આવતુ નથી, માણસો ચર્ચગેટ આવે છે તમે કહો છો 'આ રોડ નરીમાન પૉઇન્ટ જાય છે' રોડ નરીમાન પૉઇન્ટ નથી જતો, પણ તે રોડ પરના માણસો નરીમાન પૉઇન્ટ તરફ જાય છે આપણે એકબીજાની આ સાપેક્ષ ભાષા જેમ સમજીએ છીએ તેમ, દરેક પ્રસ ગે સમજવા પ્રયત્ન કરીએ તો દુનિયામાથી ઘણા ઝઘડા ઓછા થઈ જાય જેવી દૃષ્ટિ હોય, તેવી ભાષા બને છે પૂછવામા આ વ્યુ 'પાણીનો ગ્લાસ કેવો છે?' તો એક કહે કે ગ્લાસ અરધો ખાલી છે, બીજો કહે કે અરધો ભરેલો છે ખાલી મગજ વાળાને એ ગ્લાસ અરધો ખાલી લાગે છે, ભરેલા મગજ વાળાને એ ગ્લાસ અરધો ભરેલો લાગે છે

જે તમે કહેવા માગો છો, તે જ ઘણીવાર સામો માણસ પણ કહેવા માગતો હોય છે માટે સામાનુ સાભળો આવી સમજણમાથી પ્રેમ પેદા થાય છે પણ આજે સૌ વાદ પર ઊભેલા છે સમાજવાદ, સામ્યવાદ, મૂડીવાદ, સત્તાવાદ—આમ બધા અ લગ થઈ રહ્યા છે, બીજાને સમજવા માગતા નથી પણ આ બધુ તમારો તકવાદ અને બકવાદ છે માનવ જો અન્ય માનવીના ભાવો અને ધર્મો ન સમજી શકે, તો બીજુ બધુ નકામુ છે

સામાને સમજવાની કોશિશ આજના આપણા માધાતાઓ કરે તો તગ વાતાવરણ ઘણુ ઓછુ થઇ જાય એટલે આજે દુનિયાને આવા અનેકાતવાદની બહુ જરૂર છે આ ની સમજણ આવશે તો જ યુદ્ધ અટકશે, શાતિ સ્થપાશે

એક વાર બાપ-દીકરો લડી પડ્યા દીકરો કહે 'હુ આજે તમારી સાથે નહિ જમુ ' એટલે પછી બાપ પાટલો ને થાળી લઇને તેની પાસે ગયો કહ્યુ 'તુ મારી સાથે નહિ જમે તો કઈ નહિ, હુ તારી સાથે જમીશ'-અને ઝઘડો શમી ગયો જગતના વ્યવહારમા આપણે આ લાવવાનુ છે

આજે લોકો બીજાને મારવા શસ્ત્રો ભેગા કરી રાખે છે, પણ એ સમજતા નથી કે હુ બીજાને મારવા શસ્ત્રો ભેગા કરીશ તો બીજો પણ મને મારવા શસ્ત્રો ભેગા કરશે એટલે, બેઉ શસ્ત્રોનો ત્યાગ કરે તો ?

ન્યૂયૉર્કમા એક વાર ત્રણ મિત્રો રાત્રે સિનેમા જોઇને આ યા ઉપર જવુ હતુ લીફ્ટ બગડેલી હતી ૬૦મે માળે રહેતા હતા, એટલે રસ્તો કાઢયો નક્કી કર્યું કે વાર્તા કરતા કરતા ચઢીએ પહેલા મિત્રે એક વાર્તા કહી, ૩૦ માળ ગયા બીજા મિત્રે વાર્તા કહી અને ૬૦મે માળે આ યા ત્રીજા મિત્રે પોતાની વાર્તા એક જ વાકયમા કહી દીધી કે આપણે ઉપર તો આવ્યા પણ બ્લૉકની ચાવી જ નીચે કારમા રહી ગઈ છે! આમ આજે બૉમ્બ અને ઍટમની શોધમા માનવી ૬૦ માળ ચઢી ગયો છે હવે તેને લાગ્યુ, કે અહિંસારૂપી ચાવી તો હુ નીચે ભૂલી ગયો છુ આ ચાવી મેળવવા માટે દુનિયાની નજર આજે ભારત તરફ મડાઈ રહી છે સૌ ભારત તરફ આવી રહ્યા છે એ લોકો અહીં આવી પહોંચે

તે પહેલા, અહિંસારૂપી આપણી ચાવી ભારતનાથી ગુમ ન થાય તો સારુ ! જગતની નજર આજે જ્યારે ભારતના ઉચ્ચ સિદ્ધાતે ભણી વળી રહી છે, ત્યારે ભારત પોતે આજે ભૌતિક વિલાસની પાછળ જઇ રહ્યુ છે કૉન્ગ્રેસના અધિવેશન ભરાય છે અને માસાહારના રસોડા થવા લાગ્યા છે જરાક તો વિચાર કરો કે ભારત જેવા દેશમા આ શોભે ? ગાધીજીની કૉન્ગ્રેસ માટે આ કલક નથી ?

આપણે ભૌતિક રીતે વિચારીએ તો એમા કઇ નથી, અને આધ્યાત્મિક રીતે વિચારીએ તો એમા ઘણુ બધુ છે આજે તમારામા કળા, વિજ્ઞાન સાયન્સ બધુ જ હશે, પણ જો માનવતા નહિ હોય, તો એ રેતી પર ઊભેલા મહેલ જેવુ બની રહેશે એ યાદ રાખજો

આજે મહાવીર જયતીનો મ ગળ દિન છે તે દિવસે આપણે પ્રતિજ્ઞા કરીએ કે મારે હવે માનવ બનવુ છે, તેના ગુણો ગાવા છે બાહ્ય નહિ, આન્તરસમૃદ્ધિથી સમૃદ્ધ થવુ છે

એક સુતારે લાકડાનો સિંહ બનાવ્યો પેન્ટરે રગ પૂર્યો વૈજ્ઞાનિક તેને જીવતો કરવા ગયો ત્યા ફિલોસોફરે કહ્યુ 'ઊભા રહો તમારી આ કળા કેવી રીતે કામ કરે છે તે જોવા માટે તો કો'ક જીવતો રહેવો જોઇએ ને ! માટે મને ઝાડ પર ચડી જવા દો ' તે ઉપર ચડી ગયો પછી તે જીવતા બનેલા સિંહે, પેલા ત્રણેને મારી નાખ્યા ફિલોસોફર પાસે તો અમી હતુ, તેણે તે છાટીને ત્રણેને ફરી જીવતા કર્યા

આજે માનવીએ વિજ્ઞાનનુ સર્જન કર્યુ છે, આ સર્જન જ આજે જાણે માનવીનુ ભક્ષણ કરવા તૈયાર થયુ છે આપણે આ ન ભૂલીએ એ જરૂરી છે

માનવીએ નવી સર્જન કરેલી શક્તિ માનવીના જ વિસર્જનના કાર્યમાં ન લાગી જાય તે જોવાનું છે! પોતે તૈયાર કરેલો ચિંહ, પોતાને જ ખાઈ ન બેસે એનું ધ્યાન રાખવાનું છે

ભગવાન મહાવીરના આ વિચારો માત્ર જૈનો કે હિંદુસ્તાનને જ ઉપયોગી છે એમ ન માનશો, આરાયે વિશ્વને તેની જરૂર છે એ વિચારોને પ્રથમ તો જૈનોએ આચારમાં મૂકીને દાખલો બેસાડવો પડશે દુનિયામાં એકલા શબ્દો કામ નથી લાગતા એ શબ્દોની પાછળ અર્પણની, આચારની ભાવના જોઈએ, તો જ તે અસરકારક નીવડે છે

આજે દુનિયામાં દરેક માણસ એમ વિચારતો થયો છે કે જગતનું ગમે તે થાય, મારું કલ્યાણ થાય તો બસ પણ એ માણસ એમ નથી વિચારતો કે દુનિયા જ જો નહિ હોય તો એનું અસ્તિત્વ કઈ રીતે રહેશે ?

મહાપુરુષોના આવા વિચારો અને એમણે આપેલી પ્રેરણા આપણને કામ લાગે છે, એટલે ભગવાન મહાવીરની જયંતી પણ, આતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર ઉજવાય તેમ થવું જોઈએ તેમના વિચારો આરીયે દુનિયાને, આજના કટોકટીના કાળમાં ખપ લાગે તેવા છે એ સાભળીને માણસને જો ધ્યાનમાં આવશે કે પોતે ખોટે રસ્તે છે, તો તેમાથી પાછા વળત એને વાર નહિ લાગે આ મહત્ત્વની વાતો પર આપણે સૌ વિચાર કરીએ અપરિગ્રહ—અહિંસા-અનેકાંતવા૦ વગેરે ભગવાન મહાવીરના સિદ્ધાંતોને આચરણમાં મૂકવા આપણે કોશિશ કરીએ

પૈસો હોય તો તે પણ યોગ્ય માર્ગે વાપરતા શી[illegible] જીવનની [illegible] ગ કરતા શીખો નક્કી કરો કે

કપડા નહિ ખરીદુ, રેશમ કે મોતી નહિ પહેરુ, કોડલીવરના બાટલા નહિ વાપરુ અને જીવનને સાદુ બનાવીશ અને પછી, સાદાઈથી બચાવેલા એ પૈસા, તમારા બધુ માટે વાપરતા શીખો

નદીને કિનારે બેસીને એક કાકરો પાણીમા નાખો છો તો તેનુ કુડાળુ થતા થતા ઠેઠ સામા કાઠે પહોચે છે આજે આપણે સૌ, ચોપાટીના આ સાગરકિનારે બેસી જે સંકલ્પ કરીશુ તેના તરગો દુનિયાના સામા કિનારા સુધી પહોચી જશે, માટે આપણે આપણા જ જીવનથી સારી વસ્તુઓની શરૂઆત કરીએ ધીમે ધીમે તેનો પડઘો સારા યે વિશ્વમા પડી શકશે

ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણને ૨૫૦૦ વર્ષ થવાને હવે માત્ર દશ વર્ષ જ બાકી રહ્યા છે દુનિયાભરમા એ દિન ઊજવાય તે માટે આપણે સૌ તન, મન ધનથી પ્રયત્ન કરીએ, આપણે માનવજાતને ઊચી લાવવા કઈક બલિદાન આપીએ, ભગવાન મહાવીરના વિચારો મુજબ, આપણા જીવનને ઘડવા કોશિશ કરીએ, તેમ જ આવા શુભ વિચારો અને કર્તવ્યથી, આપણુ અને અન્ય સૌનુ જીવન દિવ્ય બનાવીએ

(૨૪-૪-'૬૪ ની સાજે મુબઈ નગરીના લાખ લાખ ભક્તિભર્યા નરનારીઓએ પ્રભુ મહાવીરનુ જ મકલ્યાણ સાગર કિનારે ઉજવ્યુ, તે સમયે આપેલ પ્રવચનની દૂકી સ્મૃતિ નોધ)

આજના યુગમાં માનવીનું સ્થાન

આજના આપણા પ્રવચનનો વિષય છે 'આજના યુગમાં માનવીનુ સ્થાન ' વિશ્વમા પ્રત્યેક વસ્તુનુ આગવુ સ્થાન હોય છે, તો માનવીનુ સ્થાન કેમ ન હોય? દરેક જમાનામા માનવીનુ એ સ્થાન હોય છે જ કારણ કે માનવીને સર્વશ્રેષ્ઠ ને ઉદાત્ત ગણવામા આવ્યો છે કોઈ પણ એવો યુગ ન હોઈ શકે કે જેમા માનવીનુ સ્થાન ન હોય

પણ જો દરેક યુગમા માનવીનુ સ્થાન એક સરખુ જ હોય તો આપણે આવો વિષય શા માટે રાખવો પડે? આજના યુગમા માનવીનુ સ્થાન એટલે શુ? એટલે એમ લાગે છે કે તેનુ મૂલ્યાકન બદલાય છે, બદલાયા છે, એનુ સ્થાન બદલાયુ છે અને જ્યારે વસ્તુનુ આમ મૂલ્યાકન બદલાઇ જાય છે, ત્યારે એની એ જ વસ્તુ, કોઇકવાર સસ્તી બની જાય છે અને કોઇકવાર મોઘી પણ બની જાય છે

તો આજના યુગમા માનવી કયા છે, માનવીનુ મૂલ્યાકન શુ છે, તેનો વિચાર આપણે આજે કરવાનો છે આપણે ખુબ શાતિથી વિચાર કરીશુ ત્યારે જ આપણને ખ્યાલ આવશે કે આજે માનવી કયા, માનવીનુ સ્થાન શુ, અને માનવીના સાચા મૂલ્ય શા હોઈ શકે અને અત્યારે શા

આજે વિજ્ઞાન એક બાજુ છે, જ્ઞાન બીજી બાજુ છે વિજ્ઞાન અને જ્ઞાનની વચ્ચે માનવી બેઠો છે વિજ્ઞાન ભૌતિકવાદનો આવિષ્કાર કરી રહ્યુ છે, જ્ઞાન આત્મવાદનો આવિષ્કાર કરી રહ્યુ છે એ બન્નેમાથી માનવીએ પોતાને કઈ બાજુ જવુ છે તે પસદ કરવાનુ છે

સામાન્ય રીતે પ્રવાહી પદાર્થનો એક નિયમ છે કે એ ઢાળ બાજુ જ વહી જતુ હોય છે! વિજ્ઞાનના આવિષ્કારોએ, વિજ્ઞાનના પ્રલોભનોએ અને વિજ્ઞાને આપેલી વિવિધ આકર્ષક સિદ્ધિઓએ માણુસને એટલો તો ખેચ્યો છે કે જ્યારે એની આગળ આત્મજ્ઞાનની વાત કરવાનો પ્રસગ આવે છે ત્યારે તેને તે નિરસ લાગે છે, લાબા ગાળાની યોજના લાગે છે, કારણ કે જ્ઞાનનો માર્ગ ચઢાણુનો છે, અને વિજ્ઞાનનો માર્ગ ઉપભોગનો છે, ઢાળનો છે

એટલે થયુ શુ ? વિજ્ઞાનના પદાર્થો, એની શોધ અને એના સાધનો આપણને વિપુલતામા મળવા લાગ્યા આથી આપણે એમ સમજવા લાગ્યા કે આપણે આપણા બાપદાદા કરતા આગળ છીએ, સુખી છીએ વળી આપણે આપણા વડવાઓ પર દયા પણ ખાતા થઇ ગયા કે એમણે બિચારા ઓએ જગત્ કઇ જોયુ નહિ! એમના એમ ચાલ્યા ગયા! એ લોકો ચૂલો ફૂકી ફૂકીને હેરાન થઇ ગયા આપણો જમાનો કેવો કે સ્વીચ દાબીએ અને સ્ટોવ ચાલુ થાય! કેટલી સરસ સગવડ!

એ લોકો બાપડા પાણી માટે કૂવે જઇ, તળાવે જઈ, પાણી માથે ઉપાડી લાવતા હવે તો પાણીની ચકલી ફેરવો એટલે પાણી જ પાણી! હવે કૂવે અને તળાવે તો મરવા કે

ઘણીવાર આ દલીલો સામે આપણે મૌન સેવવુ પડે છે કારણ કે એ વાત સાચી છે

ગાડામા બેસી વીસ માઈલ જવાનુ હોય તો બળદિયા થાકે, વચ્ચે ગાડુ છોડવુ પડે, બળદને ઘાસ આપવુ પડે, કેટ-કેટલો પ્રયત્ન કરે ત્યારે વીસ માઈલ જવાય

પણ આજે હવે લડન જવુ હોય કે અમેરિકા જવુ હોય તો પણ બહુ વિચાર કરવો પડતો નથી સૌ હસતા હસતા વિદાય આપે છે આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે આપણી પ્રગતિ, આપણી ગતિ, આપણી ઝડપ ખૂબ જ વધી છે અને હજી વધી રહી છે આપણુ મન એ રીતે તૈયાર થઈ રહ્યુ છે આપણને સાચે જ લાગે છે કે આપણે આગળ વધેલા માણસ છીએ

પણ આ બધામા માનવીનુ સ્થાન શુ છે તે શાતિથી વિચારવુ પડશે આજે યત્ર આગળ વધે છે, પણ માણસ કયા છે? યત્રના મૂલ્યો છે તેના પ્રમાણમા, માણસના મૂલ્યો ઘટયા છે કે વધ્યા છે? ખરુ કહુ? આજે માણસ સસ્તો બન્યો છે, મશીન મોઘુ બન્યુ છે મશીનની મહત્તા જેટલી પણ માણસની મહત્તા રહી નથી એટલે જ આજે માણસ, માણસોને સાધનોથી માપે છે માણસનુ માપ સદ્ગુણની સામગ્રીથી નથી થતુ પણ બાહ્ય સાધનોની સામગ્રીથી થાય છે

આજની ઝડપ અને વેગની અસર માણસના જ્ઞાન તતુઓ પર અને વિચાર પર અકલ્પનીય રીતે થઈ રહી છે સ્વસ્થતાથી માણસ આજે જીવન અને જગત અ ગે વિચારી જ શકતો નથી માણસનુ મૂલ્ય એના ચારિત્રથી, એની સેવાથી, એની ઉદારતાથી, એના પરોપકારી સ્વભાવથી થવુ

આ રીતે માણસનું મન દાસત્વ અનુભવે છે, અને તે ચેતનનું નહિ પણ જડ સાધનોનું દાખલા તરીકે, તમે ગાડી વસાવી તમે ગાડીમા બેઠા એ તમારુ સાધન થયુ એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે જવામા એ મદદ કરે છે

ધારો કે એ ગાડીમા બેસીને તમે વ્યાખ્યાન સાભળવા આવો છો, અગર તમે જગલમા ધ્યાન ધરવા જાઓ છો, કે ક્યાક સ્વાધ્યાય કરવા જાઓ છો, પણ માનો કે કોઈ દિવસ તમારી ગાડી બગડી ગઈ, તો તમે શુ કરો છો? કહેશો કે આજે હુ વ્યખ્યાનમા નથી જવુ, કારણ કે આજે ગાડી બગડેલી છે હુ કહુ છુ કે ભાઈ, ગાડી બગડી ગઈ છે, પણ તુ એથી કેમ ચાલતો બધ થઈ ગયો? આ થઈ જડ સાધનની ચેતના ઉપરની અસર

ઘણા કહે છે 'હવે અમારાથી ચલાય-બલાય નહિ અમે તો જરાય ન ચાલીએ ગાડી વિના બહાર જવાવાળા એ આપણે નહિ' પછી એ ધ્યાન, વ્યાખ્યાન જે કઈ કરતા હોય તે બાજુમા રહે, ગાડી જ્યાર પાછી આવે, ત્યારે પ્રવૃત્તિ ચાલુ થાય, ત્યા સુધી બધુ બધ એટલે માણસ કઈ નથી, ગાડી મુખ્ય છે

માણસની મનોભૂમિકા ઉપર, માણસની માનસિક સ્થિતિ ઉપર સાધનની આ કેવી ઘેરી અસર છે! જો માણસ એમ માનતો હોય કે એ સ્વાધીન છે તો તે બરોબર નથી એ તો સાધનનો અનુચર છે આ અનુચરપણુ પણ ધીમે ધીમે એના લોહીમા એટલુ બધુ ઊતરતુ જાય છે કે બાપ એનો વારસો દીકરાને દેતો જાય, ને દીકરો એના દીકરાને દેતો જાય એમ કરતા કદાચ એક દિવસ એવો પણ આવે કે, માણસને

થાય કે બધુ જ કામ સાધનો દ્વારા થાય છે તો પછી માણ
સની કિમ્મત શી ?

ગાય, ભેંશ અને બકરી દૂધ આપે ત્યા સુધી કામના, પછી એ કતલખાને જાય માણસની સેવા કરનારને છે લે આમ કપાઈ મરવુ પડે છે! આ રીતે માણસની સ્વાર્થવૃત્તિએ કતલખાના વધાર્યા છે માણસને દૂધથી કામ છે, ગાયથી નહિ પહેલાના જમાનામા ગાયને ‘ માતા ’ કહેતા, દૂધ એ સાધન હતુ પશુની કરુણા મુખ્ય હતી ત્યારે એના પ્રાણનો વિચાર હતો પણ આજે ?

આજે એનો વિચાર કોણ કરે છે? માણસ કહે છે ‘અમને દૂધ મળી ગયુ પછી એ ગાયો ઘરડી થાય, નકામી થાય, કમાઈખાને જાય, ખાડામા પડે કે ગમે ત્યા જાય, એમા અમને શુ ? આમાથી છેલ્લો વિચાર એવો કેમ ન આવે કે બાપ કામ કરે, રળીને આપે અને માતા ઘરના છોકરા રમાડે ત્યા સુધી ડોસાડોસી કામના, પછી એ જાય વૃદ્ધઘરોમા

વધુમા આજનો અદ્યતન યુવક કહે છે ‘વૃદ્ધો નિરર્થક છે એ લોકો કમાતા નથી સમાજને, દેશને કોઈને ય લાભ આપતા નથી એવાઓનો સગ્રહ શા માટે? એમને ઠેકાણે પાડો જગ્યાની તગી છે આવાઓને ખસેડી જગ્યા કરો ’

આજ યુરોપમા ‘ ઘરડાના ઘરો ’ વધતા જાય છે ત્યાના ઘરડા-બુઢા માણસો જ્યારે પ્રવાસે-ટૂર ઉપર આવે છે, ત્યારે તે કહે છે ‘વૃદ્ધાવસ્થા એ ભારે મૂઝવણનો પ્રશ્ન છે એ શા માટે? ઘરડા થયા એટલે કરવુ શુ ?’

ઘરડાઓને જોતા આપણને દયા આવે ધોળો વાળ દેખાય ત્યારથી તેમનામા ચિંતા ઊભી થાય પછી બાપડા દવા લગાડીને કાળા વાળ કરે, કરચલિયો પડી ગઈ હોય તો એને મસાજ કરી સરખી કરાવે ને હમેશ યુવાન દેખાવા પ્રયત્ન કરે પણ કાળનો પ્રવાહ, દેહનો ધર્મ અને ઇંદ્રિયોમા આવતુ પરિવર્તન કેમ રોકાય? માણસ ગમે એટલો સાવધાન રહીને પ્રયત્ન કરે તો પણ દેહના ઉપર કાળની અસર થવાની જ

પ્રકૃતિનો ધર્મ પ્રકૃતિ છોડી દે તો પછી એમા પ્રકૃતિ પણ રહેતુ નથી પ્રકૃતિનો ધર્મ એ છે કે દરેક વસ્તુમા પલટો લાવવો લોખંડ જેવુ લોખંડ અને સ્ટીલ જેવુ સ્ટીલ પણ ઘસાઈ જાય છે સ્ટીલના યંત્રોને પણ ઘસારો લાગે જ છે ને પચીસ વરસ પછી એ યંત્ર પણ જૂનુ બની જાય છે આવુ જોરદાર લોખંડ પણ જો ઘસાઈ જાય તો માણસના આ દેહને ઘસારો ન લાગે?

આવા ઘસારા લાગેલા ઘરડા માણસને ક્યા જવુ? એ હવે આજે કામ આપતો નથી એટલે આટલા વર્ષ કરેલુ એનુ કામ પણ નકામુ ગયુ? એનુ મૂલ્ય કઈ જ નહિ? માત્ર ઉત્પાદનનુ જ મૂલ્ય? ઉત્પાદકનુ સ્થાન કઈ જ નહિ? માણસ પ્રાપ્ત કરે તેનુ જ સ્થાન, માણસનુ કઈ જ સ્થાન નહિ?

હવે, પ્રાચીન કાળમા શુ હતું તે જુઓ

ચૈતન્ય અને રઘુનાથ બને મિત્રો મૈત્રી એવી કે જાણે પુષ્પ અને પરાગ બંને સમર્થ વિદ્વાન ન્યાયશાસ્ત્રના પ્રચંડ જ્ઞાતા ગણાય બને કોઈકનુ કઈક સર્જન કરતા જ હોય

મળે ત્યાર જ્ઞાનગોષ્ઠિ કરે એકને ટેકે, બીજાને ઉપર ચઢવાની તક મળે એકમા રહેલી ભૂલ બીજો દૂર કરે અને પાણીના સગે જેમ વસ્ત્ર સ્વચ્છ થાય, તેમ મિત્રના સગે મિત્ર શુદ્ધ થાય

'મિત્ર એસા કીજીએ, જો ઢાલ સરીખા હોય,
સુખમે પિછે પડ રહે, ઔર દુખમે આગે હોય '

ક્ષત્રિયો ઢાલને પાછળ ખભે બાધે છે એ સુખના દિવસોમા પાછળ પડી રહે છે, પણ સગ્રામમા ઘા ઝીલવા એ આગળ આવે છે તલવારના ઝાટકા એ ઝીલે છે મિત્રો પણ એવા હોય જે સુખમા પાછળ હોય, પણ દુખમા આગળ થાય વિપત્તિ સહીને પણ મિત્રને મદદ કરે. મિત્રને અધોમાર્ગે જતા બચાવે

આવા મિત્ર મળવા આજે મુશ્કેલ છે એને તો શોધવા પડે છે–જેમ ઘર શોધો છો, ધધો શોધો છો, તેમ મિત્ર પણ હજારો માણસોમાથી શોધીને, ચૂટીને મેળવવો પડે છે

સમય થોડો છે કામ ઘણુ છે માટે સમયનો સદુપયોગ થાય એવા જ મિત્રો તમારી આસપાસ હોવા જોઈએ ખાલી વાતો કરે, ગામની નિદા કરે, પત્તા કૂટ્યા કરે અને જ્યાત્યા તમારા સમય બગાડ્યા કરે, એવા મિત્રો શા કામના?

માણસે આ જન્મ દ્વારા સાધના કરવાની છે, અભ્યાસથી ચિત્તને કેળવવાનુ છે, યોગથી મન, વચન અને કાયાને સવાદમય કરવાના છે, તત્ત્વજ્ઞાનથી આ વિશ્વની પેલી પાર શુ છે તે જાણવાનુ છે, એવો સકેત મેળવવાનો છે આવું બધુ કરવાને બદલે, માત્ર ખાવા–પીવા–સૂવા અને ફરવા (

જ વાતોમા સમય જાય, તે શુ ઉચિત છે? ઘણાય વર્ષ આ બધુ તમે કર્યું હવે કટાળો ય નથી આવતો? જે કર્યું તે પચાસ વર્ષ કરો કે સો વર્ષ કરો, એમા નવાઈ અને નવીનતા શી છે? જીવનમા આજે આ પુનરાવર્તન સિવાય બીજુ છે પણ શુ?

એક માણુસ પાસે હજારની નોટ હોય તે વધારીને પાચ હજારની કરે પછી પાચ લાખની કરે, પાચ કરોડની કરે, એ કાગળની થપ્પીઓ કરતો જાય, ગોઠવતો જાય, મલકાતો જાય અને સગ્રહીને રાજી રાજી થતો જાય પણ એથી એના આત્મામા કયા ગુણુનો વધારો થયો?

આ નોટની થપ્પીઓ કોઈ બીજા પાસે જાય તો એ પુજાય, પહેલો પડયો રહે તે વળી ત્રીજા પાસે જાય તો તે પુજાય, બીજાનો કોઇ ભાવ પણ ન પૂછે આમ માણુસ આ યુગમા ફૂટબોલની જેમ કૅરો ગ્રાઉન્ડ પર આવી ગયો છે!

એક વાર તમારા સ્વજનો અને મિત્રોને ખબર પડે કે તમારી પાસે કઈ રહ્યુ નથી, પછી જુઓ કે કેટલા તમારી ખબર લેવા આવે છે, કેટલા તમારી પડખે બેસે છે અને કેટલા તમને આ પાચ છે ત્યારે જ તમને લાગશે કે જે મૂલ્ય અને માન હતુ તે તમારુ નહિ પણ તમારી પાસે જે પેલી જડ વસ્તુઓનો ઢગલો હતો–સગ્રહ હતો તેનુ હતુ

પણ આધ્યાત્મિકતામા આવુ નથી ત્યા વસ્તુની નહિ, પણ આત્માની અને આત્માના ગુણોની કિંમત હોય છે ત્યા વસ્તુ ગૌણ છે, અને તેથી જ ચૈતન્ય અને રઘુની મૈત્રી જોવા જેવી છે

ચૈતન્યે એક અપૂર્વ ગ્રંથનું સર્જન કર્યું. રઘુએ પણ અતિ શ્રમ લઈ એક મહાગ્રંથનું સર્જન કર્યું હતું. ચૈતન્યનો ગ્રંથ રઘુએ જોયો અને એને મનમાં ને મનમાં થયું. આવા સુંદર ગ્રંથ આગળ મારો ગ્રંથ કેમ ટકવાનો? મારા પુસ્તકને તો કોઈ હવે સ્પર્શ પણ નહિ કરે. મારો શ્રમ પાણીમાં ગયો.

રઘુનો ચહેરો હવે ફિક્કો પડી ગયો છે. ચૈતન્યે એને પૂછ્યું 'મિત્ર, શું છે? મુખ ઉપર વિષાદની છાયા કેમ?'

રઘુએ કહ્યું 'મિત્ર, તારું સર્જન જોઈ મારું મસ્તક નમી જાય છે. પણ મને થાય છે કે મારો શ્રમ વ્યર્થ ગયો. આપણે બન્નેએ એક જ વિષય પર લખ્યું છે, પણ તારી મૌલિકતા અદ્ભુત છે.' આમ એણે ચૈતન્યની પૂરેપૂરી પ્રશંસા કરી.

એક વાર પૂનમની રાત્રે બન્ને મિત્રો નૌકાવિહાર કરી રહ્યા છે. નૌકા સરિતાના જળ પર રમતી ગમતી જળની મધ્યમાં આવી. ચૈતન્યે બે હાથથી કંઈ લીધું અને જળમાં પધરાવી દીધું. રઘુએ પૂછ્યું 'મિત્ર, મિત્ર, આ શું કર્યું?'

ચૈતન્યે ચંદ્રિકા જેવું સ્મિત કરી કહ્યું 'એ તો મારા મિત્રના ગ્રંથરૂપી ચન્દ્રને-મારો ગ્રંથરૂપી રાહુ ગળી જતો હતો, તેને મેં જળમાં પધરાવ્યો.'

રઘુને તમ્મર આવી ગયાં 'મિત્ર, તેં આ શું કર્યું? આવું અપૂર્વ સર્જન તેં આ જળમાં પધરાવ્યું? જે પુસ્તક તારી કીર્તિને અમર બનાવત, તેને તેં આમ સહજતાથી જળશરણ કર્યું?'

ચૈતન્ય કહે 'રઘુ! માણસની કિંમત છે, કીર્તિ એની આગળ ગૌણ છે. મારા મિત્રની પ્રસન્નતા આગળ બધું જ

નહિવત્ છે માણસના મૂલ્ય આગળ કીર્તિ ને નામનાનું મૂલ્ય શું છે? તારું સર્જન એ મારું સર્જન છે ને? તારી બાર બાર વર્ષની મહેનતને મારું મન આદરથી જુએ છે'

વિચારો, તમારે ય મિત્ર તો છે ને? પણ તમારે માટે આવો કોઈ ત્યાગ કે ભોગ આપવા તૈયાર છે? તમારી મુશ્કેલીના સમયે તમારી પડખે ઊભા રહેનારા કેટલા?

તમારા મિત્રો તો એવા કે સાથે બેસીને તમારા ગુણ ગાય અને પાછળથી નિંદા કરે કારણ કે એમના મનમાં તમારા વ્યક્તિત્વની છાપ કરતા તમારા ધનની છાપ વધારે છે એટલે ધનને સલામ કરે અને તમારી નિંદા કરે માટે એવા મિત્રોથી સો જોજન દૂર જ રહેજો

વસ્તુને આપણે કઈ રીતે જોઇએ છીએ એ પર ઘણી વાર વસ્તુની ઓળખનો આધાર રહે છે એ જ રીતે વસ્તુને કયા સાધનથી જોઇએ છીએ તે પર પણ વસ્તુની કિંમત સમજવાનો આધાર રહે છે કાળા ચશ્મા ચઢાવીને જોશો તો પીળી અને ધોળી વસ્તુ પણ શ્યામ દેખાશે કારણ કે કાચનો કાળો રંગ વસ્તુ ઉપર રંગનો આરોપ કરે છે, એટલે વસ્તુને જોવામાં યોગ્ય સાધન જોઇએ વસ્તુને એના મૂળ રૂપે ઓળખ આપે એવું એ સાધન હોય તો વસ્તુની વિશિષ્ટતાનો આપણને ખ્યાલ આવે

એ જ રીતે, આત્માને ઓળખવા માટે પણ આ આંખ કામ લાગે તે કરતા દિવ્ય આંખ અનેક ગણી વધારે કામ લાગે શરીરની આંખ એટલે ભૌતિકતાને જોનારી આંખ એ સ્થૂલ આંખ સ્થૂલ વસ્તુને જોવાની જીવનની પરમ સૂક્ષ્મ એવી ચેતનાનું દર્શન એ કેમ કરી શકે? અને માનવ જીવન એ કઈ માત્ર હાલતુંચાલતું પૂતળું કે યન્ત્ર

નથી એ તો છે ચેતનાનો ધબકાર, આત્માનો અને કર્મ સત્તાનો આવિષ્કાર! આપણા દેહના કેન્દ્રમા ચેતના છે, આત્મા છે એને ઓળખવા દિવ્ય નયન જોઇએ એ દિવ્ય નયનની પ્રાપ્તિ સાથે જ વિશ્વનુ દર્શન પલટાઈ જશે પછી તમને દરેક વસ્તુની પાછળ રહેલ શ્રેષ્ઠ વસ્તુનુ દર્શન થશે પછી સ્ત્રી એટલે વિલાસ અને વિકારનુ સાધન નહિ, પણ કોમળ અને ભક્તિભર્યા સમર્પણના વિચારોને જીવનમા સક્રાન્ત કરનાર પ્રેમમૂર્તિ દેખાશે, પુરુષ એટલે પૈસો પેદા કરી ઉપભોગના સાધનો પૂરા પાડનાર એક માત્ર યત્ર નહિ, પણ પુરુષાર્થ, ધૈર્ય અને જીવનસગ્રામમા હિમ્મત આપી આગળ વધારનાર જીવનસાથી દેખાશે, પછી સસાર, માત્ર અર્થ અને કામનો અખાડો ન બનતા, જીવન-સોપાન ચઢવા માટે ધર્મમય સસારના અર્થ અને કામ એ નિસરણીના પગથિયા જેવા લાગશે

તમે સૌ એમ તો નથી માનતા ને કે તરવાનુ કામ તો સાધુઓનુ, અમારે તો ગમે તેમ જીવવાનુ કારણ કે અમે તો સસારમા બેઠા છીએ આ દૃષ્ટિ બરાબર નથી સસારને તમે આટલી નીચી કક્ષાએ ન મૂકો આ તો કર્મ ભૂમિ છે, રે, ધર્મભૂમિ છે એમા તમારે પ્રયત્ન કરી આગળ આવવાનુ છે જેમ કીચડમાથી કમળ ઉપર આવે છે તેમ, તમારે આસક્તિ અને રાગદ્વેષમાથી ઉપર આવી, પકજની જેમ અદ્ધર રહેવાનુ છે આ સસારમાથી તમે ઊંચામા ઊંચી વસ્તુ પામવાના છો અહીં પ્રાપ્ત ન થઈ શકે એવી વસ્તુ એકે ય નથી, કારણ કે મોક્ષ જેવી પરમ દુર્લભ વસ્તુ પણ આ જીવન દ્વારા જ સિદ્ધ થઇ શકે છે

તમે રોજ પાચ મિનિટ પણ બેસીને વિચાર કરો છો કે આપણે ... આવ્યા છીએ, ક્યા જવાના ...

અને જતી વખત શું લઈ જવાના છીએ? પતિ અને પત્ની, પિતા ને પુત્ર, માતા અને દીકરી, મિત્ર અને સાથી-ભેગા થઈ કદી એવો વિચાર કરે છે કે આપણે અહીં કેમ ભેગા થઈ ગયા અને અહીંથી છૂટા પડ્યા પછી કયા ભેગા થઈશું?

બહારગામ, આગળ-પાછળ જવાના હો તો કયા મળશું તેની ગોઠવણ કરો છો ને? કલકત્તા જવાના હો તો નક્કી કરો છો ને કે હું કેનીંગ સ્ટ્રીટમા ઊતરીશ, તમે હેરિસન રોડ ઉપર ઊતરશો, પણ આપણે અમુક ઠેકાણે, અમુક દિવસે જરૂર મળીશું આવી કોઈ ગોઠવણ, અહીં પછીના જન્મ માટે કરી છે ખરી? તમે પૂછશો કે તે શકય છે? હું કહું છું કે હા, તે શકય છે જ સારી કરણી કરીએ, સમાનભાવ કેળવીએ તો ભગવાન મહાવીર અને શ્રી ગૌતમની જેમ, નેમ અને રાજુલની જેમ, કેટલાય ભવો સુધી એકબીજાના સંપર્કમા રહી અંતે મુક્તિ પામી શકાય કર્મના કચરાને દૂર કરી નિર્મળ બનીને શાશ્વત મૈત્રીમા ગોઠવાઈ જવાય છે આ તો અમરતાનો માર્ગ છે અહીં દટાઇ જવાનુ નથી, એનાથી ઉપર જવાનુ છે કેટલાક ધર્મો એમ માને છે કે કયામતના દિવસ સુધી કબરમા દટાઇ રહેવુ પડે છે આ કેવો અજ્ઞાનભર્યો વિચાર છે! ચૈતન્ય જેવા ચૈતન્યને, લાખો વર્ષ સુધી કબરમા દટાઈ રહેવાની વાત કરે છે! આપણે ત્યા તો દેહ પડે અને ડોકટર આવીને શરીર તપાસે તે પહેલા તો ચૈતન્યનો પ્રવાસ ચાલુ થઇ ગયો હોય છે અહીં ચૈતન્ય નિત્યનવીન પ્રવાસી છે આપણે કહીએ છીએ કે આત્મા મરતો નથી, મરે છે તે દેહ છે કબરમા શરીર દટાય, આત્માને કોણ દાટી શકે? ધૂળની શી તાકાત છે કે આત્માને દાટી શકે? માટીમાથી બનેલો અને ધૂળમા મળી જવાનો તે આત્મા નહિ પણ દેહ છે દેહને આત્મા માની બેસવુ એ

કેવી ભૂલ છે ! દેહ તો નીચે રહેનાર વસ્તુ છે, જ્યારે આ મા તો ઉપર જનાર ચૈતન્ય છે એકનો માર્ગ અધોગામી છે, બીજાનો માર્ગ ઊર્ધ્વગામી છે Ten Commandments એ તત્ત્વજ્ઞાન નહિ પણ માત્ર નીતિસૂત્રો છે ત્યા આત્માને પરમા મા બનાવવાની કે ચૈતન્યના ઊર્ધ્વી કરણની કોઈ વાત નથી આપણે આ બે વચ્ચેનુ અતર સમજવા જેવુ છે તત્ત્વજ્ઞાન અને નીતિ સૂત્ર વચ્ચે ઘણુ અતર છે તત્ત્વજ્ઞાનમા આત્મા અને મોક્ષ બધુ આવે, જ્યારે નીતિમા માત્ર આ લોક અને તેનો વ્યવહાર જ આવે છે, આ વ્યવહાર શુદ્ધ બનાવવાની જરૂર છે જ, પણ ત્યા આપણે અટકવાનુ નથી, આગળ વધવાનુ છે જીવ અને જગતના મૂળ ા સબધને જાણવાનો છે અને જગતમા રહેવા છતા, જીવનને અલિપ્ત રાખવાનુ છે નૌકા તો તમે જોઈ છે ને ? એ પાણી વચ્ચે અને પાણીની અદર રહેવા છતા પોતાની અદર પાણીને આવવા નથી દેતી સરિતા અને સાગરને એ તરી જાય છે, અદર બેસનારને સામે પાર ઉતારી જાય છે તેમ, જો તત્ત્વજ્ઞાનના દિ યનયન મળે તો સસારમા રહેવા છતા તમે તરી જાઓ અને સસારને સસારના મૂળ સ્વરૂપે જોઈ, એમાથી છોડવા લાયક, જાણવા લાયક અને આદરવા લાયક—આ ત્રણે વાતનુ રહસ્ય સમજીને જીવન જીવી શકો

આ દિવ્ય નયનનો પ્રકાશ મળતા, પછી મરણ પણ ભયજનક કે શોકજનક નહિ લાગે તમને એમ જ લાગશે કે આ તો માત્ર એક પ્રવાસ છે–ચિરપ્રવાસ છે

મૃત્યુ માટે રવીન્દ્રનાથે એક સુદર અને મધુર કલ્પના આપી છે એક મા પોતાના બાળકને ધવરાવતી હોય છે જમણા થાનમા દૂધ ઓછુ થતા, તેને એ ત્યાથી ઉપાડી

લે છે અને બાળક રડવા નદી પડે છે હાથ-પગ પછાડે છે ત્યા તો મા એને પોતાના ડાળા થાન પર મૂકી દે છે દૂધ મળતા બાળક ચૂપ થઈ જાય છે, રાજી રાજી થઈ જાય છે, વધારે દૂધ પ્રાપ્ત કરે છે તેવી જ રીતે, માણસ પણ અજ્ઞાન છે મૃત્યુ વખતે એ રડે છે જો એની પાસે સુકૃત હોય તો એ ત્યાથી ઉચ્ચ ગતિએ જ જવાનો કાળ કહે છે કે તુ કયા મરી જાય છે! તારુ શરીર હવે કામ કરતુ નથી એટલે એને બદલવાની માત્ર જરૂર છે તારા કાન સાભળતા નથી એટલે તારે સાભળવા માટે યત્રની મદદ લેવી પડે છે તારી આખ જોતી નથી એટલે જોવા માટે તારે કાચ ચઢાવવા પડે છે દાત પડી ગયા છે એટલે તારે ચાવવા માટે ચોકઠા ચઢાવીને ચાવવુ પડે છે તુ ઊભો થઈ શકતો નથી એટલે તારે ટેકો લેવો પડે છે તો ચાલ તારુ શરીર જીર્ણ થયુ છે, તે એને બદલી નાખીએ કાળની આ વાત, માણસ સમજતો નથી અને રાવા બેસે છે ખરી રીતે તો મૃત્યુ એટલે એક નીરસ સ્થાનને છોડી, સરસ સ્થાનમા જવાનુ એક એવુ ઘરડુ માણસ હોય કે જેની સામે કોઈ ન જુએ, પણ મરીને એ બાળક થઈ અવતરે એટલે સૌ એને રમાડવા દોડે, ઉપાડી ઉપાડીને બચીઓ કરે આમા શુ આત્મા બદલાયો છે? ના, માત્ર શરીર બદલાયુ છે એટલે તો આપણા જ્ઞાનીઓ માણસ મરતા એ 'પાછો' થયો એમ કહે છે મર્યો નહિ પણ 'પાછો' થયો એટલે કે, પાછો થઈ ગયો, પાછો જન્મી ગયો આ વાત જો સમજાઈ જાય તો પછી મરણની ભીતિ રહે? આજે મરણથી લોકો આટલા ફફડે છે તે પછી ફફડે? આ વિચાર અને નિર્ભયતા, દશ લાખ રૂપિયા ખર્ચો તો ય નહિ મળે મળે માત્ર દિવ્ય નયનથી આ વાત અદરથી આવવી જોઈએ-

ફરી ખીલીને ફોરમ બને તેમ તમારા અંતરમા જ આ વિચાર પૂર્ણ રીતે ખીલવો જોઈએ પછી તમને તમારુ જીવન કોઈ જુદુ જ, રસભરપૂર બની ગયેલુ જણાશે

આ વિચારને સ્થાયી અને દૃઢ બનાવવા માટે માણસે સમયે સમયે વિચારતા રહેવુ જોઈએ કે, હુ કોણ છુ? મારુ અહીં શુ સ્થાન છે? અને હુ ક્યા જવાનો છુ? આ વિચારોની સતતધારાથી આપણે આ બદ્ધ વર્તુલની પર જઈ શકીશુ—રૂપ અને રંગમા, નામ અને આકારમા બંધાઈ ન જતા, તેની પેલી પાર જઈ શકીશુ માણસ જેમ બગીચામા જઈ હવાફેર કરી આવે તેમ, આપણે પણ ચૈતન્યના સામ્રાજ્યમા વિહરી, આપણા મન અને મગજને હવાફેર કરાવી શકીશુ

માણસ એ માત્ર આ શરીર જ નહિ, પણ બીજુ પણ 'કઈક' છે જે આ 'કઈક' છે તે આ તનમા છુપાયેલુ છે તે બહાર ક્યારે આવે? એના પરનુ ઢાકણ ખસે તો ને? શીશીમા અત્તર ભર્યું હોય પણ ઉપર મજબૂત બૂચ હોય તો અત્તરની સુવાસ બહાર કેમ પ્રસરે? એ ઢાકણ ઊઘડતા જ જેમ હવામા સૌરભની માદકતા છવાઈ જાય છે, તેમ ચેતન પણ આ આકારોની દુનિયામાથી બહાર નીકળી નિરાકારમા વિહરે, તો એને ય ઘડીભર અપૂર્વની અનુભૂતિ થાય

માણસને આ અપૂર્વની અનુભૂતિ ન થાય અને માત્ર યંત્રવાદના વાતાવરણમા જ એ જીવ્યા કરે તો જતે દિવસે એવુ પણ બને કે માણસ યંત્રનો ઉપયોગ કરે છે તેને બદલે યંત્ર, માણસનો ઉપયોગ કરતુ થઈ જાય

બુનિયાદી વિચારધારા પણ હવે આ જ કહે છે ને કે સાધનને તમે આધીન ન બનો પણ સાધનને તમારે આધીન

ાણો એટલે કે, સાધનથી કામ લો, પણ સાધનની ગેર હાજરીમા તમે પરવશ કે નિર્માલ્ય ન બનો

સાધન, માણસ માટે હોય માણસ, સાધન માટે ન હોય વસ્તુઓ માણસની આસપાસ ચક્કર લગાવે તેને બદલે માણસ વસ્તુઓની આસપાસ ચક્કર લગાવે તો વસ્તુનુ મૂલ્ય વધી જાય અને માણસની કિંમત કઈજ ન રહે

આ રીતે સાધન અને સાધકનો વિવેક જીવનમા આવતા, સાધન માટે આજે ઘરઘરમા જે ઝઘડા થાય છે, જે મનદુઃખ થાય છે તે નહિ થાય કારણ કે સાધકનો વિવેક, સાધન માટે બાઝતા એને અટકાવશે

આ વિવેકભાવ ઘરમા જાગશે તો ઘરમા કલહને બદલે શાન્તિ પ્રસરશે, દેશમા આ ભાવ પ્રસરશે તો દેશમા આન્તરદ્વેષ અને ઝઘડાને બદલે પ્રેમ અને શાન્તિ ફેલાશે, વિશ્વમા આ વિચારધારા વહેતી થશે તો આ વિશ્વયુદ્ધ અને આણુબામ્બને બદલે, વિશ્વમૈત્રી એને વિશ્વશાન્તિ આવીને વસશે

તમને કદાચ થશે કે આ મેદાનમા બેઠેલા દશબાર હજાર માણસોના શ્રવણથી કાંઈ થોડી જ વિશ્વશાન્તિ આવી જવાની છે? અને જગતના પ્રવાહો પલટાવાના છે?

પણ મારો નમ્ર અભિપ્રાય એ છે કે અહીં બેઠેલા ભાઈબહેનો આ વિચારને પૂરા ચિન્તનથી સમજી જીવનમા ઉતારશે તો એની અસર આખા ઘર પર થશે તમારા ઘરનુ વાતાવરણ આથી સારુ થશે તો આવતી કાલે એનુ અનુકરણ તમારા પડોશી કરશે પડોશીની અસર આખા સમાજ પર થશે પછી સમાજની અસર દેશ અને

દેશની અસર આખા વિશ્વ પર થશે અવગત્ત, આમ સાન વિચારોને પ્રસરતા સમય જરૂર લાગે છે, પણ એ વિચારનો પ્રારભ કરનારમા શ્રદ્ધા હોય તો એ પ્રસર્યા વિના રહેતો જ નથી આજે જગત પર જે નારા વિચારો છે તેની શરૂઆત પણ એકાદ વ્યક્તિથી જ થઇ હશે ને? પછી એ વ્યક્તિના વિચારો સમષ્ટિમા સક્રાન્ત થયા અને તે આજે જગતની મૂડી બનીને રહ્યા તેમ આપણે પણ, આ વિચારને અમલમા મૂકવાનો અને આત્મસાત કરવાનો પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી પ્રયત્ન કરીશુ તો એનુ શુભ પરિણામ પણ જરૂર આવશે જ

આ પ્રવચનમા વ્યક્ત થયેલા વિચારો, જીવનમા ઊતર્યા પછી માણસ સાધનનો અનુચર નહિ હોય પણ સ્વામી હશે ત્યારે માણસ દેહને જ સર્વસ્વ નહિ માનતો હોય પણ આત્મસત્તાનો અનુભવ કરતો હશે એ મરણથી ડગતો ફરતો નહિ હોય પણ મૃત્યુને એકમાત્ર દીર્ઘ પ્રવાસ માનતો હશે અને એ પ્રવાસમા કામ લાગે તેવા ભવના ભાતાને સાથે લેવાની તયારી આ જન્મમા કરતો હશે આવા માનવીનુ સ્થાન કોઈ પણ યુગમા અપૂર્વ જ હશે એવુ સ્થાન માનવીને મળો એ શુભેચ્છા

વેશને વફાદાર રહે તે જ સાચો સાધુ

આત્માને જગાડનાર ગુરુ કેવા હોવા જોઈએ? જે ગુરુને સમગ્ર જીવન સમર્પણ કરવાનુ છે–આત્મસમર્પણ કરવાનુ છે, તે ગુરુ કેવા હોવા જોઈએ?

નૌકાને સામે પાર લઈ જવામા જેમ નાવિક મુખ્ય કારણ છે, તેમ સસારસાગર પાર કરવામા ગુરુ મુખ્ય આધાર છે

ગુરુઓ જગતમા બે પ્રકારના હોય છે

गुरवो बहव सन्ति शिष्यद्रव्यापहारका ।
गुरवो विरला सन्ति शिष्यचित्तोपकारका ॥

કેટલાક ગુરુઓ એવા હોય છે કે જે પોતાના માટે, પોતાના નામ માટે, પોતાની જરૂરિયાતો માટે શિષ્યો પાસે, ભક્તવર્ગ પાસે ધન ખર્ચાવતા હોય છે આવા ગુરુઓ તો જગતમા ઘણા મળશે, પણ શિષ્યના ચિત્તને, શિષ્યના અતરાત્માને ઉપકાર કરનારા, શિષ્યવર્ગના આત્મહિતને લક્ષમા રાખી વર્તનારા ગુરુઓ ઘણા ઓછા મળશે

આમ ગુરુ ગુરુ વચ્ચે જબરુ અતર છે એક, શિષ્યના વિત્તને હરણ કરે છે, બીજો, શિષ્યના ચિત્તને ઉપકાર કરે

છે શિષ્યના ચિત્તને ઉપકાર કોણ કરે? જેને પરિગ્રહનું બંધન ન હોય, પરિગ્રહનો માથે ભાર ન હોય તે નાવ તરે ક્યારે? જ્યારે તેમાં વધારે પડતો ભાર ન હોય ત્યારે

એરોપ્લેનમાં પણ વધારે પડતો ભાર હોય તો જિંદગી સલામત રહેતી નથી આથી તોલ વગેરે બધું જોવું પડે છે વધારે પડતો ભાર હોય તો ન લે, કારણ કે અદ્ધર આકાશમાં જવાનું છે તે એરોપ્લેન ચલાવનાર સારી રીતે જાણે છે

એરોપ્લેન ચલાવવું હજુ સહેલું છે, પણ સંસાર-સાગરને પેલે પાર લઈ જવા માટેની નાવ ચલાવવી અઘરી છે એમાં તો ઓછામાં ઓછો ભાર જોઈએ નાવ ચલાવનાર કપ્તાન પણ કુશળ હોવો જોઈએ કપ્તાન અસાવધાન હોય અને ભાર વધુ પડતો હોય તો નૌકા સલામત રહેતી નથી, માટે ગુરુ એવા હોવા જોઈએ, જે શિષ્યોના ચિત્તના ભલાની કામના કરતા હોય એવા ગુરુથી શિષ્ય કદી પણ અવર્ણ ન પામે શિષ્ય લેવા માટે વારવાર આગ્રહ કરે પણ ગુરુ ના કહે લાખો રૂપિયા ગુરુના ચરણે ધરી દે પણ ગુરુને તેની પડી ન હોય

- - -

કે, આપે ઉપદેશ આપી અમારા પર મહાન ઉપકાર કર્યો શેઠાણીએ અંદર જઈ, કબાટ ખોલી, સોનામહોરથી ભરેલો થાળ સાધુ સામે ધર્યો, અને કહ્યુ 'આપે અમારા ઉપર મહાન ઉપકાર કરી અમને લક્ષ્મીની ચચળતા સમજાવી આપ આ ગ્રહણ કરી અમને આશીર્વાદ આપો ' પણ આ સાધુવેશધારી બહુરૂપી તેને ઠોકરે મારી ચાલતો થયો શેઠને સાધુ પ્રત્યે માન ઉત્પન્ન થયું આ રીતે ગામમા એક મહિનો રહીને જુદા જુદા વેશ એણે ભજવ્યા અને મહિના બાદ શેઠ પાસે આવીને શીખ માગી

શેઠે કહ્યુ તમારુ મોઢુ અને અમારે ત્યા આવેલ સાધુનુ મોઢુ સરખુ લાગે છે

બહુરૂપીએ કહ્યુ આપની વાત સાચી છે તે સાધુ તે હુ જ હતો

શેઠે કહ્યુ તે વખતે સોનામહોરથી ભરેલો થાળ લીધો હોત તો આ ભીખ ન માગવી પડત

બહુરૂપીએ કહ્યુ હુ બહુરૂપી છુ મે તે વખતે સાધુનો વેશ લીધો હતો જે વેશ લીધો તેનુ ગૌરવ સાચવવુ એ વિવકીનુ કર્તવ્ય છે

બહુરૂપી પણ સમજે છે કે, સાધુ એટલે તદ્દન નિસ્પૃહી તે પોતાના વેશને વફાદાર રહે છે ઉપર આપેલ શ્લોકમા પણ ગુરુ કેવા હોવા જોઇએ તે સમજાવ્યુ છે

ગુરુપદનુ વર્ણન કરતા કહ્યુ છે કે

તૃણપરે ષટખડ છડીને ચક્રવર્તી પણ વરિયો
એ ચારિત્ર અક્ષય સુખ કારણ એ મે ચિત્તમાં ધરિયો

ત્યાગી એવા ભાવથી રંગાયેલ હોય તો જ તમારા પર અમારા ત્યાગની અસર પડે, પણ અમને જો તમારા વૈભવનો, તમારી સંપત્તિનો રાગ હોય, તો તમને ત્યાગમાર્ગ કેવી રીતે સમજાવી શકાય? ત્યાગ ઉપર રાગ કરાવવા માટે સાધુના જીવનમા પૂર્ણ ત્યાગ હોવા જોઈએ

સાધુ એટલે જગતનો તારણહાર તમે એમ માનો કે અમારા પરિગ્રહને—અમારા વધી ગયેલા પરિગ્રહના વાળને ઉતારનાર તે સાધુ? વાળ વધી જાય તો કઢાવો છો, નખ વધી જાય તો પણ કઢાવો છો, ન કઢાવો તો તેમા મેલ ભરાય, મેલમા જતુઓ પણ હોય તે જમતી વખતે પેટમા જાય અને માંદા પડાય આથી નખ ઉતારવા જ જોઈએ તેવી રીતે પરિગ્રહ ભેગો થાય અને તેને ન ઉતારે તો એક દિવસ આખા ને આખા ચાલ્યા જવાનો પ્રસંગ આવે

સાધુના ઉપાસક એવા ગૃહસ્થ પાસે મહિમાને આમાર આપવા ઓછામા ઓછા આ બે નિયમ તો હોવા જોઈએ (૧) સ્વદારાસતોષ અને (૨) પરિગ્રહ પરિમાણ જગતની જેટલી સ્ત્રીઓ છે તેને માતા તથા બહેનની દૃષ્ટિથી જુઓ જેનામા આ દૃષ્ટિ નથી તેનુ જગતમા કોઈ સ્થાન નથી તેવી જ રીતે પરિગ્રહનુ પરિમાણ ન કરો તો જેવી રીતે રબ્બરના ફુગામા બહુ પવન ભરવામા આવે અને મોટો થતા થતા છેવટ ફૂટી જાય, તેવી જ દશા પરિગ્રહ પરિમાણ ન કરનારની થાય છે

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા કહ્યુ છે કે—

जहा लाहो तहा लोहो लाहा लोहो पवड्ढइ ।

જેમ જેમ લાભ થતો જાય, તેમ તેમ લોભ વધે લાભથી લોભની અભિવૃદ્ધિ થાય છે કપિલ બે માસા

લેવા રાજા પાસે ગયો, રાજાએ તેને ઇચ્છા મુજબ માગવા કહ્યું કપિલ વિચાર કરવા લાગ્યો આખુ ય રાજ્ય માગતા પણ એને તૃપ્તિ ન થતી દેખાઈ આખરે તૃષ્ણાનો અંત નથી એમ સમજી વૈરાગ્ય પામ્યો પરિગ્રહ એ નવગ્રહો કરતા જુદી કોટિનો દશમો ગ્રહ છે એ સૌને દુઃખ આપે શનીશ્વરની પનોતીમાથી તો સાડાસાત વરસે પણ છુટાય, પણ આ પરિગ્રહની પનોતીમાથી તો આખી જિંદગીને અંતે પણ ન છુટાય

અહીં આવનાર દરેકે પરિગ્રહ પરિમાણ કરવુ જોઈએ એ કરવાનો નિર્ણય કરે તો જીવન હળવુ બની જાય પરિગ્રહ વધે તો આત્મામા કચરો વધે છે મહાપુરુષોએ જીવન શાંતિથી પસાર કરવા માટે આ બધા માર્ગો બતાવ્યા છે

પરિગ્રહની મૂર્ચ્છા કેટલુ નુકસાન કરે છે તે માટે એક તાજો જ દાખલો આપુ

કાળા બજારની કમાણી કરીને એક શેઠે રૂપિયા ભેગા કર્યા બાપ દીકરાથી છાના ભેગા કરે અને દીકરો બાપથી છાના ભેગા કરે, આવી રીતે બન્ને ય જુદી જુદી રમત આદરી પૈસો મન જુદા પાડે છે જ

પરિગ્રહની મૂર્ચ્છા ન ઊતરી હોય તો આ સાધુઓની ત્યાગ અવસ્થામા પણ મન બગડે જ્ઞાનીઓ એક પ્રશ્ન પૂછે છે નરકના બધનો બધાવનાર કોણ? તો કે' મન

પ્રસન્નચદ્ર રાજર્ષિ તપસ્વી છે, ત્યાગી છે, પણ એ રાજસેવકોની વાત સાભળી મન બગડ્યુ મનથી યુદ્ધે ચડ્યા અને સાતમી નરકના દળિયા બાધ્યા પણ એ તો જ્ઞાની હતા, જરીવારમા સમજી ગયા મનને ઠેકાણે લાવ્યા,

અને ફૂક મારતા લોટ ઊડી જાય, તેમ કર્મના દળિયાને ઉડાડી મૂકીને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી

આ બાજુ દીકરાએ કાળા બજારનુ ધન સાચવવા નાની તિજોરી રાખી, બાપે મોટી તિજોરી રાખી દીકરો ન હોય ત્યારે પેલી નોટો કાઢી બાપ એકલો ગણે અને મનમા મલકાય

દ્રવ્ય એવી વસ્તુ છે કે જે સાથે આવવાનુ નથી, આવ્યા ત્યારે લા યા નથી, છતા વચગાળામા માણસને નચાવી મારે છે અનાદિકાળની મૂર્ચ્છા આત્માને રખડાવી મારે છે, તે મૂર્ચ્છાને તોડવા માટે વસ્તુતત્ત્વ સાભળી, વિચારી હૃદયમા ઉતારવાનુ છે

દીકરાથી બાપે પાચ લાખ રૂપિયા ખાનગીમા ભેગા કરેલ તિજોરી મોટી હતી તેમા બેસી એ ગણતો હતો તેટલામા દીકરાને આવતો જોયો એટલે બાપ તિજોરીમા પેસી ગયો, અદર સતાઈ ગયો તિજોરીનુ બારણુ બધ થઈ ગયુ તિજોરીને ખોલવાનો હાથો બહાર હોય છે દીકરો ઓરડામા આવી બાપ નથી એમ માનીને ચાલ્યો જાય છે બાપ અદર મૂઝાય છે, હવા આવતી નથી, ઘણી લાતો મારે છે પણ તિજોરી ઉઘડતી નથી અદર નોટો ઘણી પડી છે, પણ આવી દશા થાય ત્યારે નોટો શુ કામ આવે? અદર બેઠો બેઠો રિબાય છે, તેની ખબર કાઢનારુ ત્યા કોઈ નથી

મહાપુરુષો કહે છે 'ધન કોઈક વાર તનને મારે' બાપ તિજોરીમા બેઠો છે, બહાર નીકળવુ છે, પણ બારણુ ... હવા મળતી નથી એટલે ટળવળે

ટળવળીને મરી જાય છે ત્રણ દિવસ સુધી પુત્ર અને સ્વજનોએ તપાસ કરી પણ પત્તો ન લાગ્યો પછી તિજોરીમા કેટલુ ધન છે તે જોવા માટે ખોલી તો અદરથી કોહવાઈ ગયેલો બાપ નીકળ્યો !

લક્ષ્મી કેવી દશા કરે છે તે જુઓ ! ઘણા તો લક્ષ્મી માટે જન્મ્યા અને લક્ષ્મી માટે મરવાના ! રૂપિયા ખાતર જન્મે અને રૂપિયા ખાતર મરે એવા તો ઘણા ય મળવાના પણ આત્મા ખાતર જન્મે અને આત્મા ખાતર મરે તેવા તો વિરલ જ હોય છે

ગુરુ એવા જોઈએ જે શિષ્યના હિતનો ઉપદેશ આપે પરિગ્રહ આદિના સગથી છોડાવે પણ ગુરુઓ જ જો વ્રતોને પોતાના જીવનમા આચરતા ન હોય, અને પોતે પરિગ્રહમા ડૂબેલા હોય તો તેમના ઉપદેશની ધારી અસર થતી નથી

રત્નાકરપચીશીના કર્તા રત્નાકરસૂરિજી મહારાજ સુદર ઉપદેશક હતા તેમણે એક ચદરવો રાખેલો, ચદરવામા મોતી મઢેલા શ્રાવકોને વ્યાખ્યાનમા પરિગ્રહના અનર્થો સમજાવે અને પૂછે કે 'સમજ્યા ?' તે વખતે એક રૂ નામનો શ્રાવક હતો, તે હોશિયાર અને ગભીર હતો તે કહે, 'સાહેબ નથી સમજ્યા !' આ વાક્ય દ્વિઅર્થી છે જેમ સામાન ઉપાડનાર કહે 'શેઠ મજૂર ! શેઠ મજૂર !' રત્નાકરસૂરિજી મહારાજ જુદી જુદી રીતે પરિગ્રહ અગેનુ વર્ણન કરે છે પણ પેલા કહે છે કે 'સાહેબ હજી નથી સમજ્યા ' રત્નાકરસૂરિ મહારાજ વિચાર કરે છે વિચાર કરતા તેમને સમજાય છે કે, જ્યા સુધી મને આ મોતીની મમતા છે ત્યા સુધી ગમે તેટલો ઉપદેશ આપુ તેની અસર

સાભળી સિકદર તલવાર કાઢે છે સાધુ તે જોઈ હસી પડે છે અને કહે છે 'આત્મા અમર છે જેની ચામડી ઉતારી નાખવામા આવી છતા જરાય સ્ખલિત ન થયા તેવા ગુરુના અમે વારસદાર છીએ ' આ ધૈર્ય અને તેજ જોઈ સિકદર નમી પડે છે

એટલે ગુરુ કોણ ? હિતોપદેશક તમારુ ભલુ કેમ થાય, તમારા દુર્ગુણો કેમ નીકળી જાય, તમારો આત્મા પવિત્ર કેમ બને તેનુ અહર્નિશ ચિંતન તેના મનમા હોય પારસમણિને લોખડ અડે અને તે સોનુ ન થાય તો કા એ સાચો પારસમણિ નથી, કા એ સાચુ લોખડ નથી, અગર તો સાચો સ્પર્શ થયો નથી તેમ ગુરુ પાસે જઈએ અને પાપ માટે પશ્ચાત્તાપ ન થાય, આત્મનિરીક્ષણ ન થાય તો સમજવુ કે આપણે ખરી રીતે ગુરુ પાસે ગયા નથી, ગયા છતા તેમનો બરાબર સ્પર્શ આત્માએ કર્યો નથી, તેમને બરાબર સમજ્યા નથી

શિષ્ય એવા હોય કે ગુરુના એકેએક વાકય લઈને ઘૂટયા કરે પણ આજે ઉપદેશ સોઘો થઈ ગયો છે શ્રોતા એવા હોવા જોઈએ, જાણે કોરી ભૂમિ વરસાદ પડે અને જમીન એક બિંદુને પણ બહાર જવા ન દે, બિંદુએ બિંદુને બરાબર ચૂસી લે, તેવી જ રીતે આપણે પણ બ્લોટિંગપેપર થઈને આવીએ અને ઉપદેશને બરાબર ચૂસીને હૃદયમા ઉતારી લઈએ તો ઘણા દુર્ગુણો ઓછા થઈ જાય અને આત્મા પવિત્ર બને ગૌતમસ્વામી અને આનદ જેવા શ્રાવકો પ્રભુના એકેએક વાકયને લઈને હૃદયમા ઘૂટતા

સાચો શિષ્ય કોણ, કે જે ગુરુનો ભક્ત હોય ગુરુ શિષ્યના કલ્યાણની આશા રાખે શિષ્ય ગુરુ પાસે કલ્યાણની આશાથી આવે ગુરુ પાસે સસારના સુખો મેળવવા માટે આવવાનુ

સાંભળી સિકંદર તલવાર કાઢે છે સાધુ તે જોઈ હસી પડે છે અને કહે છે 'આત્મા અમર છે જેની ચામડી ઉતારી નાખવામાં આવી છતાં જરાય સ્ખલિત ન થયા તેવા ગુરુના અમે વારસદાર છીએ ' આ ધૈર્ય અને તેજ જોઈ સિકંદર નમી પડે છે

એટલે ગુરુ કોણ? હિતોપદેશક તમારું ભલું કેમ થાય, તમારા દુર્ગુણો કેમ નીકળી જાય, તમારો આત્મા પવિત્ર કેમ બને તેનું અહર્નિંશ ચિંતન તેના મનમાં હોય પારસમણિને લોખંડ અડે અને તે સોનું ન થાય તો કાં એ સાચો પારસમણિ નથી, કાં એ સાચું લોખંડ નથી, અગર તો સાચો સ્પર્શ થયો નથી તેમ ગુરુ પાસે જઈએ અને પાપ માટે પશ્ચાત્તાપ ન થાય, આત્મનિરીક્ષણ ન થાય તો સમજવું કે આપણે ખરી રીતે ગુરુ પાસે ગયા નથી, ગયા છતાં તેમનો બરાબર સ્પર્શ આત્માએ કર્યો નથી, તેમને બરાબર સમજ્યા નથી

શિષ્ય એવા હોય કે ગુરુના એકેએક વાક્ય લઈને ઘૂંટ્યા કરે પણ આજે ઉપદેશ સોઘો થઈ ગયો છે શ્રોતા એવા હોવા જોઈએ, જાણે કોરી ભૂમિ વરસાદ પડે અને જમીન એક બિંદુને પણ બહાર જવા ન દે, બિંદુએ બિંદુને બરાબર ચૂસી લે, તેવી જ રીતે આપણે પણ બ્લોટિંગપેપર થઈને આવીએ અને ઉપદેશને બરાબર ચૂસીને હૃદયમાં ઉતારી લઈએ તો ઘણા દુર્ગુણો ઓછા થઈ જાય અને આત્મા પવિત્ર બને ગૌતમસ્વામી અને આનંદ જેવા શ્રાવકો પ્રભુના એકેએક વાક્યને લઈને હૃદયમાં ઘૂંટતા

સાચો શિષ્ય કોણ, કે જે ગુરુનો ભક્ત હોય ગુરુ શિષ્યના કલ્યાણની આશા રાખે શિષ્ય ગુરુ પાસે કલ્યાણની આશાથી આવે ગુરુ પાસે સંસારનાં સુખો મેળવવા માટે આવવાનું

સાભળી સિકદર તલવાર કાઢે છે સાધુ તે જોઈ હસી પડે છે અને કહે છે 'આત્મા અમર છે જેની ચામડી ઉતારી નાખવામા આવી છતા જરાય સ્ખલિત ન થયા તેવા ગુરુના અમે વારસદાર છીએ ' આ ધૈર્ય અને તેજ જોઈ સિકદર નમી પડે છે

એટલે ગુરુ કોણ? હિતોપદેશક તમારુ ભલુ કેમ થાય, તમારા દુર્ગુણો કેમ નીકળી જાય, તમારો આત્મા પવિત્ર કેમ બને તેનુ અહર્નિશ ચિંતન તેના મનમા હોય પારસમણિને લોખડ અડે અને તે સોનુ ન થાય તો કા એ સાચો પારસમણિ નથી, કા એ સાચુ લોખડ નથી, અગર તો સાચો સ્પર્શ થયો નથી તેમ ગુરુ પાસે જઈએ અને પાપ માટે પશ્ચાત્તાપ ન થાય, આત્મનિરીક્ષણ ન થાય તો સમજવુ કે આપણે ખરી રીતે ગુરુ પાસે ગયા નથી, ગયા છતા તેમનો બરાબર સ્પર્શ આત્માએ કર્યો નથી, તેમને બરાબર સમજ્યા નથી

શિષ્ય એવા હોય કે ગુરુના એકેએક વાકય લઈને ઘૂટયા કરે પણ આજે ઉપદેશ સોઘો થઈ ગયો છે શ્રોતા એવા હોવા જોઈએ, જાણે કોરી ભૂમિ વરસાદ પડે અને જમીન એક બિંદુને પણ બહાર જવા ન દે, બિંદુએ બિંદુને બરાબર ચૂસી લે, તેવી જ રીતે આપણે પણ બ્લોટિંગપેપર થઈને આવીએ અને ઉપદેશને બરાબર ચૂસીને હૃદયમા ઉતારી લઈએ તો ઘણા દુર્ગુણો ઓછા થઈ જાય અને આત્મા પવિત્ર બને ગોતમસ્વામી અને આનદ જેવા શ્રાવકો પ્રભુના એકેએક વાકયને લઈને હૃદયમા ઘૂટતા

સાચો શિષ્ય કોણ, કે જે ગુરુનો ભક્ત હોય ગુરુ શિષ્યના કલ્યાણની આશા રાખે શિષ્ય ગુરુ પાસે કલ્યાણની આશાથી આવે ગુરુ પાસે સસારના સુખો મેળવવા માટે આવવાનુ

સાભળી સિક દર તલવાર કાઢે છે સાધુ તે જોઈ હસી પડે છે અને કહે છે 'આત્મા અમર છે જેની ચામડી ઉતારી નાખવામા આવી છતા જરાય સ્ખલિત ન થયા તેવા ગુરુના અમે વારસદાર છીએ ' આ ધૈર્ય અને તેજ જોઈ સિક દર નમી પડે છે

એટલે ગુરુ કોણુ ? હિતોપદેશક તમારુ ભલુ કેમ થાય, તમારા દુર્ગુણો કેમ નીકળી જાય, તમારો આત્મા પવિત્રકેમ બને તેનુ અહર્નિશ ચિંતન તેના મનમા હોય પારસમણિને લોખ ડ અડે અને તે સોનુ ન થાય તો કા એ સાચો પારસમણિ નથી, કા એ સાચુ લોખ ડ નથી, અગર તો સાચો સ્પર્શ થયો નથી તેમ ગુરુ પાસે જઇએ અને પાપ માટે પશ્ચાત્તાપ ન થાય, આત્મનિરીક્ષણુ ન થાય તો સમજવુ કે આપણે ખરી રીતે ગુરુ પાસે ગયા નથી, ગયા છતા તેમનો બરાબર સ્પર્શ આત્માએ કર્યો નથી, તેમને બરાબર સમજ્યા નથી

શિષ્ય એવા હોય કે ગુરુના એકેએક વાક્ય લઇને ઘૂટયા કરે પણુ આજે ઉપદેશ સોઘો થઈ ગયો છે શ્રોતા એવા હોવા જોઇએ, જાણે કોરી ભૂમિ વરસાદ પડે અને જમીન એક બિંદુને પણુ બહાર જવા ન દે, બિંદુએ બિંદુને બરાબર ચૂસી લે, તેવી જ રીતે આપણે પણુ બ્લોટિંગપેપર થઇને આવીએ અને ઉપદેશને બરાબર ચૂસીને હ્રદયમા ઉતારી લઇએ તો ઘણા દુર્ગુણો ઓછા થઇ જાય અને આત્મા પવિત્ર બને ગોતમસ્વામી અને આનદ જેવા શ્રાવકો પ્રભુના એકેએક વાકયને લઇને હ્રદયમા ઘૂટતા

સાચો શિષ્ય કોણુ, કે જે ગુરુનો ભક્ત હોય ગુરુ શિષ્યના કલ્યાણુની આશા રાખે શિષ્ય ગુરુ પાસે કલ્યાણુની આશાથી આવે ગુરુ પાસે સ સારના સુખો મેળવવા માટે આવવાનુ

નથી મન્ત્રના ભારો આપનારા કે પૈસા માટે હાથ જોડી આપવાનુ કહેનારા ગુરુઓનુ મોઢુ જોવામા પણ પાપ છે ગુરુ પાસે તો આત્મશાંતિ માટે જ આવવાનુ છે

શિષ્યે પૂછયું મોટામા મોટો રોગ કયો ?

તેના ઉત્તરમા ગુરુએ કહ્યુ 'આ ભવ '

સસાર એ જ મોટો રોગ છે સસારમા રખડવુ એ જ મોટો રોગ છે ટી બી નો રોગ થયો હોય અને તરત જ ડૉક્ટર પાસે જાય એ ડૉક્ટરના વચન ઉપર કેવો વિશ્વાસ? એવો વિશ્વાસ ગુરુ ઉપર ખરો ? ડાક્ટર કહે તે પ્રમાણે ટ્રિટમેન્ટ કરો, અને અમે કહીએ તો ? કદાચ એમ પણ માનો કે એવા રોગ તો થોડાક જોઇએ ! આ બધી સસારના પદાર્થોની આસક્તિ એ રોગ છે તેમ તમે જાણો છો, પણ તે દૂર કરવા માટે પ્રયત્ન કરતા નથી

મુબઈ શહેરમા એક ટોળામાથી કોઇની રૂપિયા ૧૦૦ની નોટ પડી ગઈ તે એક ગુરખાના જોવામા આવી એણે એકદમ ઉપાડી ખીસામા મૂકી દીધી અને ટ્રેનમા બેઠો પણ રસ્તામા જોયુ તો ખીસુ કપાઇ ગયેલુ તેનુ મોઢુ એકદમ ફિક્કુ પડી ગયુ મુસાફરોએ પૂછ્યુ 'શુ થયુ ?' ગુરખાએ કહ્યુ '૧૦૦ રૂપિયાની નોટ ગઇ ' મુસાફરોએ કહ્યુ 'આવી રીતે બહારના ખિસ્સામા રખાય ?' ગુરખો કહે 'મને રસ્તામાથી મળેલી ઉતાવળમા બહારના ખીસામા મૂકી દીધેલી '

એ વખતે પેરેજરોમાના એક ચિંતકે કહ્યુ 'તમે એમ માની લો કે તમને રૂપિયા ૧૦૦ મળ્યા જ નથી તે રૂપિયા તમારા હતા જ નહિ અમને મળ્યા નથી તેથી

અનને શોક નથી, તમને મળ્યા એટલે થયુ કે મારા ગયા પણ વાસ્તવિક રીતે રૂપિયા તમારા હતા જ નહિ ' પેલાને પણ તે વાત ગળે ઊતરી ગઈ

અહીં તમારે પણ એ વિચાર કરવાનો છે કે તમારુ શુ છે? આવ્યા ત્યારે કાઈ હતુ નહિ, અને જાવ ત્યારે પણ કાઈ સાથે આવનાર નથી પેલી ૧૦૦ રૂપિયાની બાબત કરતા પણ આપણી દશા બૂરી છે આ પ્રમાણે માણસ વિચાર કરે તો કોઈ પણ સયોગોમા અફસોસ ન થાય પેલાએ રૂપિયા ૧૦૦ની નોટ પોતાની માની અને ગઈ એટલે અફસોસ થયો આ બધુ પોતાનુ માન્યાનુ જ દુ ખ છે પોતાનુ ન માનો તો છોડવાનુ જરાય દુ ખ નહિ થાય આ સમજવા માટે મહાપુરુષો કહે છે કે ભવરોગ એવો છે કે જેથી ચારે બાજુથી ભેગુ ભેગુ અને ભેગુ કરવાનુ જ મન થાય માટે મોટામા મોટો રોગ ભવસમાર જ છે સાધક પૂછે છે આ રોગની દવા શી? किमौषध तस्य?

ભવરૂપી રાગનુ ઔષધ શુ, કે જેના વડે એ રોગથી છૂટી શકાય? તેનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે વિચાર એ જ સૌથી મોટામા મોટુ ઔષધ છે વિચારો તમે વ્યાખ્યાન સાભળો ત્યારે આ બધી વસ્તુઓનો વિચાર આને પણ ઘરે ગયા પછી શુ? તમે તો પૌદ્ગલિક સુખોની પ્રાપ્તિનો વિચાર કરો છો, પણ વિચારવા યોગ્ય તો આત્મિક વિચારણા છે હમેશા સવારે ઊઠતા વિચાર કરવો જોઈએ કે હુ કોણ? કયાથી આવ્યો? કયા જવાનો? મારુ સ્વરૂપ શુ?

આ વસ્તુઓનો હમેશા વિચાર કરવાનો છે પેલા તીર્થનુ નામ શુ? સિદ્ધાચલ આ નામ ગમે તેવુ છે એ

નામ ગર્ભિત રીતે જણાવે છે કે સિદ્ધાચલ, એટલે કે સીધે રસ્તે ચાલો આડાઅવળા ગયા તો મરી જવાના અહીં આવનાર દરેક સીધા ચાલે, વિચાર કરીને આગળ વધે હુ કોણ? મારુ સ્વરૂપ શુ? અત્યારે કેવી દશામા છુ? હુ પૂર્ણસ્વરૂપી છુ, આનદઘન છુ સ્વભાવદશામા રહેનારા માટે આ પૌદ્ગલિક પદાર્થો સાથે કાઈ લાગેવળગે નહિ લૂગડાને ઘીમા જબોળી એને દીવાસળી ચાપવામા આવે તો ઘી અને લૂગડુ બધુ બળી જવાનુ અને જ્યોત જ્યોતમા મળવાની ભોગ અને શરીર બન્ને એમ જ બળી જવાના એક ચૈતન્ય જ ત્રણે કાળમા અખડ રહેવાનુ દરેક ભવમા ભોગની વસ્તુઓ તો મળવાની છે, પણ ચૈતન્યસ્વરૂપી એવો હુ આ દેહમા ઘડીએ ઘડીએ કેમ રમી રહ્યો છુ? આ વિચાર આવ્યા પછી વિચાર આવશે કે હુ કયા જવાનો છુ? જેવી કરણી કરી હશે તે પ્રમાણે જવાનુ છે જીવનનુ સરવૈયુ કાઢો તો ખબર પડે કે તમે કેવા કેવા પાપો કર્યા છે, કેવા કેવા સારા કામો કર્યા છે જમા-ઉધારનો સરવાળો કરી પછી જુઓ કે કયુ પલ્લુ નમતુ છે? એ પ્રમાણે ગતિનો પણ વિચાર કરો

હુ કોણ? કયાથી આવ્યો? કયા જવાનો?

આ ત્રણ વિચાર સવારે ઊઠીને પાચ મિનિટ પણ કરો આપો આપણો 'વિચાર' કરવાનો છે ધરતીકપ થાય અને જીવન નાશ પામે એવા જીવન માટે કાઈ તૈયારી ન હોય તો આપણા જેવુ ગમાર કોણ? એથી રોજ 'વિચાર' કરવો કે હુ કોણ? હુ તો શરીરથી અને ઈન્દ્રિયથી પર એવો આત્મા હુ કોણ એ વિચાર કરો તો તલવાર અને મ્યાન જેમ જુદા છે તેવુ ભેદજ્ઞાન શરીર અને આત્મા માટે થશે હુ આત્મા છુ એવુ જ્ઞાન જેને થઈ ગયુ તે સમજશે કે જેમ

તલવાર મ્યાનમા રહે છે તેમ આત્મા શરીરમા રહે છે અને છતા શરીરથી તે જુદો છે

અજ્ઞાની ભોગો માટે વલખા માર, તલને તે જ ભોગો જ્ઞાની સાધુ પાસે આવે તો તે તેની સામુ પણ ન જુએ સ્થૂલ ભદ્ર સામે કોણ હતુ ? છતા તેના મનનો દોરો હાલ્યો નહિ તમે ઓરડામા જમવા બેઠા હો, દૂધપાક આવે, તેમા કસ્તૂરી કેસર બધુ નાખેલુ હોય પણ ખબર પડે કે દૂધ પાકમા કોઇ ઝેરી વસ્તુ પડેલી છે તો તેવા દૂધપાકને તમે અડકશો ? નહિ જ અડકો ભોગો માટે પણ તેવુ જ છે જ્યારે ખબર પડે કે આ ભોગો મને મારી નાખનાર છે, સસારમા રખડાવનાર છે ત્યારે એ ભોગોની લાલસા દૂર થશે પણ એ માટે દૃષ્ટિ કેળવવી જોઇએ

રથનેમિ ગુફામા ધ્યાનમા બેઠા છે રાજીમતીને ત્યા આવેલ જોઇને ધ્યાનથી ભ્રષ્ટ થાય છે રાજીમતી પાસે ભોગની પ્રાર્થના કરે છે રથનેમિને રાજીમતી સમજાવે છે

અશુચિ કાયા મળમૂત્રની ક્યારી
એવડી તમને કેમ લાગી પ્યારી ?

એ રીતે રાજીમતીએ રથનેમિને ભેદજ્ઞાન સમજાવ્યુ દૃષ્ટિ ફરી ગઇ ઉપદેશનો અકુશ લાગ્યો રથનેમિ બદલાઈ ગયા અને આત્મસિદ્ધિ સાધી ગયા

આપણને પણ ભેદજ્ઞાન થાય તે માટે સસાર-રોગનુ ઔષધ બતાવતા તે કહે છે કે 'વિચાર' એવા વિચારવાન બનો, કે આ જ જીવનમા પોતાનુ કલ્યાણ કરવાનુ છે વિચાર વિના ઘેટાની જેમ દોડાદોડ કરો તો કપાઈ મરવાની દશા પ્રાપ્ત થાય

આજના વ્યાખ્યાનમા ચાર પ્રશ્નો અને ચાર ઉત્તરો એક શ્લોકમા સમજાવ્યા છે

પ્ર૦ ગુરુ કોણ?

ઉ૦ હિતોપદેશ આપે તે

પ્ર૦ શિષ્ય કોણ?

ઉ૦ ઉપદેશને જીવનમા ઉતારે તે

પ્ર૦ રોગ કયા?

ઉ૦ ભવચક્ર, સસારચક્ર

પ્ર૦ રોગની મુક્તિનો ઉપાય શો

ઉ૦ વિચારોની સતત જાગૃતિ

આ ચાર પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરોને જે સતત વિચારે તે આ ભવચક્રમાંથી પાર ઊતરી આત્માનુ કલ્યાણ સાધી શકે છે આપ સર્વે આ ચાર વસ્તુ સમજી આત્માનુ કલ્યાણ સાધો

સિંહણના પુત્ર છો,
સિંહ બનજો

સંસારમા જીવન જીવવા માટે પણ શિક્ષા અને દીક્ષાની જરૂર હોય છે

કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન હેમચન્દ્રાચાર્યજી મહારાજે રાજા કુમારપાળને જીવન જીવવા માટેની તેમ જ ન્યાયથી રાજ્ય ચલાવવા માટેની જીવનશિક્ષા આપી હતી

એમણે શિક્ષાની દીક્ષા અને દીક્ષાની શિક્ષા આપતી વખતે એક સુભાષિત કહ્યુ હતુ આ સુભાષિત આપણે માટે ખૂબ ઉપયોગી છે

एकेनापि सुपुत्रेण, सिंही स्वपिति निर्भय
सदैव दशभि पुत्रै भार वहति गर्दभी

સિંહણને એક જ સતાન હોવા છતા એ નિર્ભય હોય છે કારણ કે એને ખાતરી હોય છે કે વનમા પર્યટન કરતો એનો દીકરો વખત આવે રક્ષણ કરવાનો જ છે આ વાતને લીધે એના જીવનમા શાતિ હોય છે

જ્યારે બીજી બાજુ, દશ દશ બચ્ચાં આ પ્રમાણે ફરતા હોવા છતાં પણ, બિચારી ગધેડીને શાંતિ નથી એને વતીના ઘેશ ઉપાડવા પડે છે અને ડફણાં ખાવા પડે છે

આમ, દશ દશ દીકરા હોવા છતાં ગધેડીને શાંતિ નથી, જ્યારે સિંહણને એક જ સંતાન હોવા છતાં શાંતિ છે, નિર્ભયતા છે

એ જ વાત હું તમને કહું છું કહો, તમે કેવા બનશો?
તમે એકલા હોવા છતાં પણ તમારે લીધે તમારી માતાને, તમારા પિતાને, તમારા બાંધવોને અને તમારા શિક્ષકોને શાંતિ અને સુખ હોય એમ કેમ બને? તમારા વિચાર, તમારી વાણી અને તમારું વર્તન જોઈને તમારા માબાપ, તમારા શિક્ષકો અને તમારા સ્વજનો મનમાં પ્રસન્ન થાય એવું કંઈક કરો તો જ તમને જોઈને એમનું અંતર આનંદના ઉછાળા મારે, અને 'કેવા સરસ સદ્‌ગુણો છે, કેવું શ્રેષ્ઠ વાચન અને કેવી સત્ય મધુર વાણી છે, કેવું નિર્દોષ અને નિષ્કલંક વર્તન છે, કેવું એકાગ્ર અધ્યયન છે, અને કેવી સુંદર જીવન-વ્યવસ્થા છે!' આવી અહો ભાવના એમના મનમાં જાગે તો જ તમારું જીવ્યું સાર્થક!

તમે ઓછું ભણ્યા હો તો ચાલશે, પણ જીવન જીવવાની કલાહીનતા હશે તો નહિ ચાલે તમારી જીવનકલા જોઈને તો ગામના લોકો અને વડીલોની આંખ સ્નેહ અને ગદ્‌ગદ્‌ ભાવથી છલકાઈ જાય કે, 'વાહ, આ છોકરાનું બોલવું ચાલવું હરવુંફરવું, રમવુંજમવું અને બેસવુંઊઠવું કેવું કલામય છે!'

તમે આવા બની શકો તો જ તમે સિંહબાલ કહેવાઓ.

અને, જો તમારા જીવનની અવ્યવસ્થા જોઈને તમારા વડીલોના દિલમા ગમગીની પેદા થાય, તમારી કટુ વાણી સાભળીને, તમારુ અસદ્ વર્તન નિહાળીને, તમારો દુર્વ્યવહાર જોઈને પોતાના દીકરા તરીકે તમને ઓળખાવતા તમારા માબાપ શરમાય, તમને પોતાના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવતા તમારા ગુરુજનો ય ગભરાય અને તમને પોતાના મિત્ર તરીકે ઓળખાવતા તમારો સાચો મિત્ર અકળાય તો તમારુ જીવ્યુ નિરર્થક! તો, તમારામા અને પેલી ગર્દભીના બચ્ચામા કાઈ ફરક નહિ!

તમારે કેવા બનવુ અને કેવા નહિ એ તો તમારે વિચારવાની વાત છે

અને આ સાભળ્યા પછી કેવા બનવુ એ તમારે નક્કી કરવાનુ છે

તમે એવુ વર્તન કેળવો કે તમને જોઈને તમારા શિક્ષક, ભલે તમે તેમની પાસે એક જ વર્ષ ભણ્યા હો, છતા એ ગૌરવ લે અને કહે કે આ મારો વિદ્યાર્થી છે તમારા માબાપને એમ થાય કે આ અમારો કુળદીપક છે આ કુળદીપક જ અમારી પાછળ અમારા વિચારની, અમારા આચારની અને અમારા સસ્કારની જ્યોતને જલતી રાખવાનો છે તમારા મિત્રને પણ થાય કે આ તો મારો સાથીદાર છે જીવનની મૂઝવણભરી ખીણમાથી સાગોપાગ બહાર નીકળવા માટે આ જ મારો સહારો છે

કહો, તમને આવા બનવુ ગમે ને?

આવા બનવુ હોય તો જીવન જીવવાની સાચી દિશા આજથી જ નક્કી કરો અને તે મુજબ જીવનને આકાર આપો.

તમને થશે આ રીતનો નિર્ણય રી રીતે લઈ શકાય?

આવો હુ તમને રસ્તો બતાવુ

તમારે જો જીવન જીવવાની સાર્થકતા માણવી હોય તો તમારી નોબત સારી રાખો દિલ નીડર રાખો અને મનને કેળવણી આપો

સત્સગ, નિર્ભયતા અને મનની કેળવણી જો જીવનમા હશે તો જ જીવન ઊર્ધ્વગામી બની રહેશે

જીવનને ઊર્ધ્વગામી બનાવનારી આજ શિક્ષા અને દીક્ષા છે

ગણેશ—ઉત્સવનું રહસ્ય

ગણેશઉત્સવ ઉજવતા પહેલા તમારે ગણેશનુ રહસ્ય સમજવુ જોઇએ પરપરાની પૂજાથી કઈ નહિ વળે દરેક વાત પાછળ રહેલ રહસ્યનુ દર્શન થાય તો જ એમાથી સત્વ અને શક્તિ જડે

આજે લોકોના ગૃહજીવન તૂટ્યા છે, એકતાને બદલે જ્યાત્યા છિન્નભિન્નતા દેખાય છે, કારણ કે પ્રાચીન વસ્તુઓ પાછળ રહેલ ભાવના ભુલાણી છે ને વસ્તુનુ સ્થૂલ સ્વરૂપ જ લોકો સામે ઊભુ રહ્યુ છે ગણેશ પાછળ પણ એવુ જ કઈક જોવા મળે છે

ગણેશ શબ્દનો અર્થ સમજો એની વ્યુત્પત્તિ શી છે? ગણ એટલે સમુદાય ગણ એટલે મડળી ગણ એટલે જૂથ એનો ઈશ એટલે સ્વામી ઇશ એટલે નેતા ઈશ એટલે પતિ કે ઉપરી સમુદાયનો જે ઉપરી હોય તે ગણેશ સમાજના નેતાના લક્ષણ આમા પડ્યા છે એની આકૃતિ અને પ્રકૃતિનુ આ પ્રતીક છે ગૃહસ્વામી, દેશસ્વામી અને સમાજસ્વામી એવો આ પ્રતીકનો અર્થ સમજવાનો છે

સારા કાર્યનો પ્રારભ કરતા પહેલા ગણેશને એટલે કે વડીલને વદન કરાય છે ગણેશાય નમ કહી સામાન્ય સમૂહ સામે નેતૃત્વનુ ભાવપ્રતીક મૂકવામા આવ્યુ

ગણેશની પ્રતિમા જુઓ એનુ ઉદર મોટુ છે એક ભાઈ મને કહે એ તો લાડવા ભરવા માટે છે! મે કહ્યુ ના, ભાઈ ના એ આખી દુનિયાની વાતો પચાવવા માટે છે જેને દરિયા જેવુ પેટ છે તે જ ઘરનો વડીલ કે સમાજનો નેતા બનવાને યોગ્ય ગણાય જે છીછરા પેટવાળો છે તે ન તો ઘરનો કે ન તો સમાજનો, ન તો દેશનો કે ન દુનિયાનો અગ્રણી બની શકે

જેને આગળ આવવુ છે તેણે પેટ મોટુ રાખવુ એ આ પ્રતીકની ભાષા છે

આજે માણસનુ પેટ કેવુ છીછરુ બન્યુ છે! કોઇની જરાક વાત જાણતો હોય તો કહેતો ફરે 'હુ એનુ બધુ જાણુ છુ' અને જેની વાત જાણતો હોય એને ડરાવતો ફરે કે 'કહી દઈશ' અને અવસર મળે તો ચોગામા એની વાતને લાવી કહી કહે પણ ખરો માણસ પાસે પૈસો આ યો છે પણ એ ઈ પાસેથી ગભીરતા સરકતી જાય છે

ગણેશપૂજા કરનારે ગણેશને સાગરમા પધરાવતા પહેલા સાગરની ગભીરતાનો ગુણ લેવો જોઈએ સાગરને તળિયે અસખ્ય હીરા–મોતી છે, છતા એ કેવો ગભીર અને મર્યાદાવાળો છે!

ગણેશની આખો ઝીણી છે પેટ મોટુ પણ આખ ઝીણી ઝીણી આખ એ સૂક્ષ્મ દષ્ટિનુ પ્રતીક છે નેતા સ્થૂલ દષ્ટિ કે સ્થૂલ બુદ્ધિવાળો ન હોય સ્થૂલ દષ્ટિ વસ્તુના હૃદયને પારખી કે પામી શકતી નથી માણસ ઝીણી નજરથી જુએ તો જ એને વસ્તુનુ હૃદય જડે અને વાતનુ દર્શન થાય

સૂક્ષ્મ દષ્ટિવાળો માણસ આજનો, કાલનો અને પરમ દવસનો પણ વિચાર કરતો હોય છે આ દષ્ટિના અભાવે

યોગના બદલે ભોગની હવા વધતી જાય છે લોકો પણ એ જ વિચાર કરતા થઈ ગયા છે, કે ગમે તેમ કરી ભોગના સાધન ભેગા કરો સુખની લપટતા વધી છે પ્રામાણિકતા, આત્મા અને પરમાત્માની વાતો ભૂતકાળની ભુલાતી સ્મૃતિ જેવી બની રહી છે

સ્થૂલબુદ્ધિના કારણે માણસ ભોગ, કચન અને કામની રેસમા ઊતર્યો છે અને તેથી જ નાનામા નાના માણસથી માડી મોટા મોટા પ્રધાનો સુધી લુચ્ચાઈ, લપટપણુ, સગ્રહ અને સાગમારી જોવા મળે છે

એક દિવસ એવો હતો કે મસ્તાનુ મસ્તક સતોના ચરણોમા રમતુ અને નમતુ વિનય અને નમ્રતાથી નૃપતિઓ પણ ત્યાગીઓની અનુજ્ઞા અને આજ્ઞા લેતા ત્યારે આજે સાધુસમાજના પ્રમુખ ગૃહસ્થી માણસો બની બેઠા છે જેના પ્રમુખ ગૃહસ્થી નેતા હોય એ સાધુસમાજમા પણ શુ સાર હોય તે સમજી શકાય તેમ છે

ઝીણી નજર–સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ કેળવવાની ખૂબ જરૂર છે આ દૃષ્ટિ આવતા માત્ર શરીર અને સપત્તિનો વિચાર નહિ રહે પણ આત્મા અને પરમાત્માનો પણ રહેશે

ત્રીજી વાત ગણેશના કાન મોટા છે સમાજના અગ્રણીના કાન વિશાળ અને ખુલ્લા હોય તો તે સૌનુ સાભળી શકે એ પૂર્વગ્રન્થિથી બધાઈ ન જાય તો વાતના પૂર્ણ સત્યને એ પામી શકે

અગ્રણી એમ કહે કે હુ કોઈનુ ય સાભળવા તૈયાર નથી મારી પાસે સમય નથી હુ કહુ તે સાભળો તો બીજા લોકો પણ એનુ શા માટે સાભળે? જે બીજાનુ સાભળવા

ત ૫૨ નથી તને સાભળવા બીજા પણ ત ૫૨ નથી આવા એક કાનના માણસોથી જ સમાજ નાના નાના જૂથમા વહેચાઈ જાય છે આવા માણસો મદદરૂપ અને ઉપકારક થવાને બદલે નુકસાનકારક અને અપકારક બની બેસે છે માટે કાન મોટા રાખી યોગ્ય માણસ પાસેથી યોગ્ય અને ઉચિત વાત સાભળવી જોઈએ અને પછી સાર અસારનો વિવેક કરવો જોઈએ

ગણેશનુ નાક લાબુ છે એનો અર્થ એ કે દૂર દૂર રહેલી વાતને પણ સૂધી સૂધીને લેવી જોઈએ, ઘરમા શુ બને છે તે વડીલે ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ સમાજની શી અવસ્થા છે તે નેતાએ લક્ષ્યમા રાખવુ જોઈએ મે એક ગામ રમા એક આગેવાનને જોયેલા ત જ્ઞાતિના સૌ જમ્યા પછી જ જમે ગામમા ક્યાય કોઈ મુશ્કેલી હોય તો તે પહેલા હાજર થાય કોઈ કામ કરવાનુ હોય તો પોતે એની પહેલ કર કોઈ ભૂખ્યુ સૂતુ હોય તો એની ખબર રાખે ને બીજે દિવસે એને ત્યા અનાજ પહોચતુ કરે આવો પુરુષ ગામનો ગણપતિ જ કહેવાય ને?

હાથીને સૂઢ હોય છે તે ફળ પણ લે અને પથ્થર પણ લે, પણ ફળને મોમા મૂકે, પથ્થરને ફેકી દે તેમ આગેવાન પાસે પણ બને પ્રકારની વાત અને વ્યક્તિ આવે તેમા સારાનો સ્વીકાર કર અને ખરાબને દૂર કરે નાકનુ કામ સુગધ લેવાનુ છે અને દુર્ગન્ધને દૂર કરવાનુ છે

ગણેશનુ વાહન શુ છે? ઉદર ગણેશદાદા આવડા મોટા અને ઉદર આવો નાનો! શુ તે વાહનને યોગ્ય છે? તમને નવાઈ નથી લાગતી? ઉદર પર ગણપતિ બેસે તો એનો બાપડાનો તો પાપડ જ થઈ જાય ને? ના, પણ આ પ્રતીકના

સંકેતનો અર્થ તમારે સમજવાનો છે માણસ ભલે મોટો હોય પણ એનું સૈન્ય નાના માણસોનું બનેલું હોય–નાના માણસો મોટાના વિચારોનું વાહન હોય ખૂણામાં અને ગલીઓમાં રહેલી વ્યથા અને કથાને પણ એ લાવી શકે અને નેતાના વિચારોને એ નીચલા થર સુધી પણ પહોંચાડી શકે આ કામ નાના માણસો વિના કોણ કરે ?

એટલે અગ્રણી નાનામાં નાની વ્યક્તિને પણ માન આપે નાના માણસોની બહુમતિથી ચૂંટાઈને ઉપર ગયા પછી એ પ્રજાને ભૂલી ન જાય, નાના માણસે કરેલા ત્યાગ અને અર્પણને એ વિસરી ન જાય

નાનાને નાનો ન સમજતાં નાનામાં રહેલી મોટાઈને પણ એ જોતાં શીખે એ ભૂલી ન જવાય કે નાના અને સામાન્ય દેખાતા નયસારમાં પણ ભગવાન મહાવીરનો આત્મા છુપાયો છે અને ભિક્ષુકમાં સમ્રાટ સંપ્રતિનો આત્મા વસેલો છે માટે નાની વ્યક્તિને પણ આદર અને માન આપવાની ભાવના કેળવવાની છે

આ રીતે વિચાર અને વિવેકથી વિચારશો તો જણાશે કે ગણેશ એટલે સમાજ–નેતૃત્વનું પ્રતીક આ સદ્ગુણો તમને જડે તો જ તમારો શ્રમ સફળ થાય

તા ૧૮-૯-૬૪ના રોજ સિન્ધાનગર સદાશિવ સ્ટ્રીટના ગણેશોત્સવ સમિતિના આશ્રયે આપેલું પ્રવચન

મૈત્રીની મંગળ ભાવના

ઘણાખરા ધર્મો ધર્મના ફળનુ જ વર્ણન કરે છે, પણ જૈનદર્શનની વિશિષ્ટતા એ છે કે, ધર્મના સ્વરૂપનુ દર્શન કરાવ્યા પછી જ ધર્મના ફળનુ વર્ણન કરે છે

ધર્મથી સુખ મળે છે, શાતિ મળે છે આ થયુ ધર્મનુ ફળ આ ફળની બાબતમા દુનિયાના બધા જ ધર્મો અને દર્શનકારો એકમત છે, પણ ધર્મના સ્વરૂપમા મતભેદ છે ધર્મ કહેવો કોને? આ પ્રશ્ન આવતા જ કોકડુ ગૂચવાય છે

એક તોલા સોનાના ૧૪૦ રૂપિયા મળે એ તો થયુ સોનાનુ ફળ, પણ સોનુ કહેવુ કોને? એ થયો સોનાના સ્વરૂપનો પ્રશ્ન

કસોટી પર પાર ઊતરે, અગ્નિપરીક્ષામા ઉત્તીર્ણ થાય, તેજાબમા શ્યામ ન પડે અને છેદમા દગો ન જણાય, તેનુ નામ સોનુ આ થયુ સ્વરૂપ તેમ જૈનધર્મ કહે છે કે, જેમા મૈત્રીનો આનદ હોય, પ્રમોદની પ્રસન્નતા હોય, કારુણ્યની મૃદુતા હોય અને માધ્યસ્થનો સૌમ્ય સમભાવ હોય તેનુ નામ ધર્મ એટલે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનમા જીવોનો વધ હોય, પશુઓનો સહાર હોય, હિંસાની આગ હોય, વેરની જ્વાળા હોય, તે ધર્મ સ્વરૂપમા ખોટો છે, ભલે એ પોતાને ધર્મ કહે, પણ તે પિત્તળ છે

એટલે જ તો ધર્મનો સપૂર્ણ ઉપસહાર કરતા એક સ્થળે કહ્યુ છે કે—

'मित्रस्य चक्षुषा पश्य ।'

આપણે આપણી ચાલુ આખોથી જગતને જોઈએ છીએ એના કરતા મિત્રની આખથી જોઈએ તો જગત કોઈ જુદુ જ જણાય આજ આપણને ક્યાક દોષ દેખાય છે, તો ક્યાક રોષ દેખાય છે, ક્યાક વેર દેખાય છે, તો ક્યા ઝેર દેખાય છે, પણ મિત્રની આખથી જોતા દોષ ગૌણ જણાશે અને ગુણની પ્રશસા વધશે મિત્રનુ હૈયુ મિત્રને દોષ માટે એકાતમા પ્રેમથી ઠપકો આપી ગુણની સુવાસ પ્રસરાવશે મિત્રનુ પ્રત્યેક કામ પોતાનુ કામ માની અભિન્નતાથી એ કાર્યને સુદર રીતે પૂર્ણ કરવા પ્રયત્ન કરશે

મૈત્રીપૂર્ણ મનને બીજો પણ એક સહજ લાભ છે કોઈનુ પણ કોઈ કાર્ય કરવા છતા એને કદી ગર્વ નહિ આવે કોઈ એની પ્રશસા કરશે કે, 'તમે તો ખૂબ કર્યુ' તો એ નમ્રભાવે એટલુ જ કહેશે 'આમા મે શુ કર્યુ છે? આ તો મારુ કર્તવ્ય હતુ' મૈત્રી વિના આવી કર્તવ્યભાવના જાગતી નથી

અને સુદર કાર્ય ન કર્યાનો અનુતાપ પણ મૈત્રી વિના સભવિત નથી 'રે, કેવા મારા સયોગ કે આવુ સુદર કાર્ય કરવાનો સમય હતો, છતા હુ મારા પ્રમાદ કે અશક્તિને કારણે આ કાર્ય ન કરી શકયો'

વિશ્વના સવાદમય અસ્તિત્વનો પાયો એ મૈત્રી છે

અહિંસાના કરુણામય તત્ત્વોને આ મૈત્રીભાવ વિના કોણ જીવત રાખી શકે તેમ છે?

વેર એ તો કાંટો છે. એ જ્યાં વાગ્યો હોય ત્યાં સ્વસ્થતા ન હોય. વેરથી ભરેલા ચિત્તવાળો ધર્મસાધના કરી ન શકે, અને કદાચ કોઈ સંજોગોમાં કરે તો એ અનુષ્ઠાન, એ ક્રિયામાં મૈત્રી ન હોવાથી એમાં એને સ્વસ્થતા ન લાધે, સમાધિનો લાભ ન થાય, પ્રસન્નતાનો અનુભવ ન થાય. સુરભિ વિનાના ફૂલની જેમ એ પ્રસન્નતાનો પમરાટ ન પ્રસરાવી શકે. માટે જ કહ્યું છે કે—

'मैत्र्यादिभावसंयुक्तं तद्धर्म परिकीर्त्यते ।'

મૈત્રી અંગે પંડિત ઓમકારનાથજીએ પૂછેલો એક પ્રશ્ન મને યાદ આવે છે. ઓમકારનાથજી એક રાતની સાંજે મને મળવા આવ્યા, સાથે એમના શાગિર્દ હતા. મેં એમને કહ્યું

'પંડિતજી! માલકૌંશમાં કંઈક ન સંભળાવો?' અને એમણે એક ભજન લલકાર્યું. એ પછી એમણે અડધો કલાક ઘૂંટ્યું. ખંડનું વાતાવરણ માલકૌંશના સૂરમય બની ગયું. સંગીત થંભ્યું, પણ વાતાવરણમાં માલકૌંશની કોઈ અજબ છાયા પ્રસરી ગઈ. પંડિતજી કહે 'મહારાજશ્રી, મારી સાથે બેઠેલા આ ગવૈયામાંથી કોઈ આ ખંડમાં દુર્ગા ગાય તો હું પાંચ હજાર રૂપિયા હારી જાઉં.' મેં પૂછ્યું, 'એમ કેમ?' એમણે કહ્યું 'રાગની એક ઘેરી અસર હોય છે. સંપૂર્ણ આરોહ-અવરોહ સાથે પૂર્ણ કરેલા સૂરમાં એવું એક વિશિષ્ટ વાતાવરણ જામી ગયું હોય છે કે જેમાં કોઈ બીજો રાગ ગાઈ શકાય જ નહિ, અને કોઈ ગવૈયો ગાવા જાય તો ફરી એ માલકૌંશ પર જ આવીને ઊભો રહે. રાગની આ એક અસર છે.' ત્યારે મેં કહ્યું 'પંડિતજી! રાગની જેમ અસર છે, તેમ વૈરાગ્યની પણ એક અસર છે. ભગવાન

મહાવીરની વૈરાગ્યમય મૈત્રીની એવી એક અસર હોય છે કે એમા જન્મજાત વેરી આવે તો પણ એ વેરની અસરને ભૂલી જાય સાપ અને નોળિયો, ગાય અને વાઘ, ઉંદર અને બિલાડી સામસામા બેસે પણ વેરભાવ સભારી જ ન શકે એ વાતાવરણમા મૈત્રીની એક એવી કરુણાપૂર્ણ મધુર અસર હોય છે ' કે ત્યા વેર ટકી જ ન શકે

એક દીવામાથી હજાર દીવા પ્રગટે છે, તેમ હૃદયમૈત્રી માથી વિશ્વમૈત્રી પ્રગટે છે એક દાણો વાવીએ તો એમાથી હજારો દાણા ઊગે, તેમ આપણા હૈયામા મૈત્રીનો એક દાણો હોય તો એમાથી જ વિશ્વમૈત્રીના અનેક ભાવ પ્રસરે

મૈત્રી વિના ક્ષમા નથી, અને ક્ષમા વિના મુક્તિ નથી

તો મૈત્રી આદિ ભાવોનો મગળમય પ્રકાશ આપણા અનુષ્ઠાનોના અણુઅણુમાથી પ્રગટો એવી શુભેચ્છા

